

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Książka:

Badanie nad rentownością gospodarstw włościańskich w roku gospodarczym 1926/27 (od 1 lipca 1926 do 30 czerwca 1927).

Sprawozdanie Wydziału Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego. Część 1 / opracował Jan Curzytek.

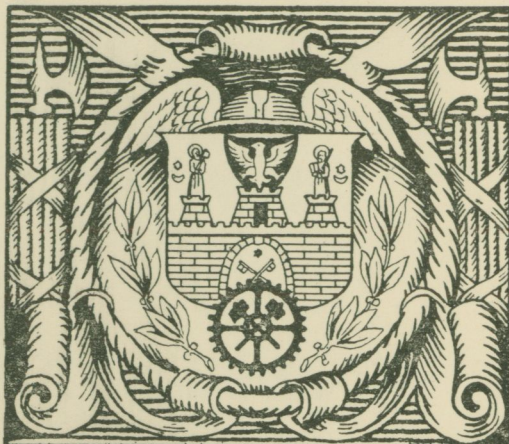
Warszawa, nakładem Państw. Instytutu Naukowego Gosp. Wiejsk. w Puławach, 1928, 98 stron.

Książka zdigitalizowana i udostępniona cyfrowo w ramach zadań projektu pt. „Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39« H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

BIBLIOTEKA W.S.E. POZNAŃ

4300/1926/27,1

BIBLIOTEKA
WYŻSZEJ SZKOŁY HANDLOWEJ
W POZNANIU

Dar

4300/1926/27,1

~~4855~~

BIBLIOTEKA PUŁAWSKA

SERJA PRAC SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH

Nr. 13

BADANIA NAD RENTOWNOŚCIĄ GOSPODARSTW WŁÓSCIAŃSKICH

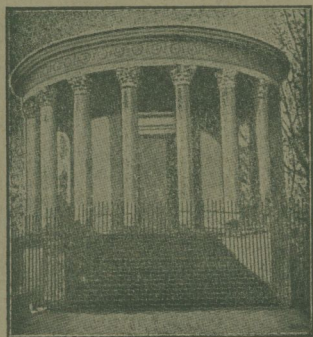
W ROKU GOSPODARCZYM 1926/27 (OD 1 LIPCA 1926 DO 30 CZERWCA 1927)

S P R A W O Z D A N I E
WYDZIAŁU EKONOMIKI DROBNYCH GOSPODARSTW WIEJSKICH
W PAŃSTWOWYM INSTYTUCIE NAUKOWYM GOSPODARSTWA
WIEJSKIEGO

CZĘŚĆ I

OPRACOWAŁ INŻ. JAN CURZYTEK

PRZEDMOWĘ NAPISAŁ PROF. Dr. FR. BUJAK
Kierownik Wydziału Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich

WARSZAWA — 1928

NAKŁADEM PAŃSTW. INSTYTUTU NAUKOWEGO GOSP. WIEJSK. W PUŁAWACH

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA ROLNICZA W WARSZAWIE, NOWY ŚWIAT 35

B I B L I O T E K A P U Ł A W S K A

SERJA PRAC SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH

Nr. 13

BADANIA NAD RENTOWNOŚCIĄ GOSPODARSTW WŁOŚCIAŃSKICH

W ROKU GOSPODARCZYM 1926/27 (OD 1 LIPCA 1926 DO 30 CZERWCA 1927)

S P R A W O Z D A N I E

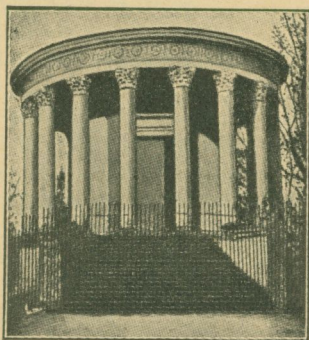
WYDZIAŁU EKONOMIKI DROBNYCH GOSPODARSTW WIEJSKICH
W PAŃSTWOWYM INSTYTUCIE NAUKOWYM GOSPODARSTWA
WIEJSKIEGO

CZĘŚĆ I

OPRACOWAŁ INŻ. JAN CURZYTEK

PRZEDMOWĘ NAPISAŁ PROF. Dr. FR. BUJAK

Kierownik Wydziału Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich

WARSZAWA — 1928

NAKŁADEM PAŃSTW. INSTYTUTU NAUKOWEGO GOSP. WIEJSK. W PUŁAWACH

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA ROLNICZA W WARSZAWIE, NOWY ŚWIAT 35

4300 / 1926/27. 1

SPIS TREŚCI

	str
Przedmowa	V — VII
<i>I. Wiadomości wstępne</i>	1—7
1. Wstęp	1
2. Rozmieszczenie gospodarstw, prowadzących rachunkowość w roku 1926/27	7
<i>II. Położenie rolnictwa w roku 1926/27</i>	13—28
1. Stosunki meteorologiczne	13
2. Klęski elementarne	17
3. Choroby zwierząt	20
4. Produkcja rolnicza	20
5. Ceny	22
6. Obrót produktami rolniczymi z zagranicą	23
A. Wywóz	23
B. Przywóz	26
C. Przywóz a wywóz	28
7. Ogólne położenie rolnictwa w roku gospodarczym 1926/27	28
<i>III. Wyniki badań nad rentownością gospodarstw włościańskich w roku 1926/27</i>	32—95
1. Kapitały	32
2. Koszty produkcji	42
A. Amortyzacje	43
B. Koszty gospodarcze	48
C. Nakład na pracę pieszą	56
D. Zmniejszenie zapasów	62
E. Oprocentowanie kapitałów	63
F. Nakład gospodarczy a koszty produkcji	64
3. Dochód surowy	66
A. Przyrost zapasów	68
B. Właściwy dochód surowy	73
a) konta obrotu (zbytu)	73
b) konta dochodu surowego	75
c) różne konta	83
C. Ogólny dochód surowy	83
4. Dochód czysty	85
5. Różnica czystego dochodu	88
6. Renta majątkowa	89
7. Zarobek za pracę w gospodarstwie rolnem	91
8. Dochód rolniczy	93
9. Ogólny wynik	95

Wydział ekonomiki rolnej drobnych gospodarstw wiejskich Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego przedkłada niniejsze sprawozdanie o opłacalności mniejszych gospodarstw rolnych na podstawie wyniku rachunkowości prowadzonej w r. 1926/1927 w 432 gospodarstwach, które zostało opracowane przez p. inż. Jana Curytka, kierownika oddziału rachunkowości w Wydziale.

Sprawozdanie to jest wzorowane na wypróbowanej od 30 prawie lat i cieszącej się powszechnem w świecie uznaniem metodzie znakomitego uczonego szwajcarskiego, prof. Ernesta Laura. Polska nauka rolnicza miała sposobność poznać metodę tę bezpośrednio w marcu b. r. w czasie wykładów prof. E. Laura w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, do których wygłoszenia zaproszony był na życzenie Pana Ministra rolnictwa.

Mimo tak dobrego wzoru opracowanie przedstawiało niemałe trudności, jakie zresztą zawsze nastrocza każdy początek. Dzięki dobrej woli, a nawet, rzecz mogę, zapałowi wszystkich jednostek i organizacyj, współpracujących w prowadzeniu rachunków, w sporządzeniu zamknięć rachunkowych i ich opracowaniu statystycznym, trudności te zostały pokonane szczęśliwie, to też już pierwszy rok prowadzenia rachunków wytrzymał ścisłą krytykę naukową a jego wyniki uznane zostały za nadające się do ogłoszenia drukiem.

W każdym razie pierwsze to sprawozdanie ma do pewnego stopnia charakter próbny i jako takie należy je trak-

tować, pamiętając przytem, że zależność produkcji rolniczej od warunków klimatycznych nakazuje przywiązywać wagę dopiero po danych przeciętnych z kilku lat. Sprawdzianem wartości niniejszego sprawozdania będą opracowania wyników rachunkowości prowadzonej w latach następnych z większą wprawą i opartej na dwa razy obfitszym materiale. Nie wątpię, że na ogół sprawdzanie tych wartości wypadnie pomyślnie.

Część pierwsza sprawozdania zawiera: 1. ogólny obraz położenia rolnictwa w roku 1926/27, oraz 2. wyniki badań nad rentownością gospodarstw włościańskich, a mianowicie: 1. rozmiary kapitału i jego rozczłonkowanie, 2. koszty produkcji (amortyzacje, nakłady gospodarcze, nakład na pracę ręczną i t. d.), 3. dochód surowy, 4. dochód czysty, 5. różnice czystego dochodu, 6. rentę majątkową, 7. zarobek rodziny gospodarskiej, za pracę, 8. dochód rolniczy, wreszcie 9. ogólny wynik gospodarczy.

Część druga, która ukaże się w druku w niedługim czasie, będzie zawierać: obrót kasowy, udział produkcji surowej w samozaopatrzeniu i w zbycie, dochód społeczny, wartość dochodową gospodarstw włościańskich, koszty gospodarstwa domowego czyli kuchni, spożycie rodziny włościańskiej i porównanie spożycia z wszystkimi dochodami rodziny.

Całość sprawozdania przedstawia znaczną obfitość danych ilustrujących poszczególne działy życia gospodarczego wsi, a w szczególności rzuca potężny snop światła na opłacalność gospodarstw włościańskich tudzież na warunki pracy i na poziom kulturalny masy ludności rolniczej w Państwie.

Uważam przytem za swój obowiązek zwrócić uwagę, że przy korzystaniu z danych niniejszego sprawozdania i wyciąganiu wniosków należy pamiętać, że przedstawiają one stan gospodarstw małych o poziomie niewątpliwie wyższym od przeciętnego w Polsce.

Mam niepłonną nadzieję, że sprawozdanie to a jeszcze w większym stopniu następne sprawozdania będą pożyteczne nietylko dla nauki rolniczej i ekonomicznej, ale także oddadzą rzetelne usługi Polskiemu Rządowi, a w szczególności Ministerstwu Rolnictwa w kierowaniu sprawami rolnictwa i w opiekowaniu się jego potrzebami.

Prof. Dr. Fr. Bujak

*Kierownik Wydziału Ekonomiki Gospodarstw
Małych P. I. N. G. W. w Puławach.*

knięć rachunkowości rolniczej, które są jednym z najpoważniejszych źródeł do tego rodzaju badań.

Zrozumienie potrzeby badania ustroju gospodarstw rolnych istniało oddawna, jak to powyżej zaznaczyłem. Kwestja ta była jednym z przedmiotów obrad I Polskiego Kongresu Rolniczego, który odbył się w dniach 15, 16 i 17 czerwca 1924 r. w Warszawie. Na tym kongresie uchwalono między innymi wniosek o utworzenie „Instytutu Badań Organizacji i Struktury Gospodarstw Rolnych“. Nie wnikając w dalszą fazę przeobrażeń tego wniosku widzimy, że w sierpniu 1925 r. Ministerstwo Rolnictwa rozesłało do wyższych szkół rolniczych, organizacyj rolniczych i wybitnych jednostek na polu społecznym i ekonomicznym kwestjonariusz, dotyczący utworzenia Wydziału Badania Organizacji i Potrzeb Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Przytaczamy ten kwestjonariusz w wyjątkach, dotyczących się badań rentowności drobnych gospodarstw projektowanego Instytutu:

„Dotychczas organizacja w mniejszych gospodarstwach wiejskich nie jest w większości wypadków racjonalna, nie jest nawet wystarczająco zbadana. Wobec znaczenia, jakie to zagadnienie ma już obecnie i będzie miało w rozwoju gospodarczym Państwa, Ministerstwo Rolnictwa i D. P. uważa za niezbędne przedsięwzięcie specjalnych badań, któreby miały na celu przygotowanie odpowiednich materiałów. W tym celu Ministerstwo Rolnictwa i D. P. ma zamiar utworzyć Wydział Badania Organizacji i Potrzeb Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach.

W myśl projektu Ministerstwa Rolnictwa i D. P. głównymi zadaniami tej instytucji miały być przedewszystkiem badania nad organizacją drobnych gospodarstw wiejskich a w szczególności:

1. przeprowadzenie badań nad dotychczasową organizacją różnych typów drobnych gospodarstw wiejskich,
2. ustalenie programu reorganizacji drobnych gospodarstw, któryby był następnie propagowany przez organizacje rolnicze, szkoły rolnicze i instruktorów,
3. zbadanie obrotu pieniężnego i towarowego w gospodarstwach drobnych,
4. opracowanie metod rachunkowości,
5. badania nad organizacją pracy i zagadnieniem nadmiaru rąk roboczych,

I. WIADOMOŚCI WSTĘPNE.

1. WSTĘP.

Ustrój gospodarstw włościańskich w Polsce był od dość dawna przedmiotem zainteresowania towarzystw rolniczych, poszczególnych jednostek i katedr ekonomiki rolnej. Potrzebę poznania warsztatu pracy drobnego rolnika odczuwano wszędzie, by po zbadaaniu go we wszystkich przejawach oddziaływać na niego jak najracjonalniej.

Można powiedzieć, że premjowaniu gospodarstw zawdzięczamy pierwsze ich opisy, mające służyć do oceny i porównania różnych gospodarstw z różnych okolic kraju. Opisów wsi lub większych obszarów podejmowały się jednostki bądź z własnej inicjatywy, chcąc dzielić się z innymi swymi spostrzeżeniami — bądź z inicjatywy kierowników katedr ekonomiki rolnej. Ze względu na brak funduszy bardzo mało tych opisów ogłoszono drukiem i nie mogą one być podstawą do poznania całego kraju. Opisami takimi powinna być objęta cała Rzeczpospolita.

Monografia taka powinna obejmować omówienie historycznego rozwoju ustroju agrarnego poszczególnych obszarów, stosunków przyrodniczych i gospodarczych, uwidocznienie rejonów (obrębów) rolne, wykazać systemy rolnicze obecne i ich ewolucję, wykazać opłacalność poszczególnych gałęzi i t. d., słowem dać możliwość odpowiedzenia na przeważną ilość zagadnień z zakresu rolnictwa polskiego. Dać broń do ręki rolnikowi w walce z przyrodą, z warunkami ekonomicznymi, być wskazówką dla kierujących polityką agrarną.

Pracę taką Polska już powinna posiadać, a że ma tylko luźne opisy, należy to przypisać przedewszystkiem brakowi jednolitego planu i kierownictwa oraz środków. Brakowało także licznych zam-

knięć rachunkowości rolniczej, które są jednym z najpoważniejszych źródeł do tego rodzaju badań.

Zrozumienie potrzeby badania ustroju gospodarstw rolnych istniało oddawna, jak to powyżej zaznaczyłem. Kwestja ta była jednym z przedmiotów obrad I Polskiego Kongresu Rolniczego, który odbył się w dniach 15, 16 i 17 czerwca 1924 r. w Warszawie. Na tym kongresie uchwalono między innymi wniosek o utworzenie „Instytutu Badań Organizacji i Struktury Gospodarstw Rolnych”. Nie wnikając w dalszą fazę przeobrażeń tego wniosku widzimy, że w sierpniu 1925 r. Ministerstwo Rolnictwa rozesłało do wyższych szkół rolniczych, organizacyj rolniczych i wybitnych jednostek na polu społecznym i ekonomicznym kwestjonariusz, dotyczący utworzenia Wydziału Badania Organizacji i Potrzeb Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Przytaczamy ten kwestjonariusz w wyjątkach, dotyczących się badań rentowności drobnych gospodarstw projektowanego Instytutu:

„Dotychczas organizacja w mniejszych gospodarstwach wiejskich nie jest w większości wypadków racjonalna, nie jest nawet wystarczająco zbadana. Wobec znaczenia, jakie to zagadnienie ma już obecnie i będzie miało w rozwoju gospodarczym Państwa, Ministerstwo Rolnictwa i D. P. uważa za niezbędne przedsięwzięcie specjalnych badań, któreby miały na celu przygotowanie odpowiednich materiałów. W tym celu Ministerstwo Rolnictwa i D. P. ma zamiar utworzyć Wydział Badania Organizacji i Potrzeb Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach.

W myśl projektu Ministerstwa Rolnictwa i D. P. głównymi zadaniami tej instytucji miały być przedewszystkiem badania nad organizacją drobnych gospodarstw wiejskich a w szczególności:

1. przeprowadzenie badań nad dotychczasową organizacją różnych typów drobnych gospodarstw wiejskich,
2. ustalenie programu reorganizacji drobnych gospodarstw, któryby był następnie propagowany przez organizacje rolnicze, szkoły rolnicze i instruktorów,
3. zbadanie obrotu pieniężnego i towarowego w gospodarstwach drobnych,
4. opracowanie metod rachunkowości,
5. badania nad organizacją pracy i zagadnieniem nadmiaru rąk roboczych,

6. ustalenie systemu obliczania kosztów produkcji w drobnych gospodarstwach.

Opinia, jaką otrzymało Ministerstwo na powyższą część kwestjonariusza, była prawie jednakowa. Nieomal wszyscy przyjęli z aplauzem zamierzenia Ministerstwa, dotyczące badań nad organizacją gospodarstw (Związek Polskich Organizacyj Rolniczych, Małopolskie Towarzystwo Rolnicze, Wielkopolska Izba Rolnicza, Pomorska Izba Rolnicza, Śląska Izba Rolnicza, prof. Rogoyski, prof. Pawlik, prof. Staniewicz, poseł sejmowy B. Stolarski, ale także znalazły się głosy, które orzekły, że program proponowanego Wydziału jest za szeroki i wchodzi w zakres działania innych instytucji państwowych lub społecznych (Związek Polskich Organizacyj Rolniczych, Pomorska Izba Rolnicza, prof. Moszczeński, prof. Surzycki, prof. Schramm). Również w odpowiedzi na kwestjonariusz odzywały się poważne głosy za prowadzeniem badań gospodarstw wszystkich, t. j. małych i wielkich (Związek Polskich Organizacyj Rolniczych, Centralne Towarzystwo Rolnicze, prof. Moszczeński, prof. Surzycki, prof. Schramm). Zawodowe związki i jednostki o kwalifikacjach specjalnych lub zaangażowane politycznie podnosiły ważność badań, dotyczących ich specjalności (drób, inwentarz mały, użyteczność maszyn, komasacja, pojemność rynku w drobnych gospodarstwach i t. d.).

Niedługo po opinii, jaką nadesłały związki rolnicze i świat uczonych, bo w lutym 1926 roku Minister Rolnictwa za twierdził wniosek Rady Naukowej Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach z d. 15/II 1926 r. w sprawie utworzenia Wydziału Ekonomiki Rolnej Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Kierownictwo Wydziału objął prof. dr. Fr. Bujak, przed którym stanął szeroko zakreślony program.

Jednym z pierwszych zadań Wydziału było zbadanie różnych systemów rachunkowości i zapoczątkowanie organizacji rachunkowości w gospodarstwach włościańskich, która musi się stać główną podstawą do badań ekonomicznych nad położeniem drobnego rolnictwa.

Wydział, opierający się na różnych systemach rachunkowości, a przede wszystkim na wzorze biura rachunkowego Małopolskiego Towarzystwa Rolniczego i prof. Brdlika (Czechosłowacja), w porozumieniu z kierownikami biur rachunkowości rolnej w Polsce, uznał za najodpowiedniejszy system sprawozdań tygodniowych. Metoda ta daje u nas najlepsze wyniki, ma tylko tę wadę, że jest

dosyć kosztowna. Polega ona na codziennych zapiskach rolnika obrotów kasowych, obrotów produktami i inwentarzem żywym oraz na zapiskach robocizny. Zapisków dokonuje się na odpowiednich drukach. Rolnik, prowadzący rachunkowość, robi te zapiski w dwu egzemplarzach — jeden pozostawia dla siebie — drugi wysyła do biura rachunkowego.

Celem wprowadzenia w życie przyjętego systemu rachunkowego, Wydział ekonomiki wszedł w porozumienie z 7 organizacjami, a mianowicie: Pomorską Izbą Rolniczą, Wielkopolską Izbą Rolniczą, Śląską Izbą Rolniczą, Centralnem Towarzystwem Rolniczem, Centralnym Związkiem Kółek Rolniczych, Zjednoczeniem Związków Kółek i Organizacyj Rolniczych Ziem Wschodnich i Małopolskiem Towarzystwem Rolniczem, które zobowiązały się za określoną kwotę pieniężną dostarczyć Wydziałowi ogółem 500 kompletów rachunkowych z całej Polski. Według umowy, zawartej ze związkami rolniczymi — Wydział miał otrzymać rachunki z gospodarstw wszystkich wielkości do 50 ha, rozmieszczonych równomiernie po całej Polsce.

Umowa ta brzmiała:

„Ministerstwo Rolnictwa i D. P. proponuje dostarczenie Wydziałowi E. R. D. G. W. w P. I. N. G. W. w Puławach materiałów w zakresie rachunkowości rolniczej w drobnych gospodarstwach na warunkach niżej wyszczególnionych:

1. zobowiązuje się prowadzić w okresie czasu od 1 lipca 1926 r. do 30 czerwca 1927 r. rachunkowość rolniczą w drobnych gospodarstwach na zasadach niniejszem przewidzianych i odstąpić na własność W. E. R. D. G. W. w P. I. N. G. W. w Puławach najpóźniej do dnia 31 października 1927 r. zamknięcia rachunkowe, dokonane za powyższy okres czasu rozszerzonym systemem rachunkowości pojedynczej wraz z całym odnośnym kompletnym materiałem (tygodniowymi raportami, opisami gospodarstw, inwenturą na początku i końcu roku) z . . . gospodarstw, położonych w następujących powiatach: . . . przyczem z jednego powiatu więcej niż 3 zamknięcia nie mogą być przedstawione.

2. W razie dokonania przez . . . zamknięć rachunkowych z większej liczby gospodarstw metodą określoną przez Wydział E. R. D. G. W., przysługuje temu ostatniemu prawo wyboru oznaczonej niniejszą umową liczby zamknięć z pośród ogólnej ich ilości.

3. Wielkość poszczególnych gospodarstw, z których są przekazywane rachunki nie może przekraczać 50 ha ogólnej powierzchni, przyczem nie może być pominięta żadna z następujących kategorii wielkości: 3—5, 5—10, 10—15, 15—30 ha, które muszą stanowić 80% całej ilości gospodarstw opracowanych. Liczba gospodarstw o charakterze podmiejskim nie może przekraczać 50% całej ilości, pozostałe 150% winny stanowić gospodarstwa do 3 ha i powyżej 30 ha.

4. Rachunki winny być przedstawiane w . . . % z gospodarstw w szachownicy i w . . . % ze skomasowanych.

5. Ewentualny obowiązek sporządzania dla rolnika krytycznej charakterystyki jego gospodarstwa po roku obrachunkowym spoczywa na

6. W. E. R. D. G. W. przysługują prawa kontroli pracy oraz zwiedzania gospodarstw, prowadzących rachunkowość przy jego współudziale, przy czem winne jest okazać ze swej strony pomoc.

7. Wszystkie dokumenty rachunkowe muszą być starannie wypełnione, wolne od błędów rzeczowych i zgodne z istotnym stanem rzeczy. Inwentura otwarcia winna być dokonana najpóźniej do d. 15 lipca, inwentura zamknięcia do d. 15 sierpnia, Wydziałowi przysługuje prawo dyskwalifikowania nieodpowiednio wypełnionych przedstawionych dokumentów.

8. W. E. R. D. G. W. dostarcza w odpowiedniej ilości bezpłatnie: formularzy do raportów, opisów, inwentur oraz zamknięć. Wydział uznawać będzie tylko rachunkowość dokładnie do nich dostosowaną.

9. Ministerstwo Rolnictwa i D. P. zapewnia zupełną dyskrecję odnośnie do przejętych materiałów rachunkowych i używać ich będzie wyłącznie do celów naukowych.

10. Ministerstwo Rolnictwa i D. P. po dostarczeniu Wydziałowi E. R. D. G. W. rachunków gospodarskich przez zgodnie z niniejszymi warunkami, wypłaci sumę zł (. zł) za każdy zakwalifikowany komplet rachunków z jednego gospodarstwa.

11. Na poczet przybliżonej ogólnej sumy należności za dostarczone Wydziałowi E. R. D. G. W. rachunki, Ministerstwo Rolnictwa i D. P. będzie wypłacało zaliczki miesięczne w wysokości nie przewyższającej 1/14 tejże przybliżonej ogólnej sumy należności, począwszy od maja 1926 r.

12. W razie niedostarczenia rzeczonych materiałów zgodnie z powyższem, Ministerstwo Rolnictwa i D. P. sumę wypłaconych zaliczek potrąci w odpowiednim stosunku z innych subwencji, udzielanych

Ministerstwo Rolnictwa i D. P. prosi o zwrot załączonego odpisu niniejszego pisma po zaopatrzeniu go w adnotację o przyjęciu propozycji i podpis osoby upoważnionej.

Minister.

Z chwilą, gdy organizacje rolnicze podjęły się realizacji rachunkowości w drobnych gospodarstwach, spadła na nie przeważna część pracy. Wydział miał jedynie dostarczyć odpowiednich druków i udzielić instrukcji. Zgodzono się na termin rozpoczęcia rachunków z dniem 1 lipca.

Praca związków rolniczych polegała przedewszystkiem na pozyskaniu rolników, którzyby zechcieli prowadzić zapiski w swych gospodarstwach. Pozyskuje się ich przez instruktorów okręgowych towarzystw rolniczych, przez kierowników szkół rolniczych lub dzięki osobistej styczności z poszczególnymi rolnikami. To pierwsze stadium organizacji było najtrudniejsze; następne polegało na tem, że związki rolnicze wysyłały ze swych biur delegatów do rolników, chcących prowadzić rachunki, aby im udzielili instrukcji, w jaki sposób należy sporządzać zapiski. Delegat przywoził rolnikowi potrzebne druki do prowadzenia zapisków, a równocześnie sporządzał spis całego inwentarza, czyli inwenturę i opis gospodarstwa.

Jednym z najlepszych systemów podziału majątku rolnika jest system prof. Laura, wypróbowany przez 30 prawie lat w Szwajcarii i innych krajach. Wydział uznał go za nadający się do naszych stosunków i według niego sporządził potrzebne druki, uzupełniając go dodatkowymi zestawieniami.

Majątek włościanina według tego systemu dzieli się zasadniczo na 4 rachunki: gospodarstwo rolne, gospodarstwo domowe, przedsiębiorstwa uboczne i gospodarstwo prywatne (spożycie).

Gospodarstwo rolne obejmuje kapitał czynny, podzielony na kapitał gruntowy, meljoracyjny, budowlany, roślinny, inwentarza żywego, inwentarza martwego i obiegowy, kapitał bierny, t. j. długi obciążające gospodarstwo rolne. Na majątek gospodarstwa domowego składają się: inwentarz kuchenny, umeblowanie kuchni, meble służby domowej i kapitał obiegowy (zapasy spiżarniane) oraz długi tytułem niezapłaconych produktów kuchennych. Przedsiębiorstwa uboczne stanowią osobny rachunek właściciela gospodarstwa, t. j. wszystko, co nie jest objęte innemi 3 kontami, np. kuźnię, młyn, sklep, oszczędności i t. p. Rachunek gospodarstwa prywatnego służy do kontroli spożycia rodziny w okresie rachunkowym. Stosownie do tego inwentura gospodarstwa prywatnego obejmuje majątek osobisty właściciela: umeblowanie domu, ubranie, bieliznę, obuwie, osobiste wierzytelności i długi. Spis tego majątku służy do uzyskania różnicy między stanem początkowym a końcowym, która jest konieczną do wyznaczenia wysokości spożycia.

Według takiego podziału ustalali delegaci biur rachunkowych organizacyj rolniczych stan majątku gospodarstw na dzień 1 lipca 1926 r. i 30 czerwca 1927 r. Oprócz tego sporządzali oni opis gospodarstw, mający na celu uzupełnienie wiadomości z zakresu stosunków przyrodniczych, gospodarczych i rodzinnych. Rachunkowość i opisy uzupełniają się wzajemnie i mają w przyszłości służyć do wyznaczenia systemów gospodarczych i stref rolniczych.

Dalsza praca biur rachunkowych towarzystw rolniczych polegała na:

1. przeprowadzeniu korespondencji z rachunkozdawcami,
2. przekontowywaniu zapisków do specjalnych arkuszy zbiorczych,
3. uzgadnianiu zapisków z końcem roku na miejscu u gospodarza w razie potrzeby i
4. sporządzeniu zamknięcia.

Zamknięcie polega na zrobieniu zestawienia inwentarza (inwen-

tury), zestawienia kasowego, produktów, inwentarza żywego, na obliczeniu kosztów jednego dnia utrzymania, spożycia, dochodu rolniczego, renty, dochodu czystego i wielu innych wielkości. Zakres pracy biur był więc dosyć obszerny.

Według umowy Wydział otrzymał od organizacji rolniczych zamknięcia wraz z całym materiałem, t. j. sprawozdaniami tygodniowymi, inwenturami, opisami, arkuszami zbiorczymi i innymi rachunkami pomocniczymi. Materiał ten uległ w Wydziale szczegółowej kontroli i opracowaniu według zamknięć tabelarycznych metody prof. Laura i opracowaniu statystycznemu. Praca ta trwała dosyć długo z trzech przyczyn:

1. Organizacje rolnicze nie mogły dostarczyć zamknięć w oznaczonym terminie.

2. Wydział musiał dopiero wykształcić pracowników.

3. Pierwsze to opracowanie przeciągło się z powodu konieczności sprawdzenia jego metody.

Niniejsza publikacja bada wyniki rachunkowości tylko według wielkości gospodarstw dla całej Polski. Dosyć szczupła ilość zamknięć zalecała wstrzymać się od podawania wyników dla poszczególnych województw, a nawet dla ich grup, aby nie dawać sposobności do zbyt pośpiesznego chwytania tych pierwszych cyfr i snucia przy nich zbyt daleko idących wniosków i formułowania błędnych i szkodliwych programów działania w poszczególnych terytoriach. Przytoczone względy nakazują Wydziałowi zachowanie na początek pewnej wstrzeźliwości, a organizacjom rolniczym i urzędom jeszcze trochę cierpliwości. Zresztą naukowo uzasadnione byłoby podawanie wyników zróżnicowanych według rejonów czyli obrębów ekonomiczno-rolniczych, które dopiero muszą być ustalone.

W następnych sprawozdaniach będą uwzględnione kierunki i systemy gospodarcze, których obecnie z małej ilości zamknięć nie możemy także ściśle wyznaczyć.

2. ROZMIESZCZENIE GOSPODARSTW, PROWADZĄCYCH RACHUNKOWOŚĆ W R. 1926/27.

Według umowy z organizacjami rolniczymi, biura ich miały dostarczyć następujące ilości zamknięć:

1. Pomorska Izba Rolnicza	20 zamknięć
2. Wielkopolska Izba Rolnicza	40 „

3. Śląska Izba Rolnicza	15 zamknięć
4. Centralne Towarz. Rolnicze	86 "
5. Centralny Związek Kółek Rolnicz.	85 "
6. Zjednoczenie Związków Kółek i Organ. Roln. Ziem Wschodnich	90 "
7. Małopolskie Towarzystwo Rolnicze	164 "
Suma	<u>500 zamknięć</u>

Biura rachunkowe zorganizowały rachunkowość w przeszło 700 gospodarstwach, licząc się z prawdopodobieństwem, że znaczna ich część odpadnie w ciągu roku. Przewidywania sprawdziły się, jak to widać ze sprawozdań biur. Co miesiąc nieomal zmniejszała się liczba gospodarstw nadsyłających raporty.

Ostateczny rezultat był następujący:

1. Pomorska Izba Rolnicza dostarczyła	17 zamknięć
2. Wielkopolska Izba Rolnicza	46 "
3. Śląska Izba Rolnicza	9 "
4. Centralne Towarz. Rolnicze	74 "
6. Centralny Związek Kół. Roln.	66 "
6. Zjedn. Zw. Kół. i Organ. Roln. Ziem Wschodnich	70 "
7. Małopol. Towarz. Rolnicze	168 "
Razem	<u>450 zamknięć</u>

Jak widać z zestawień, tylko 2 biurom (Wielkop. Izbie Roln. i Małopolskiemu Towarz. Rolniczemu) udało się dostarczyć o kilka zamknięć więcej od ilości, przewidzianej w umowie — inne nie mogły dostarczyć umówionej ilości. Powodem tego było, że te dwie organizacje miały dobrze pracujące biura rachunkowe dla dużej własności i przy pomocy ich personelu wyszkolonego mogły po- dołać pracy — inne musiały dopiero organizować biura i kształcić pracowników.

Wydział, chcąc zapewnić równomierne rozmie- szczenie gospodarstw prowadzących rachunki, za- warunkował to w umowie z organizacjami rolniczemi. Miały one zakładać rachunkowość we wszystkich powiatach i uwzględ- niać wszystkie kategorie gospodarstw do 50 ha. Do pewnego stopnia udało się to osiągnąć przy organizowaniu rachunkowości, lecz koń- cowy rezultat przedstawia się nieco odmiennie. Nic w tem dziw- nego, bo był to rok próby. Organizacje rolnicze przez swe biura dokładały wszelkich starań, by uczynić zadość przyjętym zobowią-

zaniom: wysyłały do gospodarzy, prowadzących rachunki, wyjaśnienia pisemne i upomnienia, a nawet swych urzędników dla udzielania ustnych pouczeń i pomocy, celem wyszukania i uzupełnienia powstałych braków i niezgodności, ale to wszystko niezawsze pomagało. Początkowo znalazło się dużo chętnych rolników, ale po pewnym czasie wielu zniechęciło się i zrezygnowało z dalszego prowadzenia rachunków. Na ogół jednak śmiało można powiedzieć, że propagowanie rachunkowości u drobnych rolników nie natrafiło na trudności, to też w następnych latach możnaby się spodziewać coraz to pomyślniejszych wyników.

Wykaz gospodarstw według wielkości, z których uzyskano zapiski za rok gospodarczy 1926/27:

Ilość gospodarstw według wielkości ziemi użytkowej (z lasem) w ha.							
Wielkość gospodarstw	do 3	3—5	5—10	10—15	15—30	30—50	Razem
Województwa zachodnie	2	6	16	14	24	10	72
„ centralne	2	8	34	47	43	5	139
„ południowe	13	30	72	28	21	4	168
„ wschodnie	—	4	10	17	27	13	71
Polska	17	48	132	106	115	32	450

Jak widać z załączonej tablicy, wszystkie kategorie gospodarstw zostały uwzględnione, chociaż nierównomiernie.

Zestawienie procentowe przedstawia się następująco:

	do 3 ha 0/0	3—5 ha 0/0	5—10 ha 0/0	10—15 ha 0/0	15—30 ha 0/0	30—50 ha 0/0	Razem 0/0
Województwo zachodnie	3	8	22	20	33	14	100
„ centralne	1	6	25	34	31	3	100
„ południowe	8	18	43	17	12	2	100
„ wschodnie	—	6	14	24	38	18	100
Polska	4	11	29	24	25	7	100

Gospodarstw o wielkości od 5—10 ha otrzymano 132, co stanowi 290/0 w stosunku do wszystkich. Jednak kategorie tych gospodarstw nie przeważają we wszystkich obrębach; w województwach

zachodnich (pomorskie, poznańskie i śląskie) przeważa grupa od 15—30 ha, w województwach centralnych (łódzkie, warszawskie, białostockie, kieleckie i lubelskie) grupa gospodarstw od 10—15 jest najbardziej reprezentowana i stanowi 34% gospodarstw, uzyskanych z tych województw. W województwach południowych widzimy, że gospodarstwa od 5—10 ha mają ogromną przewagę w stosunku do innych kategorii i wynoszą 72 gospodarstw w stosunku do 168, co stanowi 43%. W województwach wschodnich (wileńskie, nowogrodzkie, poleskie, wołyńskie) grupa gospodarstw od 15—30 ha zarysowuje się najwyraźniej (38%). Naogół biorąc, można przyjąć, że różnice w udziale poszczególnych kategorii gospodarstw w prowadzeniu rachunków odpowiadają mniej więcej rzeczywistemu stanowi ustroju rolnego w Polsce, mianowicie w województwach zachodnich i wschodnich większe znaczenie mają gospodarstwa od 15—30 ha, w centrum od 10—15 ha, na południu od 5—10 ha.

Grupy gospodarstw do 5 ha i powyżej 30 ha są bardzo słabo reprezentowane: powodem tego u pierwszych — brak głębszego zrozumienia doniosłości sprawy, u drugich znowu można przypuszczać bierność i pewną niechęć do wyjawiania swych stosunków majątkowych.

Jak powyżej zaznaczyliśmy, pierwsze nasze badania przeprowadzamy według wielkości gospodarstw. W tym celu dzielimy gospodarstwa na 6 kategorii:

2— 3 ha karłowate gospodarstwa włościańskie		
3— 5 ha drobne	"	"
5—10 ha średnio drobne	"	"
10—15 ha średnie	"	"
15—30 ha średnio duże	"	"
30—50 ha duże	"	"

Grupy gospodarstw poniżej 2 ha nie tworzymy, bo są to gospodarstwa w wyjątkowych warunkach, nadto ilość ich jest za mała (2 gospod.), nie nadają się więc do ogólnych zestawień.

Ze wszystkich 450 zamknięć rachunkowych 16 gospodarstw nie nadawało się do statystycznego opracowania. Zapiski i wyniki tych 16 gospodarstw nasuwały duże wątpliwości i z tego powodu konieczne było ich pominięcie. Zasadnicze zestawienia niniejszej publikacji odnoszą się do 432 gospodarstw. Nie we wszystkich badaniach mogliśmy brać pod uwagę wszystkie gospodarstwa, co zaznaczamy przy każdej tabeli, podając liczbę go-

spodarstw. Należałoby w tem miejscu nadmienić jeszcze, że wyniki gospodarcze redukujemy na 1 ha obszaru ziemi użytkowanej łącznie z lasem. Ziemię pod budynkami i podwórzem i pod drogami zaliczamy do kapitału budowlanego, o czem wspomnimy jeszcze przy omawianiu kapitałów.

Średnio z 432 gospodarstw zbadanych na 1 gospodarstwo przypada:

Kategorie gospodarstw	Ziemi w ha	
	z lasem	bez lasu
2— 3 ha	2·54·28	2·48·17
3— 5 „	4·17·71	4·05·78
5—10 „	7·36·78	7·04·70
10—15 „	11·97·37	11·53·36
15—30 „	20·48·77	19·01·06
30—50 „ ¹	38·21·92	34·55·87
średnia ze wszystkich gospodarstw	13·52·69	12·67·31
średnia z gospodarstw od 3 ha — 50 ha	13·89·48	13·01·44

Według spisu z roku 1921 wielkości te dla całej Polski, dla gospodarstw od 2—50 ha są następujące:

Na jedno gospodarstwo przypada:

Ziemi użytkowanej z lasem	6.20·04 ha
„ „ bez lasu	5.93·25 ha

zaś dla gospodarstw od 3—50 ha:

ziemi użytkowanej z lasem	7·04·42 ha
„ „ bez lasu	6·73·13 ha

Przeciętne obszary gospodarstw, badanych przez Wydział, w stosunku do wszystkich gospodarstw w Polsce wypadły dwa razy większe. Powodem tego jest, że stosunek gospodarstw, z których otrzymano zapiski, jest inny od takiegoż wszystkich gospodarstw tych kategorii w Polsce.

¹ Obszar największego gospodarstwa wynosił 51·5 ha.

Kategorie gospodarstw w ‰ ‰.

	Gospodarstwa zbadane przez Wydział (432)	Wszystkie gospodarstwa w Polsce od 2—50 ha
2— 3 ha	4 ‰	18 ‰
3— 5 „	11 „	29 „
5—10 „	29 „	34 „
10—15 „	24 „	—
10—20 „	—	15 „
15—30 „	25 „	—
20—50 „	—	4 „
30—50 „	7 „	—
	100	100

Z zestawienia powyższego widać, że kategorie gospodarstw od 2—10 ha wynoszą 81 ‰ wszystkich gospodarstw w Polsce od 2—50 ha, zaś Wydział otrzymał tylko 44 ‰ tych gospodarstw w stosunku do wszystkich 432. Stosunek ten dla kategorii gospodarstw większych jest odwrotny, a mianowicie od 10—50 ha dla Polski wynosi 19 ‰, gdy Wydział otrzymał 56 ‰. W tem tkwi główna przyczyna, dlaczego średnie obszary z gospodarstw, prowadzących rachunki, wypadły dwa razy większe od średnich dla Polski.

Trzeba tutaj także przypomnieć, że naukowa analiza spisu gospodarstw rolnych z roku 1921 stwierdziła, iż przy spisie włościanie po większej części świadomie podawali mniejszy obszar swych gospodarstw; średnio zmniejszenie to wynosiło około 10 ‰, ale często dochodziło ono do 30 ‰ obszaru¹.

¹ Statystyka Polski t. XI, z. 5. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej 1921 r. Gospodarstwa wiejskie, Warszawa 1927 r. W ocenie krytycznej wyniku spisu str. XXII podaje autor co następuje; „Przeciętna wielkość gospodarstw poniżej 100 ha jest faktycznie wyższa aniżeli wykazują to dane spisu“.

II. POŁOŻENIE ROLNICTWA W ROKU 1926/27.

Na wyniki gospodarcze wpływają zasadniczo czynniki natury przyrodniczej i gospodarczej. Z tego powodu, celem lepszego zobrazowania całości, należy je tutaj pokrótce omówić.

1. STOSUNKI METEOROLOGICZNE¹

W roku gospodarczym 1926/27, do którego odnoszą się nasze badania, realizuje się zbiory roku 1925/26. Na wysokość tych zbiorów wpływają przede wszystkim warunki przyrodnicze roku poprzedniego. Stosownie do tego uwzględniamy stosunki meteorologiczne od 1 września 1925 r. do 31 sierpnia 1926.

Wrzesień 1925 r. był po większej części pochmurny, dżdżysty i chłodny, obfitował w opady. Wiatry panowały przeważnie północne, w pierwszej połowie miesiąca występowały nawet przymrozki. Październik zmienny, przymrozki, śnieg — w końcu miesiąca ocieplenie, opady normalne. Listopad w pierwszej połowie miał pogodę nieustaloną, w połowie ocieplenie, spowodowane wiatrem południowym, w końcu miesiąca nastąpiło ochłodzenie, śnieg pokrył wschodnie połacie kraju warstwą, dochodzącą do 30 cm. Grudzień obfitował w opady, pokrywa śnieżna utworzyła się i na zachodzie, która w końcu znikła wskutek ocieplenia, spowodowanego silnymi wiatrami południowymi. Styczeń w pierwszych dniach ciepły, po 10 dniach nastąpiło silne oziębienie, pokrywa śnieżna utworzyła się na całym obszarze kraju, w końcu miesiąca odwilż i deszcze. Luty, o przewadze dni ciepłych, miał pogodę dosyć zmienną. Szata śnieżna znika co pewien czas i tworzy się na nowo. W ostatnich dniach lutego nastąpił silny spadek temperatury. Marzec obfitował naprzemian

¹ Gł. U. St. Kwartalnik Statyst. I. IV. z. I, Warszawa 1927 r. Gł. U. St. Rocznik Statystyki za r. 1925/26, Warszawa 1927 r. Gł. U. St. Rocznik Statystyki za rok 1926 Warszawa 1927 r.

w opady deszczowe i śniegowe. W końcu miesiąca nastąpiło ocieplenie i deszcze, pod wpływem których znikła pokrywa śnieżna. Kwiecień naogół ciepły, początkowo zmienny, w połowie miesiąca przymrozki, w końcu ulewy, grad i burze, powodujące znaczne szkody. Do połowy maja występowały przymrozki, w połowie podwyższenie się temperatury, deszcze i burze. Czerwiec o średnio niskiej i zmiennej temperaturze, nadzwyczaj obfitował w deszcze i burze. W lipcu nawiedziły Polskę burze; obszary położone na lewym brzegu Wisły miały opady wyższe od normalnych, na prawym — niższe. Temperatura nieco wyższa od wieloletniej. Sierpień miał naogół pogodę sprzyjającą.

Poniżej podajemy dwa zestawienia ilustrujące przebieg opadów dla 15 stacyj meteorologicznych; pierwsze dotyczy ostatnich czterech miesięcy roku 1925 i ośmiu miesięcy od stycznia do września 1926 r., drugie za okres 20 lat, a mianowicie od 1891 do 1910 roku

Wysokość opadów w m/m.

Stacje	Rok 1925				Rok 1926								Suma I—XII
	Miesiąc				Miesiąc								
	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Bydgoszcz	67	48	52	33	31	28	29	38	104	71	106	34	641
Poznań	80	72	53	43	33	30	32	15	61	117	84	40	660
Ciechocinek	42	34	39	19	23	--	33	32	88	57	77	51	—
Warszawa	33	30	17	36	27	31	28	40	103	85	61	83	574
Białystok	26	21	25	43	35	16	56	21	72	142	56	78	591
Kalisz	40	66	40	37	39	35	40	73	64	113	85	62	694
Łódź	42	59	40	42	28	29	46	34	89	93	114	72	688
Radom	51	56	31	51	30	27	43	116	101	150	115	95	866
Cieszyn	68	36	36	42	33	39	81	57	107	318	146	116	1079
Kraków	54	45	30	35	21	23	51	67	76	168	155	87	812
Tarnów	—	—	41	40	39	41	57	81	86	204	81	64	—
Lwów	68	39	72	43	27	26	21	71	70	120	83	60	700
Kołomyja	84	28	67	32	19	15	17	37	111	103	38	109	660
Brześć n./Bug.	—	18	26	27	23	11	31	25	73	99	50	54	—
Wilno	50	47	44	78	31	24	37	45	51	89	75	65	636

Wysokość opadów w m/m za lata od 1891 do 1910¹.

Stacje	M i e s i ą c e												Suma I—XII
	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Bydgoszcz	40	33	36	37	33	26	44	35	52	56	65	54	511
Poznań	41	28	36	35	29	25	35	37	63	46	79	48	502
Ciechocinek	40	34	30	32	28	26	34	39	48	54	66	56	487
Warszawa	42	32	37	36	34	26	33	41	51	64	80	64	540
Białystok	42	33	38	37	28	31	26	43	54	83	89	74	578
Kalisz	35	32	32	32	29	26	36	40	54	55	78	49	498
Łódź	41	34	32	36	34	26	32	42	44	58	69	52	500
Puławy	39	34	35	34	29	29	30	41	58	82	100	71	582
Cieszyn	79	74	51	49	46	46	54	78	107	151	162	122	1019
Kraków	60	53	37	34	28	30	38	45	70	109	131	97	732
Tarnów	52	50	42	35	29	35	39	49	78	113	130	78	730
Lwów	54	54	41	39	32	33	36	46	66	107	108	74	690
Kołomyja	52	46	37	27	29	26	36	50	73	118	106	70	670
Brześć n./Bug.	42	37	36	32	28	27	25	46	57	86	90	53	559
Wilno	46	40	44	36	33	28	27	38	47	77	82	96	594

Podane liczby za 4 miesiące 1925 roku i 8 miesięcy 1926 roku przewyższają znacznie opady za okres lat 1891—1910. To samo dotyczy ilości dni z opadem.

Liczby dni z opadem.

Stacje	Rok 1925				Rok 1926								Suma I—XII
	Miesiąc				Miesiąc								
	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Bydgoszcz	17	17	14	21	21	13	13	11	19	15	16	14	191
Poznań	21	22	19	25	15	13	11	10	15	18	11	14	194
Ciechocinek	21	16	17	20	—	18	—	12	12	14	18	9	—
Warszawa	17	19	11	22	19	12	18	12	18	18	11	16	193
Białystok	15	10	11	21	16	8	18	8	16	16	11	22	172
Kalisz	17	19	17	18	19	16	12	15	14	22	16	13	198
Łódź	16	22	19	23	20	12	14	14	14	19	14	15	202
Radom	13	17	14	26	26	12	19	15	20	25	12	16	215
Cieszyn	17	16	19	18	23	16	18	12	18	25	16	19	217
Kraków	16	15	10	22	15	14	17	12	15	24	17	13	190
Tarnów	—	—	9	16	14	10	10	10	14	18	14	10	—
Lwów	19	18	17	17	17	14	17	14	18	20	14	13	198
Kołomyja	19	8	12	5	13	12	8	9	18	21	16	14	155
Brześć n/Bug.	—	12	10	16	15	9	16	13	12	14	11	16	—
Wilno	20	16	15	24	16	12	15	11	15	14	12	21	191

¹ St. Kosińska-Bartuicka „Opady w Polsce“, Warszawa 1927 r.

Liczby dni z opadem w latach 1891—1910¹.

Stacje	M i e s i ą c e												Suma I—XII
	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Bydgoszcz	13	13	16	17	18	15	17	14	14	13	15	14	179
Poznań	12	11	13	16	16	15	15	13	14	11	15	13	164
Ciechocinek	13	12	14	16	16	15	13	15	15	13	14	11	167
Warszawa	11	12	14	16	16	14	14	14	13	13	15	13	165
Białystok	11	12	14	15	14	13	11	12	12	14	13	13	154
Kalisz	11	10	12	14	13	12	12	13	14	12	14	12	149
Koluszki	10	10	12	15	14	14	13	14	12	14	15	12	155
Puławy	10	12	14	14	13	13	13	14	13	14	16	13	159
Cieszyn	12	12	13	15	11	15	15	16	17	17	17	14	174
Kraków	14	18	17	17	16	15	16	16	17	16	17	16	195
Tarnów	9	12	13	14	13	13	13	13	15	15	14	13	157
Lwów	10	12	13	15	15	14	12	12	13	15	14	12	157
Horodenka	9	11	12	11	11	10	11	12	16	15	15	11	144
Brześć n./Bug.	9	10	12	14	13	12	12	13	12	12	13	12	144
Wilno	11	10	14	14	14	13	13	12	12	13	13	15	154

Dla lepszego zobrazowania stosunków meteorologicznych podajemy jeszcze średnie miesięczne i roczne temperatury dla następujących stacyj:

Temperatura powietrza.

Stacje	Rok 1925				Rok 1926								Średnio I—XII
	Miesiąc				Miesiąc								
	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Bydgoszcz	11·8	7·3	1·7	—1·1	—1·3	1·2	2·6	9·5	12·5	16·2	19·3	16·3	8·—
Poznań	11·8	7·8	2·3	—0·8	—1·1	2·2	3·3	10·8	12·6	15·8	19·4	16·5	8·4
Ciechocinek	12·1	7·2	2·0	—1·0	—1·3	—	2·3	9·6	13·0	16·4	19·6	16·2	—
Warszawa	12·1	7·0	2·5	—1·1	—2·4	0·4	1·9	9·6	13·2	16·4	19·6	15·7	7·9
Białystok	11·2	5·9	1·1	—2·4	—5·0	—1·7	—0·5	8·4	13·5	16·4	20·3	15·5	6·9
Kalisz	12·2	7·8	3·0	—0·6	—1·5	2·1	3·2	10·0	12·7	15·4	19·0	15·8	8·3
Łódź	12·0	7·3	2·1	—1·2	—2·1	1·5	2·0	9·9	12·4	15·8	19·2	15·8	7·9
Radom	12·2	7·4	2·5	—1·1	—2·1	0·9	1·9	9·7	12·8	15·8	18·6	15·3	7·8
Cieszyn	11·6	8·8	2·9	—0·3	—1·8	3·3	2·7	10·2	12·5	14·9	18·2	15·5	8·2
Kraków	12·8	8·7	3·4	—0·8	—1·1	2·8	2·8	10·6	13·5	16·2	19·1	16·2	8·7
Tarnów	13·0	8·6	3·4	—1·7	—1·8	2·4	2·7	10·9	14·6	16·7	19·7	17·8	8·9
Lwów	12·3	7·9	2·8	—2·6	—3·3	—0·8	0·4	9·8	13·5	16·5	18·9	15·1	7·5
Kołomyja	12·3	7·9	3·5	—4·5	—4·3	—0·6	1·0	9·5	14·2	17·2	18·6	15·6	7·5
Brześć n./Bug.	11·6	6·3	1·9	—2·3	—4·4	—1·1	—0·4	8·6	13·7	16·5	19·3	14·8	7·—
Wilno	10·9	5·1	—0·4	—3·2	—6·5	—3·8	—1·6	6·5	13·5	16·6	19·1	14·7	5·9

¹ St. Kosińska-Bartnicka „Opady w Polsce“, Warszawa 1927 r.

Jesień 1925 roku pod względem warunków atmosferycznych nie była sprzyjająca dla rolnictwa. Wskutek niestalej pogody i częstych opadów opóźniły się siewy i uprawy ozimin. Ucierpiało przez to krzewienie się zbóż. W końcu jesieni (listopad) nastąpiło polepszenie się upraw. Zima nie miała wielkiego wpływu na obsiewy, chociaż lokalnie zdarzały się poważne straty. Kwiecień był fatalny dla rolnictwa wskutek burz i gradów. W dniu 26 kwietnia burza szalała na całym lewym dorzeczu Wisły, przechodząc też przez prawy brzeg do Bugu i Wieprza, na południu wzdłuż warstwy 300 m n. p. m. W końcu czerwca stan zasiewów polepszył się, ziemniaki jednak ucierpiały bardzo wskutek nadmiernej wilgoci, a nawet w pewnych okolicach nie można ich było sadzić. W czasie żniw naogół warunki były sprzyjające.

2. KLĘSKI ELEMENTARNE.

Prócz warunków przyrodniczych, które w roku 1925/26 były dla rolnika niekorzystne, na zbiory ogólne i poszczególnych gospodarstw wpływały klęski elementarne. Do tych przedewszystkiem należy zaliczyć wylewy i gradobicia.

Katastrofalnych wylewów na większych obszarach nie było. Zanotowano w kilku miejscowościach na wiosnę 1926 roku wylewy na mniejszych obszarach, przyczem były one największe w województwie poleskiem, lwowskim, tarnopolskim i warszawskim.

Od gradów najwięcej ucierpiały województwa: warszawskie, lwowskie, krakowskie, lubelskie. Szkody wyrządzone były poważne. Ministerstwo Rolnictwa, uznając ciężkie położenie poszkodowanych, przyznało im zapomogę ze swych kredytów. Prócz klęsk gradowych i powodziowych należy jeszcze wymienić szkody, wyrządzone przez rdzę zbożową, ślimaki, niezmiarkę i myszy. Od rdzy zbożowej najbardziej ucierpiały powiaty: grodzieński, wołkowyski, augustowski (woj. białostockie), konstantynowski (woj. lubelskie), zbaraski (woj. tarnopolskie). Klęska, jaka dotknęła te powiaty, oszacowana dla żyta i owsa do 60 %, wynosiła około 12,000.000 zł. Powiat przemyski (woj. lwowskie), biłgorajski, radzyński (woj. lubelskie) i cieszyński (woj. śląskie) ucierpiały od ślimaków. Niezmiarka naogół nie wyrządziła wielkiej szkody, występowała ona w powiecie sieradzkim, gdzie na obszarze 1000 ha zniszczyła pszenicę do 50 %, nadto na Śląsku na znacznych obszarach obsianych pszenicą i jęczmieniem. Wkońcu należy nadmienić, że rolnictwo poniosło jeszcze znaczne szkody

Choroby zwierząt¹.

RODZAJ CHOROBY	Rok 1926							Rok 1927					
	VII	VIII	IX	X	XI	XII		I	II	III	IV	V	VI
Nosaczka:	15	15	14	13	14	13		10	12	12	14	14	12
	54	62	54	57	52	41		29	35	38	37	50	47
	101	105	101	90	84	78		51	52	51	56	80	115
	269	206	191	195	164	162		89	69	76	66	97	302
Świerzb u koni:	15	14	14	11	12	10		12	14	15	16	15	14
	50	49	41	29	29	18		43	58	74	80	64	61
	72	83	74	56	49	20		54	82	113	121	103	115
	98	113	86	65	59	29		63	104	150	161	126	143
Zaraza stadnicza:	5	5	5	4	4	3		2	1	1	1	—	—
	19	20	20	19	16	11		2	1	1	1	—	—
	62	69	70	72	62	24		2	1	1	1	—	—
	513	887	773	782	545	211		2	1	1	1	—	—
Zaraza płucna bydła rogatego:	4	4	4	4	4	4		4	4	3	4	4	3
	22	18	17	17	16	13		12	8	7	8	9	9
	34	30	31	31	23	18		19	17	15	15	14	13
	105	95	90	91	56	45		30	32	28	32	25	14
Pryszyca:	11	11	11	13	13	12		13	13	11	11	10	12
	108	124	133	144	138	113		93	83	62	48	36	40
	416	509	619	846	1,045	880		509	224	193	114	77	126
	5,657	11,681	19,030	17,756	8,360	4,363		2,256	1,001	754	682	1,048	1,592

Waglik:	W.	14	14	13	11	11	7	8	8	10	12	14	10
	P.	48	54	48	33	20	13	15	18	25	32	33	38
	G.	67	70	65	43	39	23	23	31	40	42	45	61
	Z.	203	238	170	63	54	29	31	34	55	58	67	141
Różyca świń:	W.	14	16	14	12	12	10	9	11	13	14	13	14
	P.	73	69	73	51	47	34	30	29	47	62	73	79
	G.	162	129	134	77	75	48	41	41	73	89	116	162
	Z.	305	262	186	193	213	179	86	67	94	118	175	309
Zaraza: pomór świń:	W.	8	7	10	8	7	9	8	8	7	4	8	9
	P.	17	21	28	25	15	16	20	17	16	11	19	19
	G.	25	35	49	40	23	20	25	20	23	17	35	32
	Z.	31	67	79	74	45	27	26	24	23	17	61	37
Wścieklizna:	W.	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16
	P.	154	153	133	123	123	112	127	131	143	150	150	159
	G.	372	309	278	241	223	207	260	276	310	326	325	322
	Z.	652	561	438	362	375	453	479	572	646	710	746	672
Cholera drobiu:	W.	5	5	6	6	5	3	6	3	8	10	4	4
	P.	9	14	20	13	9	5	11	10	20	18	6	4
	G.	10	19	33	17	10	8	14	11	23	19	8	5
	Z.	12	19	53	32	18	13	14	16	37	37	11	15

W. = województwa, P. = powiaty, G. = gminy, Z. = zagrody zakążone.

¹ Monitor Polski z r. 1926 nr. 187, 211, 238, 264, 288.

„ „ 1927 „ 9, 36, 60, 85, 111, 134, 159.

wyrządzone przez chwościka buraczanego (pow. kaliski), myszy (woj. kieleckie, lubelskie i Małopolska) i raka ziemniaczanego (woj. śląskie.

3. CHOROBY ZWIERZĄT.

Ścisłe oznaczenie rozmieszczenia chorób zwierząt domowych i obliczenia strat w rolnictwie, spowodowanych chorobami zwierząt, przedstawiają poważne trudności. Materiały, jakie można uzyskać w tym celu, są tak niepewne i niekompletne, że wysnuwanie daleko idących wniosków jest niemożliwe. Na str. 18—19 przytaczamy cyfry, odnoszące się do rozmieszczenia chorób zwierząt, opublikowane przez Ministerstwo Rolnictwa w Monitorze Polskim. Dane te dotyczą chorób, notowanych w drugiej połowie każdego miesiąca. Z tak pobieżnego zestawienia można przypuszczać, że rolnictwo ponosi znaczne straty, wywołane epizotjami, które za rok gospodarczy 1926/27 w porównaniu z latami poprzednimi wydają się być dosyć poważne.

Na tem miejscu należałoby wspomnieć nie tylko o stratach bezpośrednich, ale i pośrednich, a te ostatnie uwydatniają się:

1. w zamknięciu wywozu inwentarza żywego z obrębów, zaatakowanych chorobami,

2. w spadku cen inwentarza żywego, wywołanym słabym popytem w obrębach, dotkniętych chorobami zwierzęcemi.

Reasumując te straty, można przypuszczać, że na gospodarstwie rolnika, zwłaszcza drobnego, którego dochód z inwentarza żywego jest podstawą jego gospodarki, odbija się nadzwyczaj wpływ chorób i są one powodem zubożenia i braku postępu hodowli.

4. PRODUKCJA ROLNICZA.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, obszary pod poszczególnymi kulturami w roku 1926, w stosunku do roku 1925, nieznacznie zwiększyły się. Jedynie obszar obsiany żytem zmniejszył się o 73 tys. ha. Co było tego powodem, nie można ściśle określić. Najprawdopodobniej wpłynęło na to z jednej strony wyczerpanie się gleby, wskutek czego przechodzono do uprawy roślin, wymagających ziemi mniej zasobnej w materję odżywczą, z drugiej zaś strony poprawa warunków gospodarczych pozwoliła jednostkom na stosowanie kultur więcej intensywnych.

Powierzchnia obsiana w ha.

	Rok 1922	Rok 1923	Rok 1924	Rok 1925	Rok 1926	Przeciętna 1922—1926
Pszenica	1,041.600	1,017.400	1,073.000	1,093.700	1,100.400	1,066.100
Żyto	4,542.500	4,644.800	4,417.100	4,903.900	4,830.800	4,674.900
Jęczmień	1,143.100	1,199.500	1,218.400	1,224.400	1,233.500	1,204.700
Owies	2,379.200	2,515.100	2,585.000	2,577.400	2,605.100	2,539.300
Gryka	283.800	290.100	293.100	295.500	297.600	292.100
Proso	115.400	117.100	118.300	119.000	119.500	117.900
Kukurydza	74.000	76.300	76.900	77.800	79.000	76.900
Groch	153.800	157.100	159.300	159.600	160.000	158.100
Rzepak	45.300	45.300	43.500	45.800	45.400	45.100
Len	101.800	103.500	106.000	107.600	108.500	105.500
Konopie	41.800	42.700	43.000	43.200	43.500	42.800
Ziemniaki	2,189.000	2,279.200	2,331.100	2,359.000	2,361.000	2,311.200
Buraki cukrowe	109.300	136.200	163.400	172.000	185.000	160.400

Zbiory w roku 1926 były naogół niskie, z powodu omówionych wyżej warunków atmosferycznych. W stosunku do roku 1925 zebrano mniej około 3 miljonów q pszenicy, 15 miljonów q żyta, 1 mil. q jęczmienia, 2 mil. 500 tys. q owsa i 42 mil. q ziemniaków. Jedyne produkcja kukurydzy, nasienia lnu i buraków cukrowych była większa.

Zbiór z ha w q.

	Rok 1922	Rok 1923	Rok 1924	Rok 1925	Rok 1926	Przeciętna 1922—1926
Pszenica	11·10	13·30	8·20	14·40	11·60	11·70
Żyto	11·00	12·80	8·30	13·30	10·40	11·20
Jęczmień	11·30	13·80	9·90	13·70	12·60	12·30
Owies	10·50	14·00	9·30	12·80	11·70	11·70
Gryka	8·30	8·40	7·60	8·60	8·40	8·30
Proso	11·10	9·60	9·90	10·40	9·60	10·10
Kukurydza	9·50	12·80	13·70	11·30	13·40	12·20
Groch	8·70	11·90	9·20	10·50	10·00	10·10
Rzepak	8·20	10·50	9·00	11·40	10·20	9·90
Len nasienie	5·00	5·70	5·40	5·80	6·60	5·70
„ włókno	5·10	3·90	4·10	5·60	5·50	4·80
Konopie nasienie	6·20	6·80	5·40	6·90	6·90	6·50
„ włókno	5·10	4·70	5·20	6·20	7·70	5·80
Ziemniaki	152·—	116·—	115·—	123·—	105·—	122·—
Buraki cukrowe	244·—	189·—	197·—	214·—	201·—	207·—

Jak widać z zestawienia, zbiory z ha w roku 1926 wypadły bardzo niepomyślnie. Wydaje się wprost niemożliwą rzeczą, by np. produkcja żyta z ha wynosiła 10·40 q. Istotnie w takich wypadkach koszty produkcji mogły znacznie przewyższać wartość zbioru i powodować dotkliwe straty dla rolnika.

Udziału produkcji włościańskiej w ogólnej produkcji nie jesteśmy w możności oznaczyć, ponieważ brak nam ścisłych danych. Nie możemy też ogłosić zbiorów głównych płodów rolniczych z ha z gospodarstw drobnych, gdyż zebrany przez nas materiał w drodze specjalnej ankiety jest za szczupły i nie nadaje się pod tym względem do opracowania¹.

5. CENY.

Rok gospodarczy 1926/27, pod względem cen wytworów rolnika w stosunku do lat poprzednich, był pomyślniejszy. Widzimy, że ceny płodów rolnych według notowań giełd zbożowych zbliżały się w tym roku do cen zagranicznych. Były jednak od czasu do czasu sporadyczne wahania natury gospodarczej, bądź wywołane przez czynniki spekulacyjne. Nieusprawiedliwionemi wydają się być różnice cen między województwami, a jeszcze bardziej duże różnice w cenach płaconych producentom a kupcom². Straty rolników, poniesione przez to, względnie zyski pośredników są ogromne. Należałoby jak najprędzej pomyśleć nad tem, by handel wytworów rolnika leżał w ręku rolnika, bo on dopiero, znając koszt produkcji swych wytworów, może wyznaczyć właściwe ich ceny. To jedna korzyść — druga: zysk pośredników zostanie w rolnictwie i będzie użyty do dalszej produkcji rolnej.

Dla zobrazowania przebiegu cen podajemy na następnej stronie zestawienie, odnoszące się do cen najważniejszych wytworów gospodarstwa rolnego, płaconych producentom.

Cyfry te są przeciętne dla całej Polski. Wykazują one stopniowy przyrost cen z pewnemi wahaniami. Jeśli pominiemy okres dewaluacji złotego, a rzucimy okiem na ceny za czas stabilizacji, to widzimy, że dzięki wzrostowi cen dochody rolnika mogły się powiększyć. Nie można powiedzieć, że dzięki temu gospodarstwa rolne zyskały bardzo dużo, bo może jedynie pokryły koszty produkcji

¹ Jakie różnice występują pomiędzy zbiorami z ha dla 5 ziemiopłodów gospodarstw małych i wielkich, podnosi Gł. U. St. w Kwartalniku Stat. t. II, z. 1.

² E. Szturm de Sztrem, Kształtowanie się cen na ważniejsze artykuły w Polsce Biblioteka Puławska, Serja prac społeczno-gospodarczych, nr. 2. Warszawa 1927 r.

Ceny, płacone rolnikom w złotych¹.

(Średnia dla Polski.)

Rok	Miesiąc	Za 100 kg								Za sztukę		
		Pszenvca	Żyto	Jęczmień	Owies	Gryka	Ziemniaki		Siano	Słoma	Koń roboczy	Krowa doina
							jadalne	fabrycz.				
1925	Wrzesień	24.47	16.81	17.45	17.13	—	4.86	3.42	6.61	3.83	229.—	200.—
	Październik	23.57	16.52	17.06	16.9	16.70	3.92	3.71	6.52	3.71	200.—	187.—
	Listopad	23.33	16.26	16.91	16.81	16.32	3.82	3.69	6.65	3.69	171.—	171.—
	Grudzień	32.09	21.67	20.83	20.57	21.44	4.69	4.26	7.35	4.26	185.—	199.—
1926	Styczeń	32.45	21.19	20.81	21.06	21.08	4.91	3.57	7.94	4.46	216.—	226.—
	Luty	32.11	20.31	20.14	21.08	20.86	5.01	3.64	8.17	4.58	223.—	232.—
	Marzec	34.52	20.62	20.62	22.33	21.60	5.21	3.73	8.66	4.68	247.—	244.—
	Kwiecień	39.0	24.05	23.91	26.81	24.75	5.51	3.91	9.70	5.17	268.—	258.—
	Maj	47.21	30.25	28.84	31.60	29.78	5.82	4.30	9.97	5.32	286.—	285.—
	Czerwiec	47.13	30.51	29.60	32.87	30.75	6.34	4.44	9.49	5.11	293.—	305.—
	Lipiec	38.16	25.29	25.72	29.90	26.73	6.99	4.37	7.52	4.49	301.—	306.—
	Sierpień	40.10	27.47	26.70	27.55	27.88	7.28	4.53	6.80	4.20	321.—	322.—
	Wrzesień	43.52	30.61	27.98	27.48	28.78	6.90	4.72	6.97	4.12	328.—	334.—
	Październik	44.25	32.53	29.31	28.51	29.65	6.86	4.19	7.18	4.19	318.—	340.—
	Listopad	48.52	37.53	33.18	32.12	33.15	7.68	4.54	7.78	4.54	305.—	357.—
	Grudzień	48.77	37.67	32.50	31.41	33.32	8.05	4.71	8.20	4.71	310.—	376.—
1927	Styczeń	49.84	38.55	32.45	31.14	34.88	8.56	6.76	8.07	4.79	333.—	406.—
	Luty	50.40	38.80	33.21	32.00	34.77	9.25	7.12	8.19	4.82	353.—	428.—
	Marzec	52.19	39.74	35.14	34.73	36.82	10.23	8.14	8.26	4.89	381.—	432.—
	Kwiecień	53.50	40.97	36.59	36.72	38.16	10.77	8.71	8.29	4.95	405.—	443.—
	Maj	59.35	50.14	43.02	42.98	44.91	12.2	9.68	8.77	5.29	402.—	460.—
	Czerwiec	58.30	50.10	44.06	43.44	45.83	13.66	10.93	8.48	5.27	401.—	463.—

swych wytworów. Również nie można zapominać, że rolnik przez kilka lat sprzedawał poniżej kosztów produkcji, a przez to zadłużył się albo był zmuszony wstrzymać się od kupna nawozów i innych inwestycji albo nawet był zmuszony pozbyć się swego warsztatu pracy. W wielu też wypadkach musiał w jesieni, kiedy ceny na produkty rolne były zbyt niskie, sprzedawać swe plony na umorzenie długów.

6. OBRÓT PRODUKTAMI ROLNICZYMI Z ZAGRANICĄ.

A. Wywóz.

Zdolność wywozowa produktów rolniczych Polski zależy przede wszystkim od urodzajów. Przy średnich urodzajach, po zaspokojeniu rynku wewnętrznego możemy wywozić wiele płodów, a przede wszystkim ze zbóż żyto i jęczmień, z okopowych ziemniaki, ze strączkowych groch, fasolę, bób i soczewicę, z owoców śliwki. Pro-

¹ Główny Urząd Statystyczny, Kwartalnik statystyczny.

Wywóz produktów rolniczych¹.

Wyszczególnienie	Rok 1925/26	Rok 1926/27	Rok 1925/26	Rok 1926/27
			w tysiącach zł.	
Pszenica	1,308 394— q	183.396— q	44.504—	8.875 —
Żyto	2,104.919— „	1,197.115— „	68.812—	40.445—
Jęczmień	1,605.504— „	1,018.609— „	43.955—	36.533—
Owies	860.141— „	153.455— „	23.270—	4.937—
Gryka	165.756— „	207.024— „	4.241—	6.601—
Proso	605— „	1.302— „	15—	44—
Kukurydza	14.071— „	5.737— „	371—	2.161—
Groch, fasola, bób	413.514— „	426.712— „	14.938—	21.936—
Soczewica	3.382— „	4.406— „	77—	149—
Ziemniaki	609.539— „	1,466.720— „	2.310—	14.456—
Buraki cukrowe	78 600— „	122 201— „	395—	505—
Warzywa a)	3.297— „	3.328 — „	63—	80—
Korzenie cykorji	2.276— „	6— „	82—	0—
Wiśnie, czereśnie	420— „	673— „	25—	35—
Sliwki	3.580— „	4.289— „	154—	100—
Jabłka	9.740— „	840— „	364—	38—
Gruszki	247— „	49 — „	16—	2—
Inne owoce	7.657— „	15.038— „	368—	763—
Chmiel	5.760— „	10.791— „	5.770—	13.262—
Mięso wołowe	30 592— „	3.569— „	4.314—	447—
„ cielęce	102 077— „	76.207— „	14.078—	11.208—
„ wieprzowe	121.919— „	193.754— „	22.219—	48.342—
„ innych zwierząt b)	7.876— „	185— „	242—	26—
Szynki i wędliny c)	19.650— „	42.809— „	4.426—	11.780—
Drób bity d)	4.655— „	6.861— „	751—	1.649—
Ślonina i tłuszcze zw. e)	5.487— „	1.552— „	1.384 —	558—
Mleko	7.420— „	19.333— „	283—	466—
Sery f)	14.655— „	21.098— „	9.647—	4.575—
Masło	21.239— „	65.568— „	9.008—	29.429—
Jaja	460.313— „	648.058— „	104.852—	146.653—
Miód	286— „	114— „	41—	23—
Mąka pszenna	53.781— „	31.515— „	2.994—	2.271—
„ żytnia	120.843— „	52.006— „	4.305—	2.196—
„ inna	2.655— „	1.739— „	126—	79—
Kasze g)	18.134— „	5.313— „	837—	261—
Ziemniaki suszone	380— „	15.145— „	5—	544—
Mąka i krochmal h)	269.461— „	72.000— „	11.283—	3.388—
Cukier surowy	1,142.408— „	1,249.090— „	44.815—	75.625—
„ kryształ	1,049.591— „	860.911— „	54.293—	57.300—
Rafinada	19 682— „	126.619— „	1.261—	8.586—
Cukier niewymieniony	246.152— „	196.428— „	14.261—	13.264—
Spirytus	6 719— „	31.330— „	552—	2.870—
Pasza dla zwierząt	42.335— „	60 593— „	324—	533—
Siano	24.787— „	123.122— „	268—	1.302—
Otręby i)	1,323.009— „	2,078.622— „	20.410—	49.582—
Makuchy k)	114.846— „	154.933— „	3.969—	4.911—
Konie l)	52.234 szt.	32.214 szt.	11.393—	8.458—
Bydło rogate m)	118.334 „	14.518 „	20.859—	4.295—
Owce i kozy	13.825 „	1.791 „	332—	125—
Trzoda chlewna n)	843.407 „	546.201 „	87.322—	105.075—
Drób o)	1,484.485 „	1,952.506 „	9.557—	11.813 —
Pszczóły	1.241 roi	21 roi	27—	2—
Razem . .			670.173—	758.565—

¹ Gł. U. S. Handel zagraniczny Rzeczypospolitej Polskiej. — a) Poz. T. c. 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22; b) poz. T. c. 36, 37; c) poz. T. c. 38, 39, 40, 41; d) poz. T. c. 42, 43; e) poz. T. c. 45, 46, 47, 48; f) poz. T. c. 50, 51, 52, 53, 54; g) poz. T. c. 61, 62, 63, 64, 65, 66; h) poz. T. c. 69, 72; i) poz. T. c. 171, 172, 173, 174; k) poz. T. c. 175, 176, 177, 178; l) poz. T. c. 182, 183, 184; m) poz. T. c. 185, 186, 187, 188; n) poz. T. c. 190, 191, 192; o) poz. T. c. 195, 196.

dukcja zwierzęca i jej przetwory stanowią poważną pozycję w wywozie, a eksport ich wzrasta z roku na rok. Jedynie słoninę i tłuszcze zwierzęce przywozi się do Polski jeszcze ciągle w znacznych ilościach. Nieusprawiedliwiony wprost wydaje się znaczny przywóz mąki i kaszy. Przemysł rolny dostarcza na rynek zagraniczny znaczne ilości przetworów ziemniaka i buraka cukrowego.

Na załączonej tablicy (str. 24) podajemy cyfry, dotyczące wywozu najważniejszych płodów i przetworów rolniczych za rok 1925/6 i 1926/7.

Widzimy, że wywóz zbóż w roku 1926/27 w stosunku do roku poprzedniego zmniejszył się, strączkowych zaś, ziemniaków, buraków cukrowych, warzyw i śliwek zwiększył się. Zwyczaję w wywozie wykazują też inne owoce, chmiel, mięso wieprzowe, szynki i wędliny, drób bity, mleko, sery, jaja, przetwory ziemniaka (bez mąki i krochmalu ziemniaczanego) i buraka cukrowego, siano, otręby, makuchy i drób żywy. Pozostałe, wymienione w zestawieniu gatunki wytworów rolnictwa były wywiezione w znacznie mniejszej ilości, niż w roku 1925/26. Do tych przedewszystkiem ze zbóż należy pszenica, której wywieźliśmy o 1·2 mil. q mniej niż w roku poprzednim, następnie żyto (około 1 mil. mniej), z owoców jabłka (9 tys. q mniej). Również w wywozie mięsa wołowego, cielęcego, słoniny i tłuszczów zwierzęcych uwidacznia się znaczny spadek. Mniejszy wywóz mąki tłumaczy się słabym urodzajem zbóż, zaś zwierząt żywych — brakiem traktatu handlowego z Niemcami i ograniczeń wywozu, spowodowanego epizotjami.

Mimo zmniejszenia się wywozu podstawowych produktów naszego eksportu, suma wartości wywiezionych poszczególnych produktów wzrosła o 88 mil. zł., a powodem tego wzrost wywozu produktów hodowli zwierząt i przemysłu rolnego oraz wzrost cen otrzymanych za płody rolne zagranicą.

W latach 1925/26 i 1926/27 otrzymano przeciętnie następujące ceny za 100 kg wywiezionych produktów:

	Rok 1925/26	Rok 1926/27
	Zł.	Zł.
Pszenica	34.—	48·3
Żyto	32·7	33·8
Jęczmień	27·4	35·9
Owies	27.—	32·2
Ziemniaki	3·8	9·8
Jabłka	37·4	45·6
Masło	424.—	449.—

	Rok 1925/26	Rok 1926/27
	Zł.	Zł.
Mąka pszenna	55·7	72·1
„ żytnia	35·6	42·2
Siano	10·8	10·6
Otręby	15·4	23·8

Wielkości te otrzymano, dzieląc podaną wartość przez wywiezioną ilość poszczególnego produktu.

Widzimy, że prócz ceny siana, ceny otrzymane za wywiezione płody rolnictwa wzrosły w stosunku do roku 1926/27 i odpowiadały mniej więcej cenom przy końcu roku 1926, płaconym w kraju.

B. Przywóz.

Podobnie, jak dla wywozu, podajemy (na str. 27) zestawienie przywozu najważniejszych produktów rolniczych, konkurujących z naszym rolnictwem.

Przywóz prawie wszystkich produktów rolniczych w r. 1926/27 wzrósł w stosunku do roku poprzedniego. Przywieziono wprost ogromne ilości pszenicy, żyta i kukurydzy. Zmniejszył się przywóz mąki, masła i jaj, co wydaje się być cechą dodatnią naszej gospodarki.

Ogólnie w roku gospodarczym przywieziono wymienionych produktów rolnych za 197 mil. zł. więcej, niż w roku 1925/26. Powodem tego jest nie tylko ilościowy wzrost przywozu, na tę nadwyżkę oddziałał i wzrost cen. Ceny, jakie płacono za 100 kg produktów przywiezionych w wymienionych latach, były następujące:

	Rok 1925/26	1926/27
	Zł.	Zł.
Pszenica	35·4	53·2
Żyto	29·5	42·2
Jęczmień	28·4	40·3
Owies	26·9	35·7
Ziemniaki	6·1	10·3
Jabłka	73·1	94·2
Masło	400·2	562·0
Mąka pszenna	48·8	80·2
„ żytnia	42·4	64·0
Siano	9·7	7·3
Otręby	21·6	24·0

Przywóz produktów rolniczych¹.

Wyszczególnienie	Rok 1925/26	Rok 1926/27	Rok 1925/26	Rok 1926/27
	centnarów	centnarów	tysiący zł.	tysiący zł.
Pszenica	112.678—	2,168 585—	3 989—	115.278—
Żyto	263.993—	1,069.978—	7 785·4	45.199—
Jęczmień	20.360—	24.243—	579—	977—
Owies	181.464—	406.237—	4 879—	14 493—
Gryka	9.877—	15.438·4	272—	608—
Proso	25.655—	61.375—	773—	2.231—
Kukurydza	255.516—	1,075 870—	6 744—	31.141—
Groch, fasola, bób	19.421—	109.162·2	681·2	4 453·2
Soczewica	278—	1.361—	7—	59—
Ziemniaki	832—	1 659—	5·1	17·1
Buraki cukrowe	23—	1—	—	0·1
Warzywa a)	198.398·3	218.354—	4.876·7	6.420·5
Korzenie cykorji	7.076—	11.547—	118—	572·1
Wiśnie, czereśnie	7.365—	4.626—	399·3	145·2
Śliwki	588—	417—	37·2	33—
Jabłka	889—	6.944—	65—	654—
Gruszki	264·3	40·5	19—	3·6
Inne owoce	37.214—	71 168·5	3.505—	7.909·4
Chmiel	1.614·7	1.705·1	1.731—	3.498—
Mięso wołowe	4·3	82·1	0·5	23—
„ cielęce	0·1	—	0·1	—
„ wieprzowe	650—	627·1	103—	92·1
„ innych zwierz. b)	87·2	44—	—	—
Szynki i wędliny c)	477·5	902·2	173·8	922·7
Drób bity d)	13·4	36·1	3·4	8·8
Ślonina i tłuszcze zw. e)	83.535·4	128.704·1	20.653·3	35.842·1
Mleko	300—	876—	8·4	17·7
Sery f)	4.263—	4.512·8	1.035·2	1.794·7
Masło	917—	731—	367—	411—
Jaja	2.246—	673—	530—	177—
Miód	823—	648·2	90·2	144·3
Mąka pszenna	601.703—	71.723—	29.342—	5.753—
„ żytnia	191.858—	8.985—	8.137—	574·8
„ inna	6.138·3	2 898—	350—	181·2
Kasze g)	29.000—	61 589·3	1.556—	4.587·4
Ziemniaki suszone	99—	7—	2—	0·2
Mąka i krochmal h)	3.116—	7.641—	149—	629—
Cukier surowy	3·2	18·4	0·4	1·1
„ kryształ	13·1	8—	0·8	0·5
Rafinada	881·4	22—	44—	3·8
Cukier niewymieniony	549—	407—	35—	48—
Spirytus	7·1	49·7	0·4	4—
Pasza dla zwierząt	6.455—	23.743·1	93·5	801·6
Siano	12.479·1	1.586—	121·2	11·6
Otręby i)	24.188—	106.840—	523·6	2.559—
Makuchy k)	45.360—	283.800—	1.233—	8.190—
Konie l)	195 szt.	152 szt.	61·1	288—
Bydło rogate m)	33 „	391 „	9·1	305·7
Owce i kozy	34 „	48 „	0·6	2·3
Trzoda chlewna n)	20 „	2.303 „	2·6	387·5
Drób o)	41.235 „	277.191 „	240·2	1.414·9
Pszczóły	22 roje	1 rój	1·2	0·1
		Razem	101.333·5	298.869·3

¹⁾ a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o patrz str. 24.

Widzimy ogromny wzrost cen produktów przywiezionych w r. 1926/27, odpowiadają one mniej więcej cenom krajowym na początku drugiego kwartału 1927 r.

Na różnicę wartości przywiezionych produktów rolnych za wymienione lata składa się zasadniczo przywóz pszenicy większy o 114 mil. zł., żyta o 37 mil. zł., owsa o 10 mil. zł., kukurydzy o 35 mil. zł., słoniny i tłuszczów zwierzęcych o 15 mil. zł i wiele innych w dość poważnych ilościach. Dodatnią kwotę daje jedynie przywóz mąki mniejszy o 32 mil. zł.

C. Przywóz a wywóz.

Jak widać z zestawienia (str. 29), rok gospodarczy 1926/27 pod względem wywozu produktów rolnictwa nie jest podobny do r. 1925/26. Wywóz produkcji roślinnej w roku 1926/27 prócz jęczmienia, gryki, grochu, bobu, fasoli, soczewicy, ziemniaków i buraków cukrowych, daje salda ujemne. Żyta wywieziono o 137.137 q więcej niż przywieziono, jednak za przywiezione płacono drożej i dlatego obrót tym płodem wykazuje saldo ujemne, wynoszące 4.754 tys. zł. Owoce poza śliwkami stanowią poważną kwotę ujemną w wywozie. Wytwory produkcji zwierzęcej, prócz słoniny i tłuszczu zwierzęcego, dają saldo dodatnie. Widzimy wzrost wywozu tych produktów. Przywóz mąki zmniejszył się znacznie; saldo ujemne wykazuje przywóz mąki pszennej i mąki innej, zaś mąka żytnia daje saldo dodatnie. Przywieziono wprost ogromne ilości kaszy i stąd saldo ujemne wynosi przeszło 4 mil. zł. Wywóz produktów przemysłu rolnego i trzody chlewnej znacznie wzrósł. Ostateczne saldo dla całego obrotu wymienionymi produktami w porównaniu z rokiem poprzednim zmniejszyło się o 109.144·2 tys. zł. Różnica ta powstała przedewszystkiem ze wzrostu sald ujemnych o 147.592 tys. zł.

Naogół można powiedzieć, że wywóz produktów rolnictwa w roku gospodarczym 1926/27 uległ zmianie w kierunku wywozu przetworów przemysłu rolnego i produktów hodowli zwierząt. Zwyżka cen wytworów hodowli zwierząt i niski urodzaj były przyczyną takiej zmiany.

7. OGÓLNE POŁOŻENIE ROLNICTWA W ROKU GOSPODARCZYM 1926/27.

Warunki przyrodnicze roku gospodarczego 1926/27 były bardzo niekorzystne dla rolnictwa. Spowodowały one mniejszy urodzaj,

Różnice między przywozem a wwozem
w tysiącach złotych.

Wyszczególnienie	Rok 1925/26	Rok 1926/27
Pszenica	+ 40.515	— 106.403
Żyto	+ 61.026'6	— 4.754
Jęczmień	+ 43.376	+ 35.556
Owies	+ 18.391	— 9.556
Gryka	+ 3.969	+ 5.993
Proso	— 758	— 2.186'6
Kukurydza	— 6.373	— 28.980
Groch, fasola, bób	+ 14 256'8	+ 17.482'8
Soczewica	+ 70	+ 90
Ziemniaki	+ 2.304'9	+ 14.438'9
Buraki cukrowe	+ 395	+ 505
Warzywa	— 4.813'3	— 6.340'4
Korzenie cykorji	— 36	— 571'9
Wiśnie, czereśnie	— 374'3	— 110'1
Śliwki	+ 116'8	+ 67'4
Jabłka	+ 299	— 615'7
Gruszki	— 3	— 1'6
Inne owoce	— 3.136'3	— 7.145'6
Chmiel	+ 4.039	+ 9.764
Mięso wołowe	+ 4.313'5	+ 424
„ cielece	+ 14.077'9	+ 11.208
„ wieprzowe	+ 22.116	+ 48.249'9
„ innych zwierząt	+ 242	+ 26'1
Szynki i wędliny	+ 4 253'1	+ 10.857'5
Drób bity	+ 747'7	+ 1.640'2
Ślonina i tłuszcze zw.	— 19.268'7	— 35.283'3
Mleko	+ 274'6	+ 448'3
Sery	+ 8.612'7	+ 2.781'2
Masło	+ 8.641	+ 29.018
Jaja	+ 104.322	+ 146.476
Miód	— 48'9	— 120'9
Mąka pszenna	— 26.348	— 3.481'9
„ żytnia	— 3.832	+ 1.621'3
„ inna	— 224	— 102'2
Kasze	— 719	— 4.325'9
Ziemniaki suszone	+ 3	+ 543'8
Mąka i krochmal	+ 11.134	+ 2.759
Cukier surowy	+ 44 814'6	+ 75 623'9
„ kryształ	+ 54.292'2	+ 57.299'5
Rafinada	+ 1.217	+ 8.582'2
Cukier niewymieniony	+ 14 226	+ 13.216
Spirytus	+ 551'6	+ 2.866
Pasza dla zwierząt	+ 230'5	— 268'4
Siano	+ 146'8	+ 1.290'4
Otręby	+ 19.886'4	+ 47.023
Makuchy	+ 2 736	— 3.279
Konie	+ 11.332'6	+ 8.170'4
Bydło rogate	+ 20.849'9	+ 3.989'6
Owce i kozy	+ 331'4	+ 122'7
Trzoda chlewna	+ 87.320'3	+ 104.687'9
Drób	+ 9.317'1	+ 10.398'7
Pszczoły	+ 25'8	+ 1'9
	+ 634.774'8	+ 673.222'6
	— 65.934'5	— 213.526'5
Saldo	+ 568.840'3	+ 459.696'1

który odbił się na wywozie produktów rolnych z Polski i wzroście cen wytworów rolnika, a tem samem i towarów przemysłowych.

We wzroście cen widzimy polepszenie, jednak rolnictwo niewiele na tem zyskało, ponieważ było zmuszone znaczną część swych wytworów sprzedać w jesieni roku 1926, kiedy ceny były niższe. Jedynie przemysł rolny i hodowla zwierząt pozwoliła na częściowe powetowanie strat, poniesionych przy sprzedaży w jesieni.

W kredycie rolnym, tak krótkoterminowym, jak długoterminowym, w związku z ogólnem położeniem gospodarczem Polski, nastąpiło polepszenie. Nie bez wpływu w tym kierunku były starania i zabiegi czynników kompetentnych. Wzrost kapitału w Polsce spowodował obniżenie się stopy procentowej:

Stopa dyskontowa.

Rok	Miesiąc	Bank Polski	Bank Gospodarstwa Kraj.	Banki prywat.
1926	VII	10	14	18
	VIII	10	14	18
	IX	10	13	16
	X	10	13	16
	XI	10	13	16
	XII	9·5	13	16
1927	I	9·5	12·5	15
	II	9·0	12	15
	III	8·5	11	14
	IV	8·5	9	13
	V	8·0	9	13
	VI	8·0	9	12

Widzimy więc obniżenie się w ciągu roku stopy procentowej dla Banku Polskiego o 20%, Banku Gospodarstwa Krajowego o 5%, innych banków o 60%. Odpowiednio do tego obniżyła się znacznie stopa procentowa od długów prywatnych krótkoterminowych. Jednak dla rolnika, na którego warsztacie ciąży duże ryzyko, stopa ta jest za wysoka.¹ W ogólnem położeniu gospodarczem świata następuje wyrównanie zaburzeń, wywołanych wojną, zagranicą pieniądza zaczyna być, a nawet jest dostępny za niskiem oprocentowaniem dla wszyst-

¹ Należy tu przypomnieć, że większość banków niepaństwowych, nawet bardzo poważnych, dotąd praktykuje pobieranie różnie ponazywanych dodatków do oprocentowania, które rzeczywiste oprocentowanie podnoszą nieraz o 500%.

kich warsztatów produkcyjnych. Konkurencja z takimi warsztatami dla nas jest wprost niemożliwa. Dlatego należałoby udostępnić naszemu rolnikowi tańszy pieniądz, który użyty w jego gospodarstwie przyniesie należyty dochód na pokrycie procentów i ryzyka.

Naogół można powiedzieć, że rok 1926/27, mimo polepszenia się stosunków gospodarczych, należy do lat niekorzystnych dla rolnika.

• III. WYNIKI BADAŃ NAD RENTOWNOŚCIĄ GOSPODARSTW WŁOŚCIAŃSKICH

W ROKU 1926/27.

We wstępie zaznaczyliśmy, że majątek gospodarza podzielono na 4 rachunki. Podział ten, rozrywający organizm gospodarstwa na gospodarstwo rolne, domowe, prywatne (spożycie) i przedsiębiorstwa uboczne, jest słuszny, albowiem tylko dzięki niemu jest możliwe obliczenie dochodów z gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstw ubocznych i wysokości spożycia rodziny gospodarza. Rachunek gospodarstwa domowego jest tylko pomocniczym. Pośredniczy on w obliczaniu kosztów utrzymania stołujących się w gospodarstwie i w podziale tegoż utrzymania.

1. KAPITAŁY.

W rozdziale tym uwzględnia się jedynie majątek gospodarstwa rolnego, który nie musi być własnością gospodarza, lecz może być w całości lub części wynajęty od osób trzecich. Stosownie do tego gruntu lub inne składniki majątku dodzierżawione umieszczone są w majątku gospodarstwa rolnego w kwocie odpowiadającej czynszowi skapitalizowanemu na 6°/. Kapitał bierny obejmuje prócz kapitałów dodzierżawionych długi i ciężary hipoteczne gospodarstwa.

Kapitały można podzielić na grupy o mniej więcej podobnych własnościach np. gruntowy, budowlany i t. p. W każdej grupie można tworzyć jeszcze podgrupy. W naszych badaniach uwzględniliśmy jedno i drugie. Majątek gospodarstwa uległ następującemu podziałowi:

A. Kapitał czynny.

1. Kapitał gruntowy.
2. „ meljoracyjny.
3. „ budowlany.
4. „ roślinny.

5. Kapitał inwentarza żywego.
6. " " martwego.
7. " obiegowy.
 - a) Zapasy.
 - b) Pieniądze.

B. Kapitał bierny.

1. Długi hipoteczne.
2. " bieżące oprocentowane.
3. " " nieoprocentowane.

Kapitał gruntowy obejmuje wartość gruntów ornych, łąk, pastwisk, ziemi pod lasem, ogrodem warzywnym i owocowym, obszaru pod stawami i nieużytkami, oraz prawa (służebności) przepędu, pasienia. Te ostatnie usprawiedliwiają swą przynależność do kapitału gruntowego tem, że ich posiadanie ściśle wiąże się z posiadaniem gruntu. Wartość obszaru pod drogami, zabudowaniami i podwórza gospodarstwa włączona jest do kapitału budowlanego. Oszacowania kapitału gruntowego dokonywały biura przez swych delegatów na miejscu w gospodarstwie w wywiadzie z właścicielem. Podstawą do oznaczenia wartości ziemi były okoliczne ceny. Nie można powiedzieć, by ściśle przestrzegano tej zasady i niejednokrotnie podawano niższe ceny. Odbija się to przy obliczaniu dochodu czystego w % kapitału czynnego mianowicie podwyższa go niepomniernie.

Wartość kosztów drenowania, rowów odwadniających, nawadniających i wałów ochronnych umieszczona jest w kapitale melioracyjnym. Podstawą oszacowania były koszty wykonania po odjęciu zużycia za lata przeszłe.

W kapitale budowlanym mieści się wartość budynków, budowli ziemnych, ogrodzenia, dróg, dziedzińców i parceli budowlanych. Do tej grupy również włączona jest wartość domu mieszkalnego, czyli gospodarstwo rolne obciążone jest kapitałem domu mieszkalnego, za co otrzymuje rachunkowo czynsz mieszkalny od gospodarstwa prywatnego. Czynsz ten skapitalizowany przedstawia wartość kapitału budynków prywatnych, różnica zaś między kapitałem budowlanym a kapitałem budynków prywatnych stanowi rzeczywisty kapitał budowlany gospodarstwa rolnego. Metoda taka nie jest bez wad, jednak użycie innych metod dałoby błędy dużo poważniejsze ¹⁾.

¹⁾ Przykład: Na gospodarstwie rolnem figuruje w kapitale budowlanym dom mieszkalny wartości 6.330— zł., oprócz tego budynki rolnicze łącznie z parcelą budowania nad rentownością I.

Kapitał budowlany zasadniczo oszacowano według kosztów budowy, odejmując amortyzację. Nie można było przestrzegać tego we wszystkich gospodarstwach, gdyż wiele z nich nie rozporządzało odpowiednimi wiadomościami, dotyczącymi roku i kosztów budowy i w tych wypadkach posługiwano się cyframi, uzyskanymi z szacowania obecnej wartości przy pomocy gospodarza.

Kapitał roślinny. Należy tutaj kapitał drzew i krzewów leśnych i owocowych. Inwentarz polny, który w dniu 1 lipca zawsze stanowi poważną kwotę, nie jest uwzględniony. Przyjmując założenie, że inwentarz polny na początku i końcu roku rachunkowego nie ulega zmianie, nieuwzględnienie jego wartości w inwenturze jest słuszne. Szacowanie wartości wysiewów i robocizny jest bardzo trudne, a możliwość błędów jest wielka. Jednak w tej grupie powinna być umieszczona wartość wydatków na kultury wieloletnie, jak lucernę, bo te obciążają nie jeden rok, lecz szereg lat, w których otrzymuje się zbiory.

Metoda przy szacowaniu kapitału roślinnego była może mniej ścisła. Polegała na podaniu wartości poszczególnych drzew przez właściciela gospodarstwa.

Wartość poszczególnych zwierząt gospodarstwa rolnego ujęta jest w kapitale inwentarza żywego. W grupie tej uwzględniono szczegółowy podział. Oszacowano według cen rynkowych,

downą, dziedzińcem, drogami, wartości 8'000.— zł. Razem kapitał budowlany wynosi 14.330.— zł. Czynszu mieszkalnego, obliczonego na 380.— zł. (6% od kapitału wspólnie użytkowanego przez gospodarstwa rolne, domowe, prywatne i przedsiębiorstwa uboczne) przypada:

na gospodarstwo rolne	30%, t. j.	114.— zł.
„ „ domowe	20% „	76.— „
„ „ prywatne	40% „	152.— „
„ przedsiębiorstwa uboczne	10% „	38.— „
	100%	380.— zł.

czyli gospodarstwu rolnemu wliczono 266.— zł. jako wynagrodzenie za użytkowanie kapitału budowlanego przez inne rachunki. Za to na gospodarstwie rolnem ciążyą wszystkie réperacje budynków, ubezpieczenia i podatki. Chcąc uniknąć tej metody, należałoby kapitał budowlany użytkowany wspólnie umieścić na innym rachunku, np. gospodarstwa prywatnego i czynszem uznać ten rachunek, a obciążyć gospodarstwo rolne, domowe i przedsiębiorstwa uboczne. Gospodarstwo prywatne musiałoby zato pokrywać wydatki na reperacje, ubezpieczenia i podatki, a oddzielenie tych nakładów od wydatków na pozostały kapitał budowlany jest wprost niemożliwe. Ponadto najczęściej gospodarstwo rolne własnymi środkami i siłami dokonuje w znacznej mierze reperacji budynków, których oszacowanie i rozdzielanie byłoby powodem poważnych błędów.

z tego powodu wartość poszczególnych zwierząt jest dosyć niska, odpowiednio do położenia targu w dniu 1 lipca 1926 roku.

W grupie kapitału inwentarza martwego mieści się wartość maszyn, narzędzi i sprzętów rolniczych. Poszczególne składniki inwentarza martwego oszacowano według cen rynkowych, lub kosztów wytworzenia, odejmując pewną kwotę na zużycie.

Kapitał obiegowy dzieli się na zapasy i pieniądze. Do pierwszych zaliczono wartość płodów rolniczych, pasz i nawozów, będących w gospodarstwie w dniu 1 lipca 1926 r., do drugich gotówkę w kasie, wkładki i udziały w spółkach rolniczych i należności za sprzedane produkty w latach ubiegłych. Zapasy oszacowano według miejscowych cen rynkowych.

Na kapitał bierny składają się długi hipoteczne, długi bieżące oprocentowane i nieoprocentowane. W długach bieżących oprocentowanych mieści się też, prócz innych długów, kapitał dodzierżawiony, od którego procent płacony jest w formie czynszu. Należy tutaj nadmienić, że sumę kapitałów gruntowego, meljoracyjnego, budowlanego i roślinnego określono jako kapitał majątku rolnego. Na kapitał dzierżawny składają się: kapitał inwentarza żywego, martwego i obiegowy. Utworzenie tych grup było koniecznem dla celów opracowania statystycznego.

Na załączonej tablicy (str. 36—39) podajemy wyniki badań nad ustosunkowaniem się kapitałów w gospodarstwie rolnem.

Kapitał gruntowy. Z wyników widać, że wartość ziemi maleje ze wzrostem gospodarstwa. Gospodarstwa karłowate (2—3 ha) szacowały ziemię średnio po 2000— zł. za ha, gdy znowu gospodarstwa grupy największej po 1000— zł. i niżej. Widocznem jest, że ziemia dla drobnego rolnika ma większą wartość, niż dla większego, również przy nabywaniu drobnych kawałków ziemi płaci się o wiele większe ceny za jednostkę obszaru niż przy większych obszarach. Na taką różnicę wartości ziemi innej dla każdej kategorii gospodarstw wpływa także pochodzenie gospodarstw: najniżej szacowano ziemię w województwach zachodnich i wschodnich (prócz Śląska), najwyżej w południowych i pośrednio w województwach centralnych.

Przeciętna uzyskana z 432 gospodarstw wynosząca okragło 1560— zł. za ha, jest dosyć niska. Przypomnieć należy, że odnosi się ona do wartości ziemi w dniu 1 lipca 1926 r., kiedy cena ziemi była bardzo mała¹⁾.

¹⁾ Gł. U. St. Kwartalnik Statystyczny, rok 1927, t. IV. Z. 2. Str. 340 i E. Szturm de Sztrem, Ceny ziemi w roku 1927. Warszawa 1928. Cena 1 ha ziemi

Ustosunkowanie kapitałów.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW		2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia ze wszystkich gospodarstw		Średnia gospodarstw powyżej 3 ha	
		zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł
1. Kapitał gruntowy:											
ilość gospodarstw	14		45	131	100	113	30	433		419	
na gospodarstwo	5.250,38		7.805,23	12.917,09	17.902,45	25.760,—	40.225,13	18.532,95		18.976,71	
na ha	2.125,86		1.892,27	1.773,01	1.487,09	1.299,18	1.087,94	1.559,66		1.540,74	
2. Kapitał budowlany:											
ilość gospodarstw	14		45	131	100	113	30	433		419	
na gospodarstwo	3.858,05		4.074,61	5.301,76	7.376,42	9.415,56	13.367,69	7.239,11		7.352,06	
na ha	1.573,96		1.000,59	737,15	618,27	467,93	365,—	665,06		634,69	
w 0/0 kapitału czynnego	27,49		28,17	23,96	23,02	21,93	19,93	23,46		23,33	
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	32,93		33,96	28,97	28,44	27,14	24,23	28,67		28,52	
2. a) Rolniczy kapitał budowlany:											
ilość gospodarstw	14		43	131	100	112	30	430		416	
na gospodarstwo	2.590,97		2.946,75	3.509,75	5.228,89	6.848,86	9.654,73	5.121,78		5.206,96	
na ha obszaru bez lasu	537,64		739,05	505,72	469,36	359,13	279,63	467,68		465,33	
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	25,04		26,84	20,79	21,53	20,50	18,38	21,46		21,34	
na 1000 zł. kapitału inwentarza żyw.	2.486,94		2.633,12	2.126,56	2.037,90	1.831,69	1.633,38	2.057,12		2.042,66	
3. Kapitał roślinny:											
ilość gospodarstw	14		45	131	100	113	30	433		419	
na gospodarstwo	293,36		506,51	738,66	1.054,96	1.797,81	2.920,29	1.200,75		1.231,06	
na ha	110,69		125,93	96,91	89,89	88,65	79,01	95,36		94,84	

3. a) Kapitał drzew owocowych:

ilość gospodarstw	11	39	117	92	100	26	385	374
na gospodarstwo	237.—	297.—	381.75	609.41	869.62	1.077.74	597.16	607.75
na ha z lasem	94.11	74.35	51.23	51.78	41.63	28.47	50.90	49.63
na ha bez lasu	96.12	75.68	53.41	53.20	45.42	43.23	54.07	52.84
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	2.92	2.72	2.69	2.70	3.28	3.14	2.88	2.88
na 100 zł. czystego kap. maj. bez lasu	3.10	2.83	2.89	2.78	3.37	4.49	3.15	3.15
na 100 zł. kapitału czynnego . . .	2.04	2.—	1.91	1.91	2.38	2.27	2.07	2.07

ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419
na gospodarstwo	9.401.79	12.392.19	18.996.37	26.564.18	37.365.11	56.919.38	27.168.75	27.762.32
na ha	3.810.51	3.020.17	2.602.44	2.214.30	1.873.45	1.542.71	2.331.61	2.282.18

ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419
na gospodarstwo	992.68	*1.303.47	1.772.41	2.583.81	3.570.75	5.294.98	2.599.23	2.652.90
na ha	394.41	311.65	242.95	218.19	174.98	140.47	224.43	218.75
na ha bez lasu	400.05	321.31	254.90	226.59	188.21	156.63	235.74	230.25
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	14.51	12.92	12.31	12.73	12.36	11.93	12.53	12.46
na 100 zł. czystego kap. maj. bez lasu	14.99	13.67	12.90	13.25	13.45	13.43	13.31	13.25
na 100 zł. kapitału czynnego . . .	9.95	9.33	8.75	8.97	8.90	8.91	8.95	8.92

ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419
na gospodarstwo	605.36	778.69	1.117.88	2.151.04	2.802.55	3.633.17	1.918.58	1.962.46
na ha	236.09	188.16	152.56	181.29	136.17	97.39	157.49	154.87
na ha obszaru bez lasu	241.68	193.44	158.15	186.91	145.24	103.45	164.—	161.41
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	8.35	7.43	7.63	9.48	9.37	7.15	8.48	8.49
na 100 zł. czystego kap. maj. bez lasu	8.85	7.81	7.91	9.80	10.05	7.76	8.91	8.92
na 1000 zł. inwentarza żywego . .	722.40	652.15	680.09	798.95	826.28	646.58	741.84	742.49
na 100 zł. kapitału czynnego . . .	5.74	5.53	5.37	6.70	6.69	5.53	6.03	6.04

4. Kapitał majątku rolnego:

(gruntowy, melioracyjny, budowlany i roślinny)

ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419
na gospodarstwo	9.401.79	12.392.19	18.996.37	26.564.18	37.365.11	56.919.38	27.168.75	27.762.32
na ha	3.810.51	3.020.17	2.602.44	2.214.30	1.873.45	1.542.71	2.331.61	2.282.18

5. Kapitał inwentarza żywego:

ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419
na gospodarstwo	992.68	*1.303.47	1.772.41	2.583.81	3.570.75	5.294.98	2.599.23	2.652.90
na ha	394.41	311.65	242.95	218.19	174.98	140.47	224.43	218.75
na ha bez lasu	400.05	321.31	254.90	226.59	188.21	156.63	235.74	230.25
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	14.51	12.92	12.31	12.73	12.36	11.93	12.53	12.46
na 100 zł. czystego kap. maj. bez lasu	14.99	13.67	12.90	13.25	13.45	13.43	13.31	13.25
na 100 zł. kapitału czynnego . . .	9.95	9.33	8.75	8.97	8.90	8.91	8.95	8.92

6. Kapitał inwentarza martwego:

ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419
na gospodarstwo	605.36	778.69	1.117.88	2.151.04	2.802.55	3.633.17	1.918.58	1.962.46
na ha	236.09	188.16	152.56	181.29	136.17	97.39	157.49	154.87
na ha obszaru bez lasu	241.68	193.44	158.15	186.91	145.24	103.45	164.—	161.41
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	8.35	7.43	7.63	9.48	9.37	7.15	8.48	8.49
na 100 zł. czystego kap. maj. bez lasu	8.85	7.81	7.91	9.80	10.05	7.76	8.91	8.92
na 1000 zł. inwentarza żywego . .	722.40	652.15	680.09	798.95	826.28	646.58	741.84	742.49
na 100 zł. kapitału czynnego . . .	5.74	5.53	5.37	6.70	6.69	5.53	6.03	6.04

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW		2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Srednia z wszystkich gospodarstw	Srednia gospodarstw powyżej 3 ha
	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł
7. Kapitał obiegowy:									
ilość gospodarstw	14	43	126	99	112	29	423	409	
na gospodarstwo	135.29	270.26	419.93	776.88	742.45	1.269.90	622.50	639.18	
na ha	53.52	66.78	56.66	67.21	36.13	34.37	53.09	53.07	
na ha obszaru bez lasu	54.93	68.39	59.22	68.75	38.77	36.29	55.25	55.26	
na 100 zł. czystego kap. maj. rolnego	1.54	2.59	2.98	3.76	2.60	2.38	2.93	2.98	
na 100 zł. czystego kap. maj. bez lasu	1.66	2.70	3.18	3.86	2.83	2.63	3.11	3.16	
na 1000 zł. kap. inwentarza żywego .	136.42	217.14	229.48	290.43	241.32	262.29	244.80	248.51	
na 100 zł. kapitału czynnego	1.07	1.83	2.06	2.54	1.86	1.83	2.05	2.08	
8. Kapitał dzierzawny:									
(kap. inwentarza żywego, martwego i obiegowy)									
ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419	
na gospodarstwo	1.773.33	2.340.41	3.294.19	5.503.96	7.109.18	10.155.71	5.125.94	5.239.29	
na ha	684.02	563.62	450.—	466.01	346.96	278.01	433.78	425.43	
9. Kapitał czynny:									
ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419	
na gospodarstwo	11.135.12	14.732.60	22.290.56	32.068.14	44.474.29	67.075.09	32.294.69	33.001.61	
na ha	4.494.53	3.583.79	3.052.44	2.680.31	2.220.41	1.813.79	2.765.39	2.707.61	
10. Kapitał bierny:									
ilość gospodarstw	14	45	131	100	113	30	433	419	
na gospodarstwo	376.56	560.78	1.215.66	2.338.02	2.777.39	4.666.33	2.026.32	2.081.44	
na ha	136.17	137.50	165.66	188.74	131.01	125.15	155.26	155.90	

Długi hipoteczne:

na gospodarstwo
na ha

21.43 183.79 248.20 1.207.03 963.20 580.95 666.37 687.98
9.02 46.63 32.67 95.09 40.84 15.75 48.73 50.06

Długi bieżące (bez dodzierżawy):

na gospodarstwo
na ha

47.99 106.17 266.67 856.59 1.331.32 2.172.05 790.59 815.47
16.59 24.74 35.79 69.33 67.94 56.07 51.62 52.80

11. Majątek czysty (gospod. rolnego):

ilość gospodarstw
na gospodarstwo
na ha

14 45 131 100 113 30 433 419
10.758.56 14.171.82 21.074.90 29.730.12 41.696.90 62.408.76 30.268.37 30.920.17
4.358.36 3.446.29 2.886.78 2.491.57 2.089.40 1.688.64 2.610.13 2.551.71

12. Procentowy podział kapitałów:

ilość gospodarstw
Kapitał gruntowy 0/0
" melioracyjny
" budowlany 0/0
" drzew owocowych 0/0
" drzew leśnych 0/0
" kultury długotrwałej 0/0
" roślinny 0/0
" majątku rolnego 0/0
" inwentarza żywego 0/0
" " martwego 0/0
" obiegowy 0/0
" dzierżawny 0/0
" czynny 0/0

14 45 131 100 113 30 433 419
52.79 51.63 56.40 54.63 55.21 57.38 55.14 55.23
— 0.03 0.20 0.67 0.65 0.64 0.44 0.45
27.49 28.05 23.96 23.02 21.85 19.93 23.30 23.30
1.60 1.78 1.70 1.78 2.10 2.07 1.86 1.86
1.36 2.09 1.65 1.68 2.75 3.83 2.13 2.16
— 0.01 0.01 0.03 0.01 0.15 0.02 0.02
2.96 3.88 3.36 3.49 4.86 6.05 4.01 4.04
83.24 83.59 83.92 81.81 82.57 84. — 83.03 83.02
9.95 9.30 8.75 8.97 8.90 8.91 8.94 8.91
5.74 5.36 5.37 6.70 6.69 5.32 6.03 6.04
1.07 1.75 1.96 2.52 1.84 1.77 2. — 2.03
16.76 16.41 16.08 18.19 17.43 16. — 16.97 16.98
100. — 100. — 100. — 100. — 100. — 100. — 100. — 100. —

Kapitał budowlany. Obciążenie gospodarstw drobnych kapitałem budowlanym wypadło dosyć wysoko. Jeśli przyjmujemy dla grupy gospodarstw ponad 30 ha wskaźnik 100, to dla innych wielkości gospodarstw wskaźnik ten wynosi:

dla gospodarstw powyżej 30 ha	100
„ „ od 15—30 „	128
„ „ „ 10—15 „	169
„ „ „ 5—10 „	202
„ „ „ 3— 5 „	274
„ „ „ 2— 3 „	431

Widzimy, że ha ziemi w grupie gospodarstw od 5 do 10 ha obciążony jest dwa razy większym kapitałem budowlanym, niż w grupie największej, zaś w grupie 2—3 ha przeszło 4 razy. Cyfry dla rolniczego kapitału przedstawiają się następująco:

Wielkość gospodarstw	Rolniczy kapitał budowlany na ha bez lasu	Wskaźnik
30—50 ha	279·63 zł.	100
15—30 „	359·13 „	128
10—15 „	469·36 „	168
5—10 „	505·72 „	181
3— 5 „	739·05 „	264
2— 3 „	537·64 „	192

Kapitał inwentarza żywego. Ze wzrostem obszaru gospodarstwa maleje wartość inwentarza żywego. Prawidłowość ta, spotykana przy poszczególnych grupach kapitałów, uwypatnia się tutaj wyraźnie. Potęguje ją nie tylko zmniejszanie się bydła użytkowego ze wzrostem gospodarstwa, lecz i nadmierna ilość koni i znaczna hodowla trzody chlewnej i drobiu w drobnych gospodarstwach.

Przytaczamy poniżej cyfry, wykazujące ilość koni i krów, hodowanych w poszczególnych kategoriach gospodarstw, oraz obszary ziemi bez lasu, przypadające na jednego konia i krowę.

przeciętna dla wszystkich rodzajów gleb wynosiła w 1926 r. 834 zł., zaś w 1927 r. 1290 zł.

Wielkość gospodarstw	Ilość koni na gospodarstwo sztuk	Na 1 konia pada ziemi bez lasu ha	Ilość krów na gospodarstwo sztuk	Na 1 krowę pada ziemi bez lasu ha
2— 3 ha	1·4	2·06·12	1·7	1·75·69
3— 5 „	1·2	3·80·60	2·3	2·08·89
5—10 „	1·6	4·93·81	2·4	3·40·28
10—15 „	1·9	6·38·82	3·4	3·86·24
15—30 „	2·5	8·25·85	4·5	5·86·43
30—50 „	3·9	9·80·57	6·5	6·26·62
Średnia	2·1	6·40·80	3·4	4·17·93

Widzimy, że w gospodarstwach grupy najmniejszej przypada około 5 razy mniej ziemi na jednego konia, niż w gospodarstwach od 30 do 50 ha. Stosunek ten przy krowach jest trochę mniejszy (3·6).

Kapitał inwentarza martwego. Pomijając 2 najniższe kategorie gospodarstw (2—3 ha i 3—5 ha), które nadmiernie są obciążone inwentarzem martwym, widzimy, że w pozostałych grupach wyposażenie w kapitał inwentarza martwego na jednostkę obszaru jest największe w gospodarstwach od 10 do 15 ha. Stosowanie maszyn i narzędzi rolniczych w tych gospodarstwach wydaje się być racjonalne, na co wskazują wyniki (dochód czysty). Stosunek kapitału inwentarza martwego do kapitału inwentarza żywego w badanych gospodarstwach wypadł niekorzystnie: na 1000— zł. kapitału inwentarza żywego przypada dla wszystkich gospodarstw okragło 740— zł. Stosunek ten dla gospodarstw szwajcarskich wynosi 1000:493 (dla 1881 gospodarstw za lata od 1901 do 1924)¹⁾. Na taki stan w naszych gospodarstwach wpłynęło zasadniczo oszacowanie zwierząt w dniu 1 lipca 1926 r., kiedy cena była niska²⁾, i hodowla zwierząt niskiej wartości w gospodarstwach włościańskich. Należy spodziewać się, że rok gospodarczy 1927/28 przyniesie poprawę tego ustosunkowania.

Kapitał obiegowy. Również w kapitał obiegowy grupa gospodarstw od 10—15 ha najlepiej jest zaopatrzona na jednostkę obszaru i to w stosunku do wszystkich gospodarstw. Temu składnikowi majątku, jak i kapitałowi inwentarza martwego, zawdzięczają gospodarstwa tej grupy swoją przewagę gospodarczą nad innymi kategorjami gospodarstw. Kapitał obiegowy (zapasy i pieniądze), wynoszący dla 423 gospodarstw zbadanych średnio 53— zł. na ha,

¹⁾ Untersuchungen betreffend die Rentabilität der schweizerischen Landwirtschaft im Erntejahre 1924/25. Bern 1926.

²⁾ Patrz str. 22.

wskazuje, że gospodarstwa te należą do kategorii gospodarstw naturalnych lub słabo pieniężnych. W badaniach nie spotkaliśmy gospodarstwa o charakterze wybitnie pieniężnym lub kredytowym.

Kapitał bierny. Zadłużenie gospodarstw jest bardzo małe. Długi krótkoterminowe mają przewagę nad długoterminowymi. Włościanin, nauczony przykreimi doświadczeniami z czasów dewaluacji (pożyczki w dolarach), niechętnie pożycza na długi okres i woli niejednokrotnie gorzej gospodarować.

Naogół wartość wszystkich składników kapitału czynnego wypadła za nisko. Powodem tego, jak powyżej zaznaczono, są ceny w dniu 1 lipca 1926 r. i obniżanie szacowań, ale najważniejsza przyczyna polega na tem, że gospodarstwa włościańskie posługują się zasadniczo tanim kapitałem dorobku ludzkiego (budowlany, inwentarza żywego, martwego i obiegowy). Budowle naogół są proste, z materiału lżejszego, wyprodukowanego nieraz u siebie, a prawie zawsze zwiezionego i obrobionego swymi siłami. Inwentarz martwy dosyć prymitywny, poza kilku narzędziami i maszynami, wytwarza się go na miejscu dosyć niskim nakładem. Jednak obciążenie gospodarstw utrzymaniem tych kapitałów jest stosunkowo duże. Tani i liche budynki czy narzędzia wymagają ciągłej reperacji. Kapitał czynny, wynoszący na ha dla wszystkich gospodarstw średnio 2765— zł., ulega dużej zmianie w poszczególnych wielkościach gospodarstw. Jeśli średnią kapitału czynnego na ha ze wszystkich gospodarstw przyjmiemy za 100, to odchylenia poszczególnych kategorii gospodarstw przedstawiają się następująco:

dla gospodarstw wszystkich wskaźnik 100			
"	"	30—50 ha	66
"	"	15—30 "	80
"	"	10—15 "	97
"	"	5—10 "	110
"	"	3— 5 "	130
"	"	2— 3 "	163

Jak widać, odchylenia od średniej mają dosyć dużą rozpiętość, dochodzącą do 100 jednostek; dla gospodarstw największych —34, dla najmniejszych +63. Rozpiętość ta tłumaczy się współzależnością, jaka istnieje między wielkością gospodarstwa, a ilością włożonego kapitału na jednostkę obszaru.

2. KOSZTY PRODUKCJI.

Zasadnicza różnica między rachunkowością pojedynczą a podwójną polega na tem, że w rachunko-

wości pojedynczej oblicza się koszty produkcji dla całego gospodarstwa, zaś w podwójnej dla całego gospodarstwa i każdego poszczególnego produktu, wytworzonego w gospodarstwie. Koszty produkcji, uzyskane drogą rachunkowości pojedynczej, można porozdzielać na odpowiednie rachunki i tym sposobem skontrolować udział poszczególnych kont w produkcji. Taka metoda ma tę zaletę, że przy jednolitem opracowaniu zamknięć pozwala porównywać gospodarstwa ze sobą i grupować je. Do tego trzeba wszystkie zamknięcia opracować jednakowo.

W naszych badaniach rozdzieliliśmy koszty produkcji na następujące rachunki:

1. Amortyzacja kapitałów,
2. Koszty gospodarcze,
3. Nakład na pracę,
4. Zmniejszanie się zapasów w końcu roku,
5. Oprocentowanie kapitałów.

Rachunki powyższe dla lepszego przeglądu uległy dalszemu podziałowi na konta.

W zestawieniu statystycznym posługiwano się średnią arytmetyczną z cyfr względnych. Poszczególne wyniki uległy redukcji na ha obszaru ziemi użytkowanej w gospodarstwie (łącznie z lasem), a sumę ich dzielono przez ilość gospodarstw. Wyprowadzamy równocześnie 2 średnie, jedną dla wszystkich gospodarstw badanych, drugą dla gospodarstw powyżej 3 ha, ponieważ ta ostatnia, naszym zdaniem, lepiej obrazuje stan faktyczny. Gospodarstwa od 2 do 3 ha znajdują się w wyjątkowych warunkach i ich wyniki niejednokrotnie zbyt silnie odskakują od wyników innych grup. Wpływ tych gospodarstw na średnią nie jest zresztą wielki, ponieważ jest ich mała ilość (14).

A. Amortyzacja.

Przy obliczaniu amortyzacji uwzględniano nie tylko faktyczne zużycie poszczególnych składników kapitału, lecz także umorzenie kosztów, obciążających nie jeden, lecz szereg lat gospodarczych. Grupy kapitałów, których amortyzację uwzględniliśmy w kosztach produkcji, są następujące:

1. Kapitał melioracyjny.
2. „ budowlany.
3. „ drzew owocowych.
4. „ inwentarza martwego.
5. „ „ żywego.

Przy oznaczaniu wysokości amortyzacji posługiwano się naogół następującą metodą: Początkową wartość oszacowaną, pomniejszoną o wartość końcową (przy budynkach wartość materiału, maszynach — żelaza, inwentarza żywego — wartość sprzedażna sztuk wybrakowanych, drzewach owocowych — wartość drzewa na opał), dzielono przez czas trwania i w ten sposób otrzymywano roczną amortyzację. Takie postępowanie nie było regułą i w wielu wypadkach upraszczano sposób obliczenia stawki amortyzacyjnej, odejmując od wartości początkowej pewien procent, np. przy budynkach zależnie od jakości budowli 0·5—1·5%, przy inwentarzu martwym 10%. Łatwiej jest określić trwanie jakiegoś przedmiotu i odpowiednio do tego wyznaczyć wysokość amortyzacji (dzieląc wartość początkową przez czas trwania), aniżeli oszacować, jaki procent wartości ulega amortyzacji. Dlatego pierwsza metoda jest więcej ścisła i błąd, jaki popełnia się przy jej użyciu, jest mniejszy w stosunku do błędu występującego przy stosowaniu drugiej metody.

Amortyzacja meljoracyj. Umorzenie kosztów meljoracji zależy zasadniczo od opieki nad niemi. Rolnik, zdający sobie sprawę z ich wartości, będzie systematycznie przeprowadzał wszelkie naprawy, nie dopuści do zniszczenia wylotów odpływowych, zapadnięcia się i zamulenia rowów i t. d. Inny rolnik, mniej gospodarczy, nie będzie się troszczył o to i meljoracje jego w niedługim czasie przestaną funkcjonować. Stosownie do tego amortyzacja urządzeń meljoracyjnych wypadła w naszych badaniach różnie, waha się od 2% do 10%, zaś dla gospodarstw, posiadających urządzenia meljoracyjne, wynosiła średnio 3·87% od 100 — zł. kapitału meljoracyjnego.

Naogół z 432 gospodarstw około 13% posiada kapitał meljoracyjny, który przeciętnie w różnych kategoriach gospodarstw wynosi:

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Kapitał meljoracyjny	
		na gospodarstwo	na ha
		Z ł o t y c h	
3— 5 ha	2	131·50	30·99
5—10 "	10	509·14	70·34
10—15 "	19	1054·47	100·24
15—30 "	20	2213·32	99·25
30—50 "	7	1741·14	46·13
średnia	58	1411·10	85·90

Badane gospodarstwa poniżej 3 ha nie posiadają kapitału meljoracyjnego.

Amortyzacja kapitału meljoracyjnego wynosi:

Wielkość gospodarstw	Na ha złotych	W procentach	
		kosztów produkcji ‰	kapitału meljoracyjnego ‰
3— 5 ha	0·04	0·01	3·04
5—10 „	0·43	0·07	5·05
10—15 „	0·51	0·10	2·73
15—30 „	0·73	0·18	2·86
30—50 „	0·77	0·24	8·91
średnia	0·50	0·09	3·87

Jak widać z zestawienia, koszty produkcji są nieznacznie obciążone amortyzacją kapitału meljoracyjnego (średnio 0·09‰ dla wszystkich gospodarstw w ‰ kosztów produkcji), a powodem tego jest małe stosowanie meljoracji w gospodarstwach włościańskich.

Amortyzacja budynków. Amortyzacji budynków przypada:

Wielkość gospodarstw	Na ha złotych	W procentach	
		kosztów produkcji ‰	kapitału budowlanego ‰
2— 3 ha	33·41	2·99	2·13
3— 5 „	24·63	2·82	2·43
5—10 „	16·75	2·72	2·37
10—15 „	14·31	2·69	2·33
15—30 „	10·08	2·45	2·19
30—50 „	7·55	2·38	2·09
średnia 2—50 „	15·16	2·68	2·26
„ 3—50 „	14·55	2·66	2·26

Amortyzacja, wyrażona w ‰ kosztów produkcji, nie wykazuje wielkich zmian, ponieważ ze wzrostem gospodarstwa prawie wszystkie inne koszty zmniejszają się. Poważne zmiany uwidaczniają się w kwotach amortyzacyjnych, obciążających jednostkę obszaru. Przyczyną tego jest, że gospodarstwa drobne bardziej są obciążone kapitałem budowlanym.

Amortyzacja w procentach kapitału budowlanego wynosi przeszło 2‰. Jest to usprawiedliwione, ponieważ materiał użyty do budowy w gospodarstwach włościańskich nie jest

trwały. Należy zauważyć, że nie wszystkie składniki kapitału budowlanego ulegają jednakowej amortyzacji, np. ogrodzenia i budynki prymitywne szybciej się zużywają niż dom mieszkalny i stodoły, a wpływ ich na końcowy rezultat nadzwyczaj się uwydatnił¹⁾.

Amortyzacja inwentarza martwego. Umorzenie kapitału inwentarza martwego wynosiło:

Wielkość gospodarstw	Na ha Złotych	W procentach	
		kosztów produkcji %	kapitału inwentarza martwego %
2— 3 ha	27·—	2·41	7·09
3— 5 „	21·35	2·44	11·15
5—10 „	15·97	2·61	10·55
10—15 „	20·32	3·80	11·14
15—30 „	16·03	3·90	11·78
30—50 „	11·46	3·60	11·70
średnia 2—50 „	17·58	3·11	11·36
„ 3—50 „	17·27	3·16	11·36

Jeżeli uwzględnimy dosyć prymitywne narzędzia rolnicze w gospodarstwach włościańskich, to łatwo jest usprawiedliwić wysoką stawkę amortyzacyjną na 100— zł. kapitału inwentarza martwego. Obciążenie jednostki obszaru amortyzacją narzędzi i maszyn rolniczych gospodarstw grupy najmniejszej jest przeszło 60% większe, niż średnie wszystkich gospodarstw, zaś w %% inwentarza martwego niższe (7%). Powodem tego brak w tej grupie gospodarstw narzędzi do uprawy roli, które ulegają szybkiemu zużyciu.

Amortyzacji koni i krów we właściwym tego słowa znaczeniu nie stosowano, gdyż brak odpowiednich badań w tym kierunku z gospodarstw włościańskich. Wyniki, jakie otrzymaliśmy, powstały z różnicy wartości oszacowanej na początku roku i ceny otrzymanej przy sprzedaży w ciągu roku. Umieszczenie tych kwot w kosztach produkcji było koniecznem ze względów technicznych, przy sporządzaniu zamknięcia

Metoda, jakiej używaliśmy przytem, była następująca:

¹⁾ Amortyzacja ogrodzeń wynosiła do 10% wartości ogrodzeń, szop i chlewów do 5%.

Konto koni:

Str. „Winien“ stan na początku roku	
2 klacze po 240.— zł.	480.— zł.
1 źrebak	100.— „
dokupiono w ciągu roku klacz	300.— „
razem .	<u>880.— zł.</u>

Str. „Ma“ stan na końcu roku	
2 klacze: 1 dokupiona	300.— zł.
1 własna (wzrost w ciągu roku) .	290.— „
sprzedano: 1 klacz	200.— „
1 źrebaka	150.— „
razem .	<u>950.— zł.</u>

Różnica między stroną „Winien“ i „Ma“ wynosi +70, zł.
a składa się ona:

z zysku przy sprzedaży źrebaka	60.— zł.	
ze wzrostu wartości klaczy (w ciągu roku)	<u>50.— „</u>	110.— zł.
mniej strata przy sprzedaży klaczy		<u>40.— „</u>
pozostaje .		70.— zł.

W zamknięciu cały dochód 110.— zł. umieściliśmy w dochodzie surowym, zaś stratę w kosztach produkcji w koncie amortyzacji koni. Podobnie postępowaliśmy przy każdym koncie dochodu surowego, stąd otrzymaliśmy następujące kwoty:

Amortyzacja krów.

Wielkość gospodarstw	Na ha złotych	W procentach	
		kosztów produkcji %	kapitału krów %
2— 3 ha	—	—	—
3— 5 „	3·36	0·39	1·59
5—10 „	1—	0·16	0·88
10—15 „	0·98	0·18	1·05
15—30 „	0·12	0·03	0·14
30—50 „	0·30	0·09	0·46
średnia 2—50 „	0·93	0·16	0·65
„ 3—50 „	0·96	0·18	0·66

Amortyzacja koni.

Wielkość gospodarstw	Na ha złotych	W procentach	
		kosztów produkcji %	kapitału koni %
2— 3 ha	3·58	0·32	5·28
3— 5 „	5·01	0·57	9 96
5—10 „	2·42	0·39	4·70
10—15 „	0·91	0·17	2·05
15—30 „	1·46	0·36	4·12
30—50 „	1·51	0·47	4·73
średnia 2—50 „	2·06	0·37	4·08
„ 3—50 „	2·01	0·37	4·07

Naogół amortyzacja krów wypadła b. nisko, ponieważ nastąpił wzrost cen w ciągu roku (patrz str. 22) i możliwość wypasania sztuk wybrakowanych. Straty zaś na koniach muszą być poważne, dochodzą do 10% wartości konia w gospodarstwach od 3 do 5 ha. Uwidacznia się tutaj wpływ złego odżywiania inwentarza żywego i nadmierne wykorzystanie przy pracy.

B. Koszty gospodarcze.

Do kosztów gospodarczych zalicza się: wydatki gotówkowe na dokupno nawozów, nasion pasz, ziarna na paszę, okopowych, siana, na różne koszty upraw, na różne koszty hodowli zwierząt, na weterynarza, lekarstwa, naprawę meljoracyj, budynków i inwentarza martwego i dokupno drobnych składników inwentarza martwego, podatki, ciążące na gospodarstwie rolnem (bez majątkowego i dochodowego), ubezpieczenia zbiorów, budynków i inwentarzy, ogólne koszty, dodzierżawę drobnych parcel i pastwiska, najem robocizny pociągowej i wypożyczanie maszyn. Nadto do kosztów gospodarczych należą wszystkie pobrania gospodarstwa rolnego od gospodarstwa domowego i przedsiębiorstw ubocznych i gospodarstwa prywatnego, jak odpadki kuchenne, opał, światło i t. p. Rozchody gotówkowe na dokupno maszyn i narzędzi rolniczych, zwierząt, opłacenie służby, procentów oraz wszystkie rozchody, które powiększają wartość kapitałów, nie należą do kosztów gospodarczych.

W każdym koncie kosztów gospodarczych uwzględnia się też różnicę dokupionych produktów pomiędzy stanem początkowym i końcowym oraz odsprzedaż i świadczenia dla gospodarstwa domowego, prywatnego i przedsiębiorstw ubocznych. Poniższy przykład

dla konta pasz treściwych najlepiej ilustruje nam przeprowadzenie tego rachunku:

Gospodarstwo rolne posiada na początku roku

pasz treściwych za 120— zł.

Dokupiono w ciągu roku pasz treściwych

(wydatki kasowe) za 600— zł.

Pobrano od gospodarstwa domowego od-

padki kuchenne za 80— zł.

razem 800— zł.

Zapas pasz treściwych na końcu roku war-

tości 40— zł.

Sprzedano za 220— zł.

Przedsiębiorstwa uboczne pobrały za 80— zł.

razem 340— zł.

Pozostaje wartość pasz treściwych zużytych

w gospodarstwie rolnem w ciągu roku

(koszty gospodarcze) 460— zł.

W podobny sposób oblicza się udział każdego konta w kosztach gospodarczych.

Na załączonych tablicach (str. 50—53) zestawiliśmy koszty produkcji na ha i w % z podziałem na 5 rachunków. Udział kosztów gospodarczych w kosztach produkcji, dochodzący do 20%, jest bardzo mały. Najważniejszymi pozycjami są wydatki na nawozy, nasiona zbóż, pasze treściwe, różne koszty hodowli zwierząt i naprawę budynków.

Stosowanie nawozów sztucznych jest różne w każdej grupie, ulega wahaniom, a w gospodarstwach od 10 do 15 ha uzyskuje maksimum. Przeciętna, wynosząca 12 zł. na ha dla badanych gospodarstw, wydaje się być bardzo wysoka.

Dokupno nasion zbóż lub też wymiana ziarna, wyprodukowanego w gospodarstwie na siewne są dosyć rozpowszechnione w gospodarstwach włościańskich. Dotyczy to również nasion ziemniaków, których dokupno wynosiło przeciętnie 3 zł. na 432 gospodarstw. Stosowanie nawozów sztucznych i dokupno lub wymiana nasion może być wskaźnikiem intensywności, z jaką szuka włościanin drogi postępu.

Różne koszty upraw wypadły bardzo nisko. Widocznie odkażanie ziarna siewnego, drzew owocowych nie znajduje dużego zastosowania. Wydatki na paszę, ziarna i okopowe na paszę, siano i ściółkę w gospodarstwach grup najmniejszych są dosyć poważne i wynoszą na ha obszaru w grupie gospodarstw:

Koszty produkcji na ha obszaru.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia z wszystkich zamknięć	Średnia z gospodarstw od 3—30 ha
IŁOŚĆ GOSPODARSTW	14	44	131	100	113	30	432	418
	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Amortyzacje:								
Kapitał melioracyjny	—	0 04	0 43	0 51	0 73	0 77	0 50	0 51
" budowlany	33 41	24 63	16 75	14 37	10 08	7 55	15 16	14 55
" inwentarza martwego	7 —	21 35	15 97	20 32	16 03	11 46	17 58	17 27
" drzew owocowych	—	0 04	0 26	0 13	0 10	0 45	0 17	0 17
" inwentarza żywego:								
Bydło rogate	—	3 36	1 —	0 98	0 12	0 30	0 93	0 96
Konie	3 58	5 01	2 42	0 91	1 46	1 51	2 06	2 01
Inne zwierzęta	—	0 85	0 12	0 27	0 33	0 04	0 27	0 28
Suma 1. Amortyzacje	63 99	55 28	36 95	37 49	28 85	22 08	36 67	35 75
2. Koszty gospodarcze:								
Dokupno nawozów	12 79	14 15	10 36	14 74	12 14	6 53	12 04	12 01
" nasion i pasz	11 12	4 17	3 90	3 46	3 78	1 18	3 84	3 60
" " zbóż	16 77	17 33	10 20	5 69	5 54	3 16	8 39	8 11
" " ziemniaków	3 71	7 25	3 62	2 83	1 15	1 22	3 —	2 97
" innych nasion	1 54	3 20	2 43	1 71	1 30	1 02	1 92	1 93
Różne koszty uprawy pasz	0 21	—	0 03	—	—	0 05	0 02	0 01
" " " zbóż	0 03	0 04	0 04	0 42	0 02	—	0 12	0 12
" " " ziemniaków	0 23	0 03	0 10	—	0 01	—	0 04	0 04
" " " sadownictwa	—	0 02	0 19	—	0 06	—	0 08	0 08
" " " lasu	—	—	0 41	—	—	—	0 12	0 13
Dokupno pa z tręściwych	54 90	48 36	25 13	20 04	15 31	9 90	23 66	22 61
" " ziarna na paszę	0 08	1 61	1 50	0 43	0 22	0 24	0 79	0 82
" " siana	12 90	6 66	1 85	1 14	0 80	0 29	2 15	1 79

Dokupno okopowych na paszę	0.08	—	0.59	—	—	—	0.18	0.19
" ściółki	3.40	2.33	0.34	0.29	0.20	0.48	0.60	0.51
Weterynarz	—	1.11	0.11	0.02	0.07	0.06	0.18	0.18
Apteka	—	0.22	0.32	—	0.16	0.22	0.18	0.18
Różne koszty hodowli zwierząt	37.50	31.80	17.90	11.06	7.38	4.16	14.67	13.90
Naprawa melioracji	—	0.88	0.26	0.26	0.36	0.10	0.33	0.34
" budynków	14.66	21.18	10.64	10.05	7.92	6.63	10.71	10.58
" maszyn i narzędzi rolniczych	7.32	8.79	9.16	9.11	8.54	6.29	8.69	8.74
Podatki (bez majątkowego i dochodowego)	5.64	8.29	7.38	9.86	10.18	8.40	8.79	8.90
Ubezpieczenia	3.21	1.99	2.22	3.68	2.29	2.54	2.61	2.59
Ogólne koszty administracyjne	15.68	13.80	8.90	6.18	4.97	4.11	7.63	7.36
Dodzierżawa drobnych parcel	1.26	0.03	0.07	0.57	0.07	—	0.21	0.18
Za pastwisko	0.03	0.56	0.46	0.41	0.07	—	0.31	0.32
Najem robocizny pocągowej	4.89	3.10	1.07	0.02	0.11	—	0.83	0.69
Wypożyczanie maszyn	—	—	0.15	0.01	0.31	0.10	0.13	0.14
Suma 2. Koszty gospodarcze	207.95	196.90	119.33	101.98	82.96	56.68	112.22	109.02
3. Nakład na pracę pieszą	566.56	393.64	263.55	220.74	156.26	125.02	239.03	228.06
Zmniejszenie zapasów:								
Ziarno zbóż	8.79	5.32	7.81	5.44	4.17	3.64	5.80	5.69
Różne nasiona	—	0.10	0.06	0.19	0.07	—	0.09	0.09
Z emniaki	—	—	0.02	0.07	0.02	—	0.03	0.03
Inne okopowe	0.27	1.89	0.89	1.96	0.80	0.52	1.17	1.20
Siano	1.79	2.93	1.73	3.44	2.69	0.93	2.45	2.47
Słoma	0.47	1.03	0.86	1.45	1.39	0.74	1.13	1.16
Inne płody rolne	0.26	—	0.27	0.72	0.24	—	0.31	0.32
Różne zapasy	—	0.58	0.62	0.52	0.46	0.21	0.50	0.52
Suma 4. Zmniejszenie zapasów	11.58	11.85	12.26	13.79	9.84	6.04	11.48	11.48
5. Oprocentowanie kapitału czynnego	267.85	216.37	182.93	160.83	132.83	108.83	165.75	162.30
Razem koszty produkcji	1.118.93	874.04	615.02	534.83	410.74	318.64	565.15	546.61

Koszty produkcji w procentach.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW		2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia z wszystkich zamknięć	Średnia z gospodarstw od 3—50 ha
ILOŚĆ GOSPODARSTW		14	44	131	100	113	30	432	418
		0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1. Amortyzacje:									
Kapitał melioracyjny	.	—	—	0·07	0·10	0·18	0·24	0·09	0·09
budowlany	.	2·99	2·82	2·72	2·69	2·45	2·38	2·68	2·66
inwent. martwego	.	2·41	2·44	2·61	3·80	3·90	3·60	3·11	3·16
" drzew owocowych	.	—	—	0·04	0·02	0·02	0·14	0·03	0·03
" inwent. żywego:	.	—	—	—	—	—	—	—	—
Bydło rogate	.	—	0·39	0·16	0·18	0·03	0·09	0·16	0·18
Konie	.	0·32	0·57	0·39	0·17	0·36	0·47	0·37	0·37
Inne zwierzęta	.	—	0·10	0·02	0·05	0·08	0·01	0·05	0·05
Suma 1. Amortyzacje	.	5·72	6·32	6·01	7·01	7·02	6·93	6·49	6·54
2. Koszty gospodarcze:									
Dokupno nawozów	.	1·14	1·62	1·68	2·76	2·95	2·05	2·13	2·20
nasion pasz	.	1·—	0·48	0·63	0·65	0·92	0·37	0·68	0·66
" zbóż	.	1·50	1·98	1·66	1·06	1·35	0·99	1·49	1·48
" ziemniaków	.	0·33	0·83	0·59	0·53	0·28	0·38	0·53	0·54
" innych nasion	.	0·14	0·37	0·40	0·32	0·32	0·32	0·34	0·35
Różne koszty uprawy pasz	.	0·02	—	0·01	—	—	0·02	—	—
" " " " " " " " " " " "	.	—	—	0·01	0·08	0·01	—	0·02	0·02
" " " " " " " " " " " "	.	0·02	—	0·02	—	—	—	—	0·01
" " " " " " " " " " " "	.	—	—	0·03	—	0·01	—	0·02	0·01
" " " " " " " " " " " "	.	—	—	0·07	—	—	—	0·02	0·02
" " " " " " " " " " " "	.	—	—	—	—	—	—	—	—
Dokupno pasz treściwych	.	4·92	5·53	4·08	3·74	3·73	3·11	4·19	4·15
ziarna na paszę	.	—	0·18	0·24	0·08	0·05	0·08	0·15	0·15
" siana	.	1·15	0·76	0·3	0·21	0·19	0·09	0·38	0·33

od 2— 3 ha 16·46 zł.
 od 3— 5 ha 10·60 zł.
 od 5—10 ha 4·28 zł.
 od 10—15 ha 1·86 zł.
 od 15—30 ha 1·22 zł.
 od 30—50 ha 1·01 zł.

Widocznem jest, że produkcja własna nie wystarcza na utrzymanie inwentarza hodowanego w tych gospodarstwach.

Apteka i weterynarz pobrały tylko groszowe kwoty z badanych gospodarstw.

W różnych kosztach hodowli zwierząt mieszczą się wydatki na kucie koni i stanowanie zwierząt. Cyfry te gwałtownie zmniejszają się ze wzrostem gospodarstwa.

Wydatki na naprawę melioracji, budynków i inwentarza martwego dotyczą tylko reperacji bieżących, a nie obejmują wydatków na długotrwałe naprawy, budowę lub dokupno poszczególnych składników inwentarza martwego. Obciążenie gospodarstw, pomijając podatki i ubezpieczenia, wynika nie tylko z wydatków na reperacje, lecz także i z amortyzacji. Kwoty te dla kapitału budowlanego i inwentarza martwego wynoszą:

a) na ha.

Wielkość gospodarstw	Kapitał budowlany			Kapitał inwentarza martwego		
	Amortyzacje	Naprawa	Razem	Amortyzacje	Naprawa	Razem
	Z ł o t y c h			Z ł o t y c h		
2— 3 ha	33·41	14·66	48·07	27·—	7·32	34·32
3— 5 „	24·63	21·18	45·81	21·35	8·79	30·14
5—10 „	16·75	10·64	27·39	15·97	9·16	25·13
10—15 „	14·37	10·05	24·42	20·32	9·11	29·43
15—30 „	10·08	7·92	18·00	16·03	8·54	24·57
30—50 „	7·55	6·63	14·18	11·46	6·29	17·75
średnia						
2—50 „	15·16	10·71	25·87	17·58	8·69	26·27
3—50 „	14·55	10·58	15·13	17·27	8·74	26·01

b) na 100.— zł.

Wielkość gospodarstw	Kapitału budowlanego			Kapitał inwentarza martwego		
	Amortyzacje	Naprawa	Razem	Amortyzacje	Naprawa	Razem
	Z ł o t y c h			Z ł o t y c h		
2— 3 ha	2·13	1·06	3·19	7·09	3·02	10·11
3— 5 „	2·43	1·98	4·41	11·15	4·45	15·60
5—10 „	2·37	1·48	3·85	10·55	6·02	16·57
10—15 „	2·33	1·63	3·96	11·14	5·03	16·17
15—30 „	2·19	1·62	3·81	11·78	6·32	18·10
30—50 „	2·09	1·67	3·76	11·70	6·84	18·54
średnia						
2—50 „	2·26	1·61	3·87	11·36	5·89	17·25
3—50 „	2·26	1·62	3·88	11·36	5·92	17·28

Podatki, wynoszące 8·80 zł. za ha, nie wykazują wielkich różnic między poszczególnymi wielkościami gospodarstw, jedynie grupa gospodarstw mniejszych płaci najniższe podatki. Należy wspomnieć, że w płaceniu podatków zachodzą duże różnice między poszczególnymi województwami.

Bardzo mało gospodarstw ubezpiecza ziemiopłody, a wydatki na asekurację dotyczą przeważnie ubezpieczeń budynków.

W ogólnych kosztach administracyjnych mieszczą się opłaty pocztowe, targowe, wydatki na światło i opał (udział gospodarstwa rolnego w ogólnych wydatkach na światło i opał). Wynagrodzenie gospodarza za administrację nie figuruje w tem koncie.

Pozostałe konta kosztów gospodarszych (dodzierżawa drobnych parcel, pastwiska, najem robocizny pociągowej, dopożyczanie maszyn) biorą b. mały udział w kosztach produkcji. Jedynie najem robocizny pociągowej w dwóch najmniejszych grupach gospodarstw zasługuje na uwagę. Gospodarstwa w dużej mierze otrzymują od krewnych robociznę pociagową, za którą nie płacą, donajętą zaś od obcych zwykle odrabiają. Uchwycenie rzeczywistych kosztów donajętej robocizny pociągowej napotkało w naszych badaniach na poważne trudności, jednak błąd, tkwiący w tem koncie, jest minimalny. Dla lepszego zobrazowania kosztów gospodarczych podajemy w zestawieniu „obliczone“ wydatki gotówkowe, które obciążają jedynie badany rok gospodarczy. Otrzymaliśmy je, odejmując od wydatków gotówkowych całego roku i długów na końcu roku — długi na początku roku i ewentualne przychody z odsprzedaży. Przykład dla konta nawozów sztucznych przedstawia się następująco:

na nawozy sztuczne rozchodowano gotówką .	400— zł.	
na końcu roku gospodarstwo winno za nawozy .	60— „	460— zł.
odsprzedano w ciągu roku nawozów za .	80— „	
dług za nawozy na początku roku wynosił .	120— „	200— „
Obliczone rozchody gotówkowe na dokupno na- wozów wynoszą		<u>260— zł.</u>

W podobny sposób przeprowadzono rachunek dla każdego konta (patrz str. 56).

C. Nakład na pracę pieszą.

Jedną z poważniejszych trudności przy sporządzaniu zamknięcia jest wyznaczenie wysokości wynagrodzenia za pracę rodziny w gospodarstwie. Początkowo w naszych badaniach za jeden dzień pracy osoby dorosłej (dzieci do lat 14 przeliczono na 0·6 osoby dorosłej) liczono dzienny koszt utrzymania, jaki wynosił w badanym gospodarstwie, dodając 25% kosztów utrzymania. Gospodarzowi zaś za kierownictwo liczono 5% od dochodu surowego. Rachunek ten przedstawiał się następująco:

W gospodarstwie było zatrudnionych

Osób dorosłych	420 dni
dzieci 100 dni $\times$ 0·6 = .	60 „
razem osób dorosłych . .	480 dni

Koszt utrzymania osoby dorosłej wynosił 1·60 zł., wynagrodzenie = 1·60 zł. (koszt utrzymania) + 0·40 zł. (25% kosztów utrzymania) = 2·00 zł. $\times$ 480 dni =	960— zł.
gospodarzowi za kierownictwo 5% od dochodu surowego wynoszącego 6.200— zł.	310— zł.
Razem wynagrodzenie za pracę	<u>1270— zł.</u>

Po zrobieniu kilkunastu zamknięć okazało się, że używanie tej metody nie jest słuszne, bo wysokość wynagrodzenia przy tego rodzaju obliczaniu zależy zasadniczo od wysokości utrzymania. Gospodarstwa, odżywiające się lepiej, otrzymywały większe wynagrodzenie, zaś gorzej się odżywiające, oszczędzające właśnie na stołowaniu — otrzymywały gorsze wynagrodzenie. Kwota, jaką gospodarz otrzymywał za kierownictwo, nie była w prostym stosunku do jego pracy i zależała od przypadku; gospodarstwa, nawiedzone klęską, dawały bardzo mały dochód surowy, a tem samem gospodarz mimo swej usilnej pracy administracyjnej otrzymywał niewielką kwotę za kierownictwo.

Druga metoda, jaką zastosowano dla wszystkich zamknięć, polegała na tem, że rodzinie za pracę liczono takie wynagrodzenie, jakie pobrałby stały robotnik najemny. Gospodarzowi zaś za kierownictwo zależnie od wielkości gospodarstwa, wykształcenia, wyników gospodarki i analizy wiadomości o gospodarstwie, zawartych w opisie, przydzielono następujące kwoty:¹⁾

Wielkość gospodarstw:	Dodatek za kierownictwo:
2— 3	60—100— zł.
3— 5	100—175— „
5—10	150—225— „
10—15	200—275— „
15—30	250—325— „
30—50	300—400— „

Ustalono, że przeciętny koszt utrzymania osoby dorosłej z 447 gospodarstw wynosił 1'69 zł., zaś średnie dzienne wynagrodzenie w gotówce i naturaljach najemników stałych (parobek, pastuch, dziewczyna do bydła) dla poszczególnych województw było następujące:²⁾

Województwo.	Dzienne wynagrodzenie najemników (prócz stołowania).
Pomorskie	100 gr.
Poznańskie	89 „
Śląskie	91 „
Łódzkie	70 „
Warszawskie	70 „
Białostockie	60 „
Lubelskie	79 „
Kieleckie	68 „
Krakowskie	68 „
Lwowskie	58 „
Stanisławowskie	52 „
Tarnopolskie	60 „
Wołyńskie	76 „
Poleskie	48 „
Nowogródzkie	58 „
Wileńskie	58 „

¹⁾ W Szwajcarii w 1926 roku wypadało za kierownictwo dla gospodarza dla grupy gospodarstw od 2—3 ha 168 fr., od 5—10 ha 215 fr., od 10—15 ha 231 fr., od 15—30 ha 330 fr., od 30—50 ha 386 fr. (Akta Wydziału ekonomiki).

²⁾ Według opisów gospodarstw, prowadzących rachunkowość.

Dodając do poszczególnych kwot średni koszt utrzymania, wynoszący 1'69 zł.¹⁾, otrzymujemyienne wynagrodzenie osoby dorosłej w poszczególnych województwach. Mnożąc te kwoty przez ilość dni robocizny rodziny w danych gospodarstwach i dodając kwotę za kierownictwo, otrzymujemy należne wynagrodzenie rodziny za pracę.

Nakład na pracę pieszą składa się:

- 1) z wynagrodzenia najemników:
 - a) gotówka,
 - b) naturalja,
 - c) stołowanie.
- 2) z wynagrodzenia rodziny za pracę:
 - a) fizyczną,
 - b) umysłową.

Obliczenie wynagrodzenia najemników nie przedstawiało trudności. Sposób obliczenia wynagrodzenia rodziny podaliśmy powyżej. Poniżej podajemy wyniki naszych badań.

Ilość dni robocizny pieszej.

a) Na gospodarstwo.

Wielkość gospodarstw	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	2—50 ha	3—50 ha
Siły własne	467	455·3	515·7	628	603·1	589·1	561·9	565·1
„ najęte	105	221·2	203·8	318·1	457·7	915·1	344·6	352·7
razem	572	676·5	719·5	946·1	1060·8	1504·2	906·5	917·8
b) na ha ziemi z lasem.								
Siły własne	183·7	109	70	52·4	29·4	15·5	41·5	40·6
„ najęte	41·3	53	27·7	26·6	22·3	23·9	25·5	25·4
razem	225	162	97·7	79	51·7	39·4	67	66
c) na ha ziemi bez lasu.								
Siły własne	188·2	112·2	73·2	54·5	31·7	17	44·3	43·4
„ najęte	42·3	54·5	28·9	27·5	24·1	26·5	27·2	27·1
razem	230·5	166·7	102·1	82	55·8	43·5	71·5	70·5
d) na ha ziemi bez lasu w %.								
Siły własne	81·65	67·31	71·69	66·46	56·81	39·08	61·96	61·56
„ najęte	18·35	32·69	28·31	33·54	43·19	60·92	38·04	38·44
razem	100	100	100	100	100	100	100	100

¹⁾ Przyjmując średni koszt utrzymania ze wszystkich gospodarstw do obliczenia wynagrodzenia za pracę rodziny w poszczególnych gospodarstwach, nie uwzględnia się, jak się rodzina żywi, ale jak przeciętnie powinna się żywić.

Odchylenia od średniej (2—50 ha).

Wielkość gospodarstw	Siły własne	Siły najęte	Razem
Średnia 2—50 ha	100	100	100
30—50 „	38	97	61
15—30 „	72	89	78
10—15 „	123	101	115
5—10 „	165	106	143
3— 5 „	253	200	233
2— 3 „	425	156	322

Ilość dni robocizny pieszej na jednostkę obszaru maleje ze wzrostem gospodarstwa. Dotyczy to nie tylko ogólnej ilości dni, lecz także robocizny własnej i najętej. Gospodarstwa grupy 2—3 ha i 3—5 ha obok sił własnych zatrudniają prawie dwa razy więcej sił obcych, niż większe gospodarstwa. Przyczyną tego jest donajmowanie sił pociągowych łącznie z obsługą. Gospodarstwa grupy najmniejszej zatrudniają swe siły przeważnie przy hodowli inwentarza oraz ręcznej obróbce i zbiorze okopowych, stąd cyfry te wypadły tak wysoko.

Odpowiednio do zmiennej ilości zatrudnionych sił pieszych, jaka uwydatnia się w poszczególnych kategoriach gospodarstw — zmienia się i nakład na pracę:

Nakład na pracę pieszą.

a) Na gospodarstwo.

Wielkość gospodarstw	Wynagrodzenie sił własnych	Wynagrodzenie sił najętych	Razem
	Z ł o t y c h		
2— 3 ha	1143'39	299'08	1442'47
3— 5 „	1222'03	410'70	1632'75
5—10 „	1408'48	473'32	1881'80
10—15 „	1766'25	851'54	2617'79
15—30 „	1771'79	1382'62	3154'41
30—50 „	1755'70	2913'84	4669'54
średnia 2—50 „	1582'85	956'18	2539'03
„ 3—50 „	1597'57	978'19	2575'76
b) na ha (średnia ważona)			
2— 3 ha	449'66	117'62	567'28
3— 5 „	292'56	98'33	390'89
5—10 „	191'17	64'24	255'41
10—15 „	147'51	71'12	218'63
15—30 „	86'48	67'49	153'97
30—50 „	45'94	76'24	122'18
średnia 2—50 „	117'01	70'69	187'70
„ 3—50 „	114'98	70'40	185'38

W poszczególnych kategoriach gospodarstw udział nakładu na pracę w kosztach produkcji waha się od 50% do 40%, świadczy to, że w gospodarstwach włościańskich czynnik produkcji — praca odgrywa pierwszorzędną rolę. Udział kapitału i pracy w kosztach produkcji wyraża się stosunkiem 1:1, czyli czynnik pracy jest równy czynnikowi kapitału. Obciążenie jednostki obszaru nakładem na pracę wydawałoby się być wysokie. Należy jednak przypomnieć, że nakład ten dotyczy nie tylko pracy przy gospodarstwie polowem, lecz także wszystkich robót w gospodarstwie. Większą część nakładu pracy obok produkcji roślinnej pochłonęła produkcja zwierzęca, która w gospodarstwach włościańskich jest najlepszą okazją wykorzystania sił roboczych. Nie dajemy o tem informacji, ponieważ wiadomości uzyskane nie dały się rozdzielić na poszczególne gałęzie produkcji. Celem dokładniejszego poznania wysokości płacy za pracę sił obcych i wynagrodzenia sił własnych podajemy koszt pracy jednego dnia.

Koszt jednego dnia pracy.

Wielkość gospodarstw	Siły najęte				Siły własne		
	Utrzymanie	Gotówka	Naturalja	Razem	Utrzymanie	Gotówka	Razem
	Z ł o t y c h				Z ł o t y c h		
2— 3 ha	1·64	1·12	0 08	2·84	1·69	0·56	2·25
3— 5 „	1·18	0·60	0·07	1·86	1·69	0·66	2·35
5—10 „	1·48	0·70	0·14	2·32	1·69	0·67	2·39
10—15 „	1·75	0 78	0·15	2·68	1·69	0·72	2·41
15—30 „	1·90	0·96	0·16	3·02	1·69	0·74	2·43
30—50 „	1·06	0 65	0·23	1·94	1·69	0·70	2·39
śr.2—50 „	1·71	0·87	0·19	2·77	1·69	0·70	2·39
„ 3—50 „	1·71	0·87	0·19	2·77	1·69	0·71	2·40

Dzienny koszt pracy pieszej w poszczególnych kategoriach gospodarstw jest zmienny, zależy zasadniczo od pochodzenia gospodarstwa. Na zachodzie Polski najemnik kosztował drożej niż na wschodzie. Nadto niewykluczonym jest, że mamy tutaj do czynienia z przypadkowym doбором gospodarstw w jednej grupie o tańszej robociznie, w innej o droższej. Siły własne w porównaniu z siłami obcymi są gorzej wynagradzane, średnio o 38 groszy, co zresztą nie jest słuszne, bo robotnik własny pracuje w swem gospodarstwie z większym natężeniem i dłużej.

Naogół praca w gospodarstwie włościańskim jest źle wynagradzana. Jeśli przyjmiemy, że dzień roboczy trwał godzin 8, to robotnik najęty otrzymywał za godzinę pracy przeciętnie 37 groszy, własny 30 groszy, przy 10 godzinach najęty — 28 groszy, własny — 24 groszy, przy 12 godzinach najęty — 23 groszy, własny — 20 groszy. Komentarzy nie potrzeba, cyfry świadczą za siebie.

Gospodarz za kierownictwo według metody przyjętej do zamknięcia otrzymał następujące kwoty:

Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo	Na ha	Na 1 dzień roboczy własnej i najętej
2— 3 ha	92·56	36·40	16
3— 5 „	151·14	36·18	22
5—10 „	193·64	26·28	27
10—15 „	247·16	20·64	26
15—30 „	301·71	14·73	28
30—50 „	349·67	9·15	23
średnia 2—50 „	237·52	17·56	26
„ 3—50 „	242·38	17·44	26

Obciążenie nakładu na pracę dodatkiem za kierownictwo wynosi średnio około 9% całych kosztów pracy pieszej. Kwoty te nie są duże i w nich gospodarz co do własnej osoby znajduje ekwiwalent chociaż niezupełny za niskie wynagrodzenie pracy fizycznej.

D. Zmniejszenie zapasów.

Różnica między stanem początkowym (w dniu otwarcia inwentury) płodów wyprodukowanych lub przetworzonych w gospodarstwie rolnem (ziarno zbóż, pasze objętościowe, okopowe, różne nasiona), a stanem końcowym (w dniu zamknięcia inwentury), może być dodatnia lub ujemna. Przyrost wartości zapasów kontuje się w dochodzie surowym, zaś ubytek w kosztach produkcji.

W naszych badaniach różnice te są niewielkie, ponieważ rok rachunkowy rozpoczyna się w dniu 1 lipca, kiedy gospodarstwa zazwyczaj nie posiadają zapasów. Jedynie w zapasach ziarna zbóż i siana widać poważniejsze zmiany. Naogół udział zmniejszenia zapasów w kosztach produkcji, wynoszący średnio 2% dla wszystkich gospodarstw, w poszczególnych gospodarstwach wykazuje duże różnice. Znajduje się też znaczna ilość gospodarstw, które nie posiadały zapasów w dniu rozpoczęcia rachunków.

Przyrost albo ubytek zapasów produktów rolnych nadzwyczaj dokładnie informuje o położeniu gospodarzem rolnika i porównywanie tych wielkości z latami przyszłemi będzie miało doniosłe znaczenie.

E. Oprocentowanie kapitałów.

Do kosztów produkcji należy też procent od kapitałów, włożonych w gospodarstwo. Pierwotnie w naszych badaniach zamierzaliśmy przyjąć 5% od 100 zł. kapitału czynnego, podnieśliśmy je na 6%, atoli i ten procent w stosunku do stopy procentowej w kraju, pobieranej od pożyczek i stosowanej przy obliczaniu kosztów produkcji w przemyśle i rzemiośle, wydaje się być niski.

We wszystkich zamknięciach kapitał czynny, według przyjętej zasady był oprocentowany na 6%, kapitał gruntowy na 5%, meljoracyjny na 5·5%, budowlany na 5·5%, roślinny na 6% — różnica między oprocentowaniem kapitału czynnego, a wymienionemi kapitałami przypadła na oprocentowanie kapitału dzierżawnego.

W naszych badaniach oprocentowanie poszczególnych kapitałów na ha było następujące:

Kapitały	Wielkość gospodarstw							
	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	średnia 2—50 ha	średnia 3—50 ha
	Z ł o t y c h							
1. gruntowy (5%)	106·29	95·23	88·39	74·48	64·43	49·60	77·48	76·52
2. meljoracyjny (5·5%)	—	0·08	0·30	1·35	1·98	0·59	0·97	1·—
3. budowlany (5·5%)	86·58	55·62	40·04	33·50	24·47	20·03	36·16	34·47
4. roślinny (6%)	7·42	7·70	5·77	5·50	5·48	4·72	5·81	5·76
5. dzierżawny (różnica)	68·56	57·74	48·43	46·—	36·47	33·89	45·33	44·55
6. czynny (6%)	268·85	216·37	182·93	160·83	132·83	108·83	165·75	162·30

Koszty produkcji mniejszych gospodarstw są znacznie więcej obciążone oprocentowaniem kapitałów, niż gospodarstw większych. Zjawisko to zależy od ilości użytych kapitałów na jednostkę obszaru, o czym wspominaliśmy w rozdziale poświęconym kapitałom.

Jeśli obciążenie kosztów produkcji oprocentowaniem kapitału czynnego przyjmiemy na 100, to udział poszczególnych kapitałów w oprocentowaniu wyraża się następującym stosunkiem:

Kapitały	Wielkość gospodarstw							
	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	średnia 2—50 ha	średnia 3—50 ha
	%							
1. gruntowy	40	44	48	46	48	46	47	47
2. meljoracyjny	—	—	—	1	2	1	1	1
3. budowlany	32	26	22	21	18	18	22	21
4. roślinny	3	4	3	3	4	4	3	4
5. dzierżawny	25	26	27	29	28	31	27	27
6. czynny	100	100	100	100	100	100	100	100

Jak widać z powyższego zestawienia, udział oprocentowania kapitału gruntowego i dzierżawnego zwiększa się ze wzrostem gospodarstwa, kapitału budowlanego zaś — maleje. W kapitale roślinnym różnic nie widać. Cyfry powyższe nie uwydatniają dosyć dobitnie nam zależność ustosunkowania się kapitałów od wielkości gospodarstwa.

F. Nakład gospodarczy a koszty produkcji.

Powyżej zapoznaliśmy się z udziałem poszczególnych rachunków i ich kont w kosztach produkcji, tak w cyfrach absolutnych na jednostkę obszaru, jak i w cyfrach względnych. Dla lepszego zobrazowania, podajemy jeszcze sumaryczne zestawienie kosztów produkcji dla wszystkich badanych gospodarstw (str. 65).

Udział pracy w kosztach produkcji wynosi przeszło 40%, po niej następuje oprocentowanie. Koszty gospodarcze, dochodzące zaledwie do 20% kosztów produkcji, znakomicie charakteryzują naturalną formę naszych gospodarstw.

Jeśli od kosztów produkcji odejmiemy oprocentowanie kapitałów, otrzymamy nakład gospodarczy. Jest to wielkość ważna, ponieważ służy do obliczenia dochodu czystego.

Nakład gospodarczy w naszych badaniach na ha obszaru dla poszczególnych wielkości gospodarstw wynosił (po odjęciu oprocentowania od kosztów produkcji):

Nakład gospodarczy na ha:

Wielkość gospodarstw	Zł. gr.
2— 3 ha	850·08
3— 5 „	657·67
5—10 „	432·09
10—15 „	374·00

Koszty produkcji.

	2—3 ha		3—5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—30 ha		30—50 ha		średnia 2—50 ha		średnia 3—50 ha	
	na ha	w pro- centach	na ha	w pro- centach	na ha	w pro- centach	na ha	w pro- centach	na ha	w pro- centach	na ha	w pro- centach	Zł.	%	Zł.	%
1. Amortyzacje	63·99	5·72	55·28	6·32	36·95	6·01	37·49	7·01	28·85	7·02	22·08	6·93	36·67	6·49	35·75	6·54
2. Koszty gospo- darcze	207·95	18·58	196·90	22·53	119·33	19·41	101·98	19·07	82·96	20·20	56·68	17·79	112·22	19·86	109·02	19·95
3. Nakład na pracę	566·56	50·63	393·64	45·04	263·55	42·85	220·74	41·27	156·26	38·04	125·02	39·23	239·03	42·29	228·06	41·72
4. Zmniejszenie zapasów	11·58	1·04	11·85	1·35	12·26	1·99	13·79	2·58	9·84	2·40	6·04	1·89	11·48	2·03	11·48	2·10
5. Oprocentowa- nie	268·85	24·03	216·37	24·76	182·93	29·74	160·83	30·07	132·83	32·34	108·83	34·16	165·75	29·33	162·30	29·69
Razem koszty produkcji	1116·33	100—	874·04	100—	615·02	100—	543·83	100—	410·74	100—	318·64	100—	565·15	100—	546·61	100—

15—30 ha	277·91
30—50 „	209·81
średnia 2—50 „	399·40
„ 3—50 „	384·31

Odjemując od dochodu surowego nakład gospodarczy, otrzymujemy dochód czysty. Wielkość tę można też otrzymać, odejmując od dochodu surowego koszty produkcji, a dodając oprocentowanie kapitałów.

3. DOCHÓD SUROWY.

W określeniu dochodu surowego posługujemy się definicją prof. Laura, która brzmi: „Pod nazwą dochodu surowego pewnego gospodarstwa lub pewnej gałęzi rozumie się ich końcowy dochód surowy, to zn. to, co wychodzi z tego gospodarstwa albo gałęzi na sprzedaż, spożycie rodziny przedsiębiorcy, utrzymanie służby i t. d.)⁴”. W dochodzie surowym uwzględnia się też wartość wytworów gospodarstwa, pobranych na inwestycje lub długotrwałe naprawy, np. drzewo, furmanki i t. p. Stosownie do tego wielkość ta będzie się składać:

1. Z przychodów gotówkowych gospodarstwa rolnego:

- a) produkcji roślinnej,
- b) produkcji zwierzęcej,
- c) przemysłu rolnego,
- d) innych źródeł, jak dzierżawa, wypożyczanie kapitałów rolniczych.

2. Z wartości produktów, dostarczonych na utrzymanie i zapłacenie najemników, dla gospodarstwa domowego, przedsiębiorstw ubocznych, gospodarstwa prywatnego i na powiększenie kapitałów w gospodarstwie rolnem.

3. Ze wzrostu w końcu roku wartości zapasów, inwentarza żywego i roślinnego.

Od tych kwot odejmuje się rozchody kasowe na dokupno składników inwentarza żywego i roślinnego, na produkty rolnicze, przeznaczone na odsprzedaż (o ile gotówka uzyskana z odsprzedaży zawarta jest w dochodzie surowym). Różnica stanowi dochód surowy.

Dla lepszego zobrazowania podajemy 3 przykłady, odnoszące się do obliczenia dochodu surowego następujących kont: pszenicy, lasu i hodowli krów.

⁴) E. Laur, Einführung in die Wirtschaftslehre des Landbaus. S. 205. Berlin 1920.

1. Konto pszenicy:

Przychody gotówkowe ze sprzedaży pszenicy .	400— zł.
Gospodarstwu domowemu dostarczono mąki pszennej	80— „
Najemnikom dano pszenicy za	60— „
Za naprawę młocarni dano pszenicy za . . .	120— „
Razem dochód surowy z pszenicy . .	660— zł.

2. Konto lasu:

Wartość drzew leśnych w końcu roku . .	1600— zł.
W ciągu roku sprzedano drzewa za . . .	20— „
„ „ dostarczono dla gospodarstwa domowego drzewa na opał za . . .	60— „
W ciągu roku użyto na reperacje budynków i inwentarza martwego drzewa za . . .	40— „
Razem	1720— zł.
odjąć: wartość drzew leśnych na początku roku	1550— „
Dochód surowy lasu	170— zł.

Dochód surowy lasu składa się z różnicy wartości na początku i końcu roku (50— zł.), sprzedaży drzewa 20— zł. i świadczeń dla gospodarstwa domowego (60— zł.) i dla innych kont gospodarstwa rolnego (40— zł.).

3. Konto hodowli krów:

Wartość krów na końcu roku	600— zł.
Sprzedaż krów w ciągu roku	400— „
Jedna krowa darowana córce (wiano należy do rachunku ubocznego właściciela go- spodarstwa)	200— „
Razem	1200— zł.
odjąć: wartość krów na początku roku	500— zł.
dokupno krów w ciągu roku	350— „ 850— zł.
Dochód surowy hodowli krów	350— zł.

Dochód surowy można obliczyć dla całego gospodarstwa lub też dla poszczególnych gałęzi. Użycie tego drugiego sposobu jest więcej celowe, ponieważ pozwala poznać udział poszczególnych kont w dochodzie surowym, a cyfry takie, uzyskane z większej ilości gospodarstw, mogą posłużyć do porównań i zestawień. Znając procentowy udział poszczególnych gałęzi rolniczych w dochodzie surowym, łatwiej jest określenie kierunku danego gospodarstwa. Miał to na uwadze Wydział, i posługując się zamknięciem tabelarycznym metody prof. Laura, uwzględnił w swych badaniach szczegółowy

podział dochodu surowego. Zasadniczo zostały utworzone dwa rachunki:

1. Przyrost zapasów czyli zwiększenie zapasów na końcu roku w stosunku do zapasów na początku roku z podziałem na zboża, pasze objętościowe, okopowe i t. d.

2. Właściwy dochód surowy, na który złożyły się konta obrotu (zbytu) zbożem, słomą, sianem, okopowemi i innymi płodami rolnymi, szereg kont dochodu surowego inwentarza żywego i różne konta, jak czynsz z budynków, wydzierżawianie, drobnych parcel, praca przy inwestycjach i w obcych gospodarstwach, procenty od kapitałów rolniczych i różne, jak np. odszkodowania.

A. Przyrost zapasów.

(zestawienie na str. 69—72)

Rok gospodarczy 1926/27 pod względem produkcji roślinnej należał do lat niepomyślnych. Stosownie do tego nie powinno być przyrostu zapasów z końcem roku. Istotnie nie można skonstatować ilościowego przyrostu zapasów produktów rolnych, a nadwyżka przyrostu wartości zapasów powstała jedynie z wyższej ceny, jaką się posługiwano przy oszacowaniu zapasów w końcu roku. Porównując przyrost i ubytek wartości zapasów, otrzymujemy salda, z których dodatnie korzystnie oddziałują na dochód surowy, ujemne zaś obniżają go. Kwoty te są niewielkie i wpływ ich na dochód czysty jest bardzo mały.

Różnice pomiędzy przyrostem a ubytkiem wartości zapasów na ha:

(+ przyrost wartości zapasów, — ubytek)

	h e k t a r ó w						średnia hektarów	
	2—3	3—5	5—10	10—15	15—30	30—50	2—50	3—50
	z ł o t y c h							
Ziarno zbóż .	+5·51	—0·90	—2·46	+0·62	—0·43	—0·39	—0·66	—0·85
Różne nasiona	—	—0·05	+0·03	—0·13	—0·03	+0·01	—0·04	—0·03
Ziemniaki . .	—	+5·60	+0·14	+0·18	+2·25	+0·87	+1·30	+1·34
Inne okopowe	+0·78	—1·89	+1·53	+1·20	—0·75	—0·52	+0·34	+0·33
Siano	+5·75	—0·72	+0·69	—0·44	+0·66	+2·15	+0·54	+0·37
Słoma	—0·17	+0·94	+0·93	+0·34	—0·14	—0·68	+0·37	+0·38
Inne płody roln.	+0·01	+1·07	+1·40	—0·08	+0·53	+0·64	+0·71	+0·72
Różne	+0·70	+0·10	—0·29	+0·12	+0·46	+0·14	+0·11	+0·08
Razem zł. .	+12·58	+4·15	+1·97	+1·81	+2·55	+2·22	+2·67	+2·34

Udział przyrostu zapasów w dochodzie surowym jest nieduży, dla wszystkich gospodarstw wynosi średnio 2·60 zł. na 100— zł. dochodu surowego, zaś na ha obszaru około 14— zł. Największą pozycję stanowią zboża, dochodzące do 1%, i siano. Ze wzrostem gospodarstwa zmieniają się zapasy na jednostkę obszaru, zarysowuje się tendencja zniżkowa. Dokładnej stopniowości nie można określić, gdyż ilość badanych gospodarstw w poszczególnych grupach jest za mała.

B. Właściwy dochód surowy.

a) Konta obrotu (zbytu).

W kontach zbytu uwzględnialiśmy obroty zbożem, słomą, ziemniakami, innemi okopowemi i innemi płodami rolnemi. Na zestawieniu (str. 70—73) uwidoczniiony jest udział tych kont w dochodzie surowym na jednostkę obszaru i w procentach. Z ogólnej sumy tych kont dla wszystkich gospodarstw około 66% przypada na obrót zbożem, 16% — ziemniakami. Stosunek ten mniej więcej utrzymuje się w poszczególnych kategoriach gospodarstw. Widocznem jest, że w gospodarstwach włościańskich uprawa zbóż i ziemniaków dla samozaopatrzenia i zbytu występuje na pierwszym miejscu. Udział innych wytworów produkcji roślinnej w dochodzie surowym jest bardzo mały.

Naogół dochód surowy produkcji roślinnej na jednostkę obszaru maleje ze wzrostem gospodarstw, zaś w procentach dochodu surowego wzrasta.

Dochód surowy z produkcji roślinnej:

Wielkość gospodarstw	Na ha Zł.	W % dochodu surowego %
2— 3 ha	298·83	29·32
3 — 5 „	219·90	28·85
5—10 „	200·26	34·85
10—15 „	205·82	38—
15—30 „	168·71	39·62
30—50 „	123·56	41·74
średnia 2—50 „	193·17	35·63
„ 3—50 „	189·63	36·04

Powodem takiego ustosunkowania się dochodu surowego w poszczególnych wielkościach gospodarstw jest w pierwszym rzędzie większa wydajność produkcji roślinnej na jednostkę obszaru w gospodarstwach mniejszych. Gospodarstwa drobne i średnie posiadają

Dochód surowy na ha.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW		2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Srednia z wszystkich zamknęte	Srednia z gospodarstw od 3—30 ha
ILOŚĆ GOSPODARSTW		14	44	131	100	113	30	432	418
		Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł	Zł
1. Przyrost zapasów:									
Ziarno zbóż	.	14:30	4:42	5:35	6:06	3:74	3:25	5:14	4:84
Siano	.	7:54	2:21	2:42	3:—	3:55	3:08	2:99	2:84
Słoma	.	0:30	1:97	1:79	1:79	1:25	0:06	1:50	1:54
Różne nasiona	.	—	0:05	0:09	0:06	0:04	0:01	0:05	0:06
Ziemniaki	.	—	5:60	0:16	0:25	2:27	0:87	1:33	1:37
Inne okopowe na paszę	.	1:05	—	2:42	3:16	0:05	—	1:51	1:53
Inne płody rolne	.	0:27	1:07	1:67	0:64	0:77	0:64	1:02	1:04
Różne	.	0:70	0:68	0:33	0:64	0:92	0:35	0:61	0:60
Suma zapasów	.	24:16	16:—	14:23	15:60	12:39	8:26	14:15	13:82
2. Dochody surowe:									
Obrót zbożem	.	177:35	128:94	129:72	134:78	120:—	89:01	126:99	125:31
" słomą	.	0:56	3:14	2:40	2:36	1:79	0:54	2:12	2:17
" ziemniakami	.	64:11	48:15	36:73	31:57	18:51	13:46	31:20	30:10
" innymi okopowemi	.	0:36	5:92	4:72	13:55	9:50	10:90	8:42	8:69
" innymi płodami	.	43:75	28:61	23:29	20:79	13:46	5:73	20:16	19:37
" sianem	.	12:70	5:14	3:60	2:77	5:45	3:92	4:28	3:99
Suma kont obrotu	.	298:83	219:90	200:26	205:82	168:71	123:56	193:17	189:63
Dochód surowy z sadu:									
Owoce	.	16:97	17:83	7:09	6:35	4:12	2:09	7:21	6:88

Przyrost i drzewo	16:52	6:33	6:15	3:55	3:18	1:80	4:82	4:43
Dochód surowy lasu	29 58	12:18	7:94	7:71	7:92	5:09	8:82	8:12
Dochód surowy hodowli bydła:								
Różne	1:22	2:23	0:94	0:78	0:46	0:12	0:86	0:85
Mleko	209:69	146:08	88:36	71:—	55:39	44:63	82:49	78:23
Przetwory mleczne	53:36	49:70	30:76	31:31	21:89	15:69	30:18	29:41
Przyrost i sprzedaż cieląt	47:82	45:16	36:32	36:86	35:63	20:32	36:43	36:06
Dochód surowy koni:								
Hodowla	0:48	2:27	4:71	10:12	5:60	4:41	5:93	6:11
Furmanki i różne	35:96	62:96	36:05	25:17	14:12	7:78	28:58	28:32
Dochód surowy hodowli:								
Trzody chlewnej	200:28	103:60	91:39	84:69	64:04	42:12	84:04	80:14
Kóz	—	0:33	0:11	—	0:04	—	0:08	0:08
Owiec	—	0:74	0:80	0:90	0:62	1:93	0:82	0:85
Pszczół	1:29	3:53	2:62	1:—	2:54	1:75	2:21	2:24
Drobin	52:08	53:04	31:03	26:19	18:64	9:71	28:11	27:31
Innych zwierząt	0:96	1:—	0:31	0:53	0:34	0:04	0:44	0:42
Suma kont dochodu surowego	666:21	506:98	345:58	306:76	234:53	157:48	321:02	309:45
Czynsz z budynków	30:11	18:53	14:68	11:44	7:94	5:96	12:45	11:86
Wydzierżawienie gruntu	—	0:28	—	0:59	0:37	0:24	0:28	0:29
Nakład pracy przy inwestycjach	—	—	0:24	0:59	1:43	—	0:58	0:60
Praca w obcych gospodarstwach	—	0:12	0:04	0:01	0:28	0:03	0:10	0:10
Procenty od kapitałów	—	0:37	0:03	0:07	0:05	0:04	0:08	0:08
Różne	—	0:01	0:39	0:87	0:05	0:41	0:36	0:38
Suma różnych kont	30:11	19:31	15:38	13:57	10:12	6:68	13:95	13:31
2. Suma dochodów surowych	995:15	746:19	560:22	526:15	413:36	287:72	528:04	512:39
Razem dochód surowy	1.019:31	762:19	574:45	541:75	425:75	295:98	542:19	526:21

Dochód surowy w procentach.

WIELKOŚĆ GOSPODARSTW	2—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 ha	30—50 ha	Średnia ze wszystkich zamknięć	Średnia z gospodarstw od 30—50 ha
	14	44	131	100	113	30	432	418
IŁOŚĆ GOSPODARSTW	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Przyrost zapasów :								
Ziarno zbóż	1.40	0.58	0.93	1.12	0.88	1.09	0.95	0.93
Siano	0.74	0.29	0.42	0.55	0.79	1.04	0.55	0.54
Słoma	0.03	0.26	0.31	0.33	0.29	0.02	0.28	0.29
Różne nasiona	—	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
Ziemniaki	—	0.73	0.03	0.05	0.53	0.29	0.24	0.26
Inne okopowe na paszę	0.10	—	0.42	0.58	0.01	—	0.28	0.29
Inne płody rolne	0.03	0.14	0.29	0.12	0.18	0.22	0.19	0.20
Różne	0.07	0.09	0.06	0.12	0.22	0.12	0.11	0.11
Suma zapasów	2.37	2.10	2.48	2.88	2.91	2.79	2.61	2.63
2. Dochody surowe :								
Obrót zbożem	17.40	16.92	22.58	24.88	28.18	30.07	23.44	23.82
„ słomą	0.05	0.41	0.42	0.44	0.42	0.18	0.39	0.41
„ ziemniakami	6.29	6.32	6.39	5.83	4.35	0.45	5.76	5.72
„ innymi okopowemi	0.04	0.78	0.82	2.50	2.23	3.68	1.55	1.65
„ innymi płodami	4.29	3.75	4.07	3.84	3.16	1.94	3.72	3.68
„ stanem	1.25	0.67	0.57	0.51	1.28	1.32	0.79	0.76
Suma kont obrotu	29.32	28.85	34.85	38.—	39.62	41.74	35.63	36.04

mniej łąk i pastwisk, co też wpłynęło na powyższe wyniki. Udział produkcji zwierzęcej o wiele szybciej maleje w dochodzie surowym, niż udział produkcji roślinnej. Powoduje to zmianę ustosunkowania się w dochodzie surowym tych dwu gałęzi.

Dochód surowy.

a) Na ha.

	Wielkość gospodarstw							
	2—5 ha	3—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—30 hs	30—50 ha	2—50 ha	3—50 ha
	z ł o t y c h							
1. Produkcja roślinna	299·—	220·—	200·—	206·—	169·—	123·—	193·—	190·—
2. „ zwierzęca	603·—	470·—	323·—	289·—	219·—	148·—	300·—	290·—

b) W procentach dochodu surowego.

	%	%	%	%	%	%	%	%
1. Produkcja roślinna	29	29	35	38	40	42	36	36
2. „ zwierzęca	59	61	56	53	51	50	55	55

Jeśli dochód surowy z produkcji roślinnej na ha w gospodarstwach od 30 do 50 ha przyjmiemy za 100, to dla gospodarstw grupy najmniejszej cyfra ta wynosi 243, czyli wydajność gospodarstw od 2—3 ha na jednostkę obszaru jest $2\frac{1}{2}$ raza większa. Stosunek ten w produkcji zwierzęcej jest jeszcze korzystniejszy dla gospodarstw grupy najmniejszej i wynosi 100 : 407, czyli hodowla zwierząt w gospodarstwach najmniejszych daje 4 razy więcej dochodu surowego, niż w gospodarstwach największych.

Powyżej zaznaczyliśmy, że dochód surowy z produkcji roślinnej składa się ze sprzedaży i świadczeń gospodarstwa rolnego dla innych rachunków (gospodarstwo domowe, prywatne, przedsiębiorstwa uboczne, robocizna i inwestycje). Udział poszczególnych kategorii gospodarstw w sprzedaży wytworów produkcji roślinnej był następujący:

Przychody gotówkowe ze sprzedaży.

a) Na gospodarstwo.

	Wielkość gospodarstw							
	2—3	3—5	5—10	10—15	15—30	30—50	2—50	3—50
	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha
	z ł o t y c h							
1. Zboża	126—	136·16	384·18	855·71	1628·84	2262·91	915·74	942·19
2. Słoma	1·50	3·59	8·15	20·57	28·94	16·78	16·38	16·88
3. Ziemniaki	22·98	45·82	96·49	142·69	141·74	194·15	118·26	121·45
4. Inne okopowe . .	—	9·38	35·12	159·98	219·10	392·07	133·17	137·63
5. Inne płody . . .	35·64	70·88	106·62	182·18	151·41	198·91	136·29	139·67
6. Siano	16·64	19·20	24·02	32·12	93·15	140·90	51·36	53·53
Razem	202·76	285·03	654·58	1393·25	2263·18	3205·72	1371·20	1411·35

b) Na ha (średnia ważona).

1. Zboża	49·55	32·60	52·14	71·47	79·59	59·21	67·70	67·81
2. Słoma	0·59	0·86	1·11	1·72	1·41	0·44	1·21	1·22
3. Ziemniaki	9·03	10·97	13·10	11·92	6·92	5·08	8·74	8·74
4. Inne okopowe . .	—	2·24	4·77	13·36	10·69	10·26	9·84	9·91
5. Inne płody . . .	14·02	16·97	14·47	15·21	7·39	5·20	10·08	10·06
6. Siano	6·55	4·60	3·26	2·68	4·55	3·69	3·80	3·78
Razem	79·74	68·24	88·85	116·36	110·46	83·88	100·37	100·52

c) Konta dochodu surowego.

Dochód surowy sadu. Gospodarstwa włościańskie za mało uwagi poświęcają sadownictwu. Niejednokrotnie sad pozostawiony jest samemu sobie przez cały rok, a zainteresowanie gospodarza lub jego rodziny uwidacznia się dopiero podczas zbierania plonów. Są znowu gospodarstwa, które sadownictwu poświęcają dużo pracy, jednak dochód jednych i drugich z tej gałęzi rolniczej jest bardzo mały, ponieważ brak organizacji zbytu. Włościanin przeważnie zmuszony jest oddawać owoce za cenę, jaką mu podyktuje miejscowy handlarz. Nadto na mały dochód z sadownictwa wpływa różnorodność odmian przeważnie wczesnych drzew owocowych, brak odmian późnych i nieumiejętność zbierania i przechowywania owoców.

W naszych badaniach dochód surowy z sadownictwa uległ podziałowi na dochód z owoców i dochód z przyrostu drzew, krzewów owocowych i z drzewa, wyrąbanego na opał.

Dochód surowy sadu.

Wielkość gospodarstw	Owoce na ha zł.	Przyrost wartości, drzewo, na ha zł.	Razem na ha zł.	W % ogólnego dochodu surowego %
2— 3 ha	16·97	16·52	33·49	3·29
3— 5 „	17·83	6·33	24·16	3·17
5—10 „	7·09	6·15	13·24	2·31
10—15 „	6·35	3·55	9·90	1·83
15—30 „	4·12	3·18	7·30	1·72
30—50 „	2·09	1·80	3·89	1·32
średnia 2—50 „	7·21	4·82	12·03	2·22
3—50 „	6·88	4·43	11·31	2·15

Gospodarstwa grup najmniejszych wykazują znacznie większy dochód surowy z sadu, niż gospodarstwa większe. Widocznem więc jest większe zainteresowanie sadownictwem gospodarstw drobnych. W cyfrach względnych są również dwie różnice: udział dochodu surowego sadu w ogólnym dochodzie surowym maleje ze wzrostem gospodarstw.

Jeżeli chcemy zbadać dochód surowy sadu w stosunku do 100— zł. kapitału drzew owocowych, to wyniki te przedstawiają się następująco:

Wielkość gospodarstw	Dochód surowy na 100 zł. kapitału drzew owocowych zł.
2— 3 ha	62·07
3— 5 „	35·38
5—10 „	33·89
10—15 „	38·89
15—30 „	44·51
30—50 „	18·63
średnia 2—50 „	48·21
„ 3—50 „	47·78

Występują znaczne różnice tych wielkości pomiędzy poszczególnymi kategorjami gospodarstw. Brak cyfr za lata przeszłe nie pozwala skonstatować, czy wyniki te są za wysokie lub niskie, dlatego poza skonstatowaniem wyników nie jesteśmy w możności wysnucia wniosków.

Udział sadownictwa w przychodach gotówkowych ilustrują nam poniższe tablice:

Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo	Na ha (średnia ważona)
ha	Zł.	Zł.
2— 3	20·84	8·19
3— 5	41·58	9·95
5—10	30·83	4·18
10—15	31·62	2·64
15—30	44·44	2·17
30—50	37·79	0·99
średnia 2—50	35·83	2·64
„ 3—50	36·33	2·61

Dochód surowy lasu. Las, podobnie jak sad, nie należy w gospodarstwach włościańskich do gałęzi dochodowych. Służy prze-
ważnie do zaspokajania własnych potrzeb¹⁾. Przychody gotówkowe
z tej gałęzi są niewielkie i wynoszą na ha całego obszaru gospo-
darstw z lasem:

Wielkość gospodarstw	Zł.
ha	
2— 3	—
3— 5	1·—
5—10	0·62
10—15	0·82
15—30	1·36
30—50	2·23
średnia 2—50	1·28
„ 3—50	1·29

Różnicę wartości między dochodem surowym z lasu, a przy-
chodami gotówkowymi zapłaciło gospodarstwo domowe za pobrane
drzewo na opał.

Dochód surowy z hodowli bydła. Hodowla bydła jest
głównym źródłem dochodu gospodarstw włościańskich. Dochód ten
uwytadnia się w przyroście zwierząt, sprzedaży cieląt, mleka, prze-
tworów mleczarskich i przychodów z hodowli buhaja. W naszych
badaniach uwzględniliśmy następujące konta dochodu surowego ho-
dowli bydła:

1. Przyrost wartości bydła i sprzedaż cieląt.
2. Mleko.

¹⁾ Z wszystkich gospodarstw (432) zbadanych przez Wydział posiadało las
162 gospodarstw, z tego w grupie od 2—3 ha 2 gosp., od 3—5 ha 9, od 5—10 ha
46, od 10—15 ha 34, od 15—30 ha 52, od 30—50 ha 19.

3. Przetwory mleczne.

4. Różne (skokowe i t. p.).

Stosownie do tego dochody z tych kont są następujące:

Wielkość gospodarstw	Przyrost i sprzedaż cieląt na ha	Mleko na ha	Przetwory mleczne na ha	Różne na ha	Razem na ha	W % % ogólnego dochodu surowego
	Z ł o t y c h					
2— 3 ha	47·82	209·69	53·36	1·22	312·09	30·61
3— 5 „	45·16	146·08	49·70	2·23	243·17	31·89
5—10 „	36·32	88·36	30·76	0·94	156·38	27·21
10—15 „	36·86	71—	31·31	0·78	139·95	25·82
15—30 „	35·63	55·39	21·89	0·46	113·37	26·63
30—50 „	20·32	44·63	15·69	0·12	80·76	27·29
śred. 2—50	36·43	82·49	30·18	0·86	149·96	27·66
„ 3—50	36·06	78·23	29·41	0·85	144·65	27·47

Przyrost obliczono w ten sposób, że od sumy z przychodów kasowych za sprzedane bydło, z wartości bydła dostarczonego dla gospodarstwa domowego i prywatnego oraz wartości inwenturowej na końcu roku odjęto sumę rozchodów kasowych na dokupno bydła, wartości bydła w końcu roku i ewentualną wartość pobranych sztuk od gospodarstwa prywatnego (darowizny). Otrzymano więc nie tylko właściwy przyrost młodych zwierząt, lecz i zysk ze sprzedaży. Uwzględniając przyrost cen, należy przypuszczać, że zwyżka cen w roku gospodarczym 1926/27 wpłynęła znacznie na zwyżkę wyników z hodowli inwentarza żywego.

Dochód surowy z mleka i przetworów mlecznych wykazuje znaczne różnice pomiędzy kategorjami gospodarstw. Na ogół udział mleka w ogólnym dochodzie surowym waha się w granicach 13—15%, zaś przetworów mlecznych ponad 5%, czyli 1/5 dochodu surowego pochodzi z produkcji mleka, łącznie z przerobką.

Sprzedaż mleka i przetworów mleczarskich występuje dość często w gospodarstwach włościańskich¹⁾. Poniższa tablica ilustruje wysokość przychodów gotówkowych za sprzedane mleko i przetwory mleczne:

¹⁾ Z 432 gospodarstw zbadanych przez Wydział sprzedawało mleko 235 gospodarstw; z tego w grupie gospodarstw od 2—3 ha 6, od 3—5 ha 25, od 5—10 ha, 59, od 10—15 ha 55, od 15—30 ha 71, od 30—50 ha 19.

Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo			Na ha		
	Mleko	Przetwory	Razem	Mleko	Przetwory	Razem
	Z ł o t y c h			Z ł o t y c h		
2— 3 ha	36 06	127·29	16335	14·18	50·06	64·24
3— 5 „	225·19	46·69	271 88	53 91	10·94	64·85
5—10 „	165·50	92·73	258·28	22·46	12·59	35·05
10—15 „	291·36	143·75	435·11	24·33	12·01	36·34
15—30 „	610·83	151·62	762·45	29·81	7·40	37·21
30—50 „	1065 67	129·70	1195·37	27·88	3 39	31·27
śred. 2—50 „	375·51	118·86	494·37	27·76	8·79	36·55
„ 3—50 „	386·88	118·57	505·45	27·84	8·53	36·37

Dochód surowy ze stanowienia krów i „różnych“ jest mały w gospodarstwach włościańskich, dlatego nie zasługuje na wyszczególnienie.

Hodowla koni. Konie chowa się w gospodarstwach włościańskich przeważnie jako zwierzęta pociągowe, a często okazjnie zarobkuje się niemi, bądź furmankowaniem, bądź przy obróbce pola sąsiadów. Rozpowszechniony też jest odrobek końmi za robocizną pieszą.

Chów koni wykazał bardzo mały udział w dochodzie surowym (przyrost, sprzedaż źrebiąt), z furmanek zaś i różnych przychodów (stanowienia) uzyskały gospodarstwa dosyć poważny dochód, wynoszący średnio 28 zł. na ha, co stanowi 5% ogólnego dochodu surowego.

Przychody gotówkowe, jakie gospodarstwa otrzymywały za furmankowanie, były następujące¹⁾.

Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo	Na ha
2— 3 ha	8·07	3·17
3— 5 „	63·25	15·14
5—10 „	24·36	3·31
10—15 „	18·29	1·53
15—30 „	10·78	0·53
30—50 „	4·83	0·13
średnia 2—50 „	21·48	1·59
„ 3—50 „	21·93	1·58

¹⁾ Furmankowaniem zatrudniały się w grupie gospodarstw od 2—3 ha 2 gospodarstwa, od 3—5 ha 15, od 5—10 ha 39, od 10—15 ha 27, od 15—30 ha 22, od 30—50 ha 4. Razem 109 gospodarstw z 432.

Do jednych z najważniejszych gałęzi dochodowych gospodarstw włościańskich należy hodowla trzody chlewnej. Jest ona rozpowszechniona jako chów opasowy lub też jako chów prosiąt. Znajdują się też liczne gospodarstwa, które zajmują się równocześnie wychowem prosiąt i opasem.

Dochodowość hodowli trzody chlewnej zależy zasadniczo od cen rynkowych, zdrowotności trzody i urodzaju ziemniaków. W roku gospodarczym 1926/27, ceny świń uległy naogół wyższości, chociaż spotykały się obniżki, w których nie można było tego skonstatować. Zbyt trzody chlewnej wymaga też znacznej poprawy i powinien leżeć w rękach hodowców. To zapewniłoby sprawiedliwy wymiar cen i byłoby podstawą rozwoju najważniejszej gałęzi gospodarczej warsztatu włościanina.

Dochód surowy z trzody chlewnej w badanych przez Wydział gospodarstwach wynosił:

Wielkość gospodarstw	Na ha Zł.	W % ogólnego dochodu surowego Zł.
2— 3 ha	200·28	19·65
3— 5 „	103·60	13·59
5—10 „	91·39	15·91
10—15 „	84·69	15·63
15—30 „	64·04	15·04
30—50 „	42·12	14·23
średnia 2—50 „	84·04	15·50
„ 3—50 „	80·14	15·23

W gospodarstwach drobnych i średnich w stosunku do obszaru hodzi się większe ilości trzody chlewnej, dlatego dochód surowy, przypadający na jednostkę obszaru, maleje ze wzrostem gospodarstwa. Z 200 zł. na ha w gospodarstwach od 2—3 ha obniża się na 42 zł. w gospodarstwach największych

Udział dochodu surowego trzody chlewnej w ogólnym dochodzie surowym wynosi średnio 15%, w gospodarstwach najmniejszych dochodzi do 20%, czyli prawie 1/6 — 1/5 z ogólnego dochodu surowego przypada na dochód surowy z trzody chlewnej.

Przychody gotówkowe ze sprzedaży trzody chlewnej w różnych wielkościach gospodarstw przedstawiały się następująco:

Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo Zł.	Na ha (średnia ważona) Zł.
2— 3 ha	435·31	171·19
3— 5 „	452·04	108·22
5—10 „	580·99	78·85
10—15 „	759·91	63·47
15—30 „	938·60	45·81
30—50 „	1018·94	26·66
średnia 2—50 „	728·51	53·86
„ 3—50 „	738·33	53·14

Odejmując od przychodów gotówkowych ze sprzedaży trzody rozchody gotówkowe, wydatkowane na dokupno trzody, otrzymamy czyste przychody gotówkowe. Wielkości te przedstawiają się następująco:

Wielkość gospodarstw	Przychody Zł. na ha	Rozchody Zł. na ha	Różnica Zł. na ha
2— 3 ha	171·19	27·44	143·75
3— 5 „	108·22	35·45	72·77
5—10 „	78·85	19·15	59·70
10—15 „	63·47	15·08	48·39
15—30 „	45·81	10·12	35·69
30—50 „	26·66	2·80	23·86
średnia 2—50 „	53·86	16·64	37·22
„ 3—50 „	53·14	16·28	36·86

Hodowla trzody chlewnej w gospodarstwach włościańskich jest poważnem źródłem przychodów kasowych. Im gospodarstwo mniejsze, tem więcej przychodów przypada na jednostkę obszaru. Dokupno trzody jest rozpowszechnione we wszystkich gospodarstwach — a najbardziej w gospodarstwach drobnych, ponieważ te gospodarstwa zajmują się przeważnie opasem — a nie wychowem prosiąt, zaś w większych gospodarstwach częsty jest własny chów.

Hodowla kóz, owiec, innych zwierząt i pszczelnictwo wykazały bardzo małe dochody, a przyczyną tego jest słabe zainteresowanie gospodarstw włościańskich temi gałęziami.

Jedną z poważniejszych gałęzi hodowli inwentarza żywego jest hodowla drobiu. Stanowi ona do pewnego stopnia źródło kapitału obiegowego gospodarstwa domowego, a niejednokrotnie zracjonalizowana, daje poważne dochody dla gospodarstwa rolnego. Przychody gotówkowe z hodowli drobiu zapewniają dokupno artykułów

kuchennych i środków pierwszej potrzeby, są niejako rezerwą w ciężkich czasach. Gałęzi tej, jak i hodowli trzody chlewnej, należałoby poświęcić więcej uwagi, bo jest ona ważna nie tylko dla gospodarstwa samego, lecz i dla ogólnej gospodarki kraju (w roku gospodarczym 1926/27 wywieziono jaj za 146 milionów zł.). Powinno się otoczyć ją specjalną opieką, dać jej możność rozwoju nie tylko w kierunku większej, lecz i lepszej jakościowo produkcyjności.

W naszych badaniach dochód surowy z hodowli drobiu był następujący:

	Wielkość gospodarstw	Na ha Zł.	W procentach ogólnego dochodu surowego Zł.
	2— 3 ha	52·08	5·11
	3— 5 „	53·04	6·96
	5—10 „	31·03	5·40
	10—15 „	26·19	4·83
	15—30 „	18·64	4·38
	30—50 „	9·71	3·28
średnia	2—50 „	28·11	5·18
„	3—50 „	27·31	5·19

Im mniejsze gospodarstwo, tem większy jest dochód surowy z drobiu na jednostkę obszaru. Przychody zaś gotówkowe zwiększają się w cyfrach absolutnych ze wzrostem gospodarstwa.

Przychody gotówkowe z hodowli drobiu:

	Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo	Na ha Zł.
	2— 3 ha	56·36	22·17
	3— 5 „	97·83	23·42
	5—10 „	127·71	17·33
	10—15 „	147·67	12·33
	15—30 „	156·84	7·65
	30—50 „	143·26	3·75
średnia	2—50 „	135·67	10·03
„	3—50 „	138·33	9·96

Porównując zestawienie dochodu surowego z drobiu z przychodami gotówkowymi na ha, widzimy, że mniejsza część dochodu surowego tej gałęzi gospodarczej idzie na targ, a większa ulega spożyciu w gospodarstwie domowym. Drób więc jest nie tylko źródłem przychodów gotówkowych, lecz i podstawą odżywiania, zwłaszcza dzieci, w gospodarstwach włościańskich.

c) Różne konta.

Do najważniejszych z tych kont należy czynsz z budynków, jaki płać gospodarstwu rolnemu gospodarstwo domowe, przedsiębiorstwa uboczne i gospodarstwo prywatne. Ze wszystkich gospodarstw wynosi on średnio 12 zł. na ha, co daje około 160 zł. na gospodarstwo przy przeciętnej wielkości 13·5 ha gospodarstw zbadanych. Wyniki pozostałych kont są małe i bez znaczenia.

C. Ogólny dochód surowy.

Zapoznaliśmy się powyżej ze składnikami ogólnego dochodu surowego. Jest on wynikiem czynności gospodarczej, którą wyraża się w ilości i wartości dóbr nowowyprodukowanych, zwiększonej wartości dóbr przetworzonych (uszlachetnionych) oraz nowouzyskanych lub przeszacowanych składników majątku¹⁾. Dochód surowy może być wymieniony za pieniądze albo użyty w prywatnym gospodarstwie właściciela lub też może służyć do powiększenia majątku gospodarstwa rolnego. W gospodarstwach zbadanych przez Wydział znaczna część dochodu nie wychodzi poza warsztat rolnika i jest albo skonsumowana, albo służy do opłacenia robocizny najemnej lub też do powiększenia majątku. Dokładne rozpatrzenie udziału dochodu surowego w samozaopatrzeniu i zbycie będzie miało miejsce w drugim zeszyście naszych badań.

Z sumy poszczególnych wyników gałęzi rolniczych otrzymujemy ogólny dochód surowy, który na ha obszaru w badanych gospodarstwach przedstawia się, następująco:

Wielkość gospodarstw	Ogólny dochód surowy na ha obszaru z lasem	Dochód surowy bez do- chodu z lasu na ha ob- szaru bez lasu
	Zł.	Zł.
2— 3 ha	1019·31	1006·14
3— 5 „	762·19	769·36
5—10 „	574·45	591·24
10—15 „	541·75	554·40
15—30 „	425·75	445·94
30—50 „	295·98	315·66
średnica 2—50 ha	542·19	557·16
„ 3—50 „	526·21	542·12

Jeśli dochód surowy i nakład gospodarczy na ha grupy gospodarstw największych przyjmiemy za 100, to otrzymamy cyfry, wykazujące wzrost tych wielkości ze zmniejszeniem się gospodarstw.

¹⁾ E. Laur. Einführung in die Wirtschaftslehre des Landbaus. Berlin 1920. S. 205.

Gospodarstwa	Dochód surowy	Nakład gospodarczy
od 30—50 ha	100	100
„ 15—30 „	144	132
„ 10—15 „	183	178
„ 5—10 „	194	206
„ 3—5 „	257	313
„ 2—3 „	344	405

W grupach gospodarstw powyżej 5 ha, zaczynając od gospodarstw od 30—50 ha dochód surowy i nakład gospodarczy mniej więcej jednakowo wzrastają, zaś w gospodarstwach poniżej 5 ha nakład gospodarczy o wiele szybciej wzrasta, niż dochód surowy.

Dochód surowy przeliczono również w stosunku do 100— zł. kapitału czynnego, a wyniki otrzymane były następujące:

Dochód surowy w % kapitału czynnego:

Wielkość gospodarstw	%
2— 3 ha	25·6
3— 5 „	22·6
5—10 „	20·5
10—15 „	22·2
15—30 „	21·7
30—50 „	17·6
średnia 2—50 ha	21·4
„ 3—50 „	21·2

Cyfry te będą miały duże znaczenie przy porównaniu ich w szeregu lat, obecnie nie nasuwają żadnych uwag.

Dla uzupełnienia wiadomości o dochodzie surowym podajemy jeszcze ceny produktów rolnych, jakie liczone gospodarstwu domowemu, prywatnemu, przedsiębiorstwom ubocznym i w obrocie wewnętrznym gospodarstwa rolnego (płace służby w naturaljach i t. p.) za produkty pobrane z gospodarstwa rolnego.

Ceny za 100 kg:

	Od—do		Przeciętnie
Pszenica	28 — 66	zł.	42 zł.
Żyto	28 — 41	„	33 „
Jęczmień	18 — 52	„	29 „
Mąka i kasza	28 —109	„	48 „
Ziemniaki	5·5— 12	„	7 „

Owoce	8 — 140	zł.	38	zł.
Mleko (za litr)	0·18 — 0·34	„	0·24	„
Kury (za sztukę)	1·5 — 5	„	2·6	„
Kaczki „ „	2·5 — 6	„	3·7	„
Gęsi „ „	4 — 10	„	6·6	„
Masło za kg	2·5 — 7	„	4·6	„

4. DOCHÓD CZYSTY.

Dochód czysty otrzymuje się przez odjęcie nakładu gospodarczego od dochodu surowego. Można go również otrzymać i w inny sposób, mianowicie odejmując dochody uboczne właściciela i wynagrodzenie rodziny za pracę w gospodarstwie rolnem od sumy, składającej się z wartości spożycia rodziny gospodarstwa, przyrostu ogólnego majątku i zapłaconych procentów.

Odejmując nakład gospodarczy od dochodu surowego, odejmujemy od wyniku gospodarki koszty, jakie poniosło gospodarstwo na wyprodukowanie dochodu surowego prócz oprocentowania kapitałów. Dlatego różnica, jaka powstaje, jest wynagrodzeniem kapitału za udział w produkcji. Można ją przeliczyć na 100— zł. kapitału czynnego zatrudnionego w gospodarstwie i w rezultacie dowiedzieć się, jak wysoko oprocentował się ten kapitał, czyli dochód czysty jest to wielkość, służąca do oprocentowania kapitałów czynnych tak własnych, jak i obcych, zatrudnionych w gospodarstwie.

W gospodarstwach badanych przez Wydział dochód czysty, obliczony na jednostkę obszaru, przedstawiał się następująco:

Wielkość gospodarstw	Dochód czysty na ha obszaru z lasem (średnica arytmetyczna)	
	Zł.	
2— 3 ha	169·23	
3— 5 „	104·52	
5—10 „	142·36	
10—15 „	167·75	
15—30 „	147·84	
30—50 „	86·17	
średnia 2—50 „	142·79	
„ 3—50 „	141·90	

Pomijając grupę gospodarstw od 2—3 ha, wykazującą najwyższy dochód czysty na jednostkę obszaru, dzięki uprawie intensywniejszych kultur (warzywnictwo) i większej hodowli inwentarza żywego,

widzimy, że powyżej 3 ha dochód czysty wzrasta ze wzrostem gospodarstwa. Punkt kulminacyjny osiąga w grupie gospodarstw od 10—15 ha i następnie maleje. Najmniejszy dochód czysty na jednostkę obszaru wykazały gospodarstwa największe i jeśli dochód czysty, uzyskany w tych gospodarstwach, przyjmiemy za 100, to otrzymamy następujące odchylenia:

Gospodarstwa	Dochód czysty
od 30—50 ha	100
15—30 „	171
10—15 „	195
5—10 „	165
3— 5 „	121
2— 3 „	196

Grupa gospodarstw od 10—15 ha zawdzięcza najwyższy dochód czysty lepszemu ustosunkowaniu kapitałów, co wyżej zostało skonstatowane. Oddziaływać przytem mogły inne czynniki natury przyrodniczej i gospodarczej. Może to być i czysty zbieg okoliczności, że w grupie tej znalazły się prawie bez wyjątku bardzo dobre gospodarstwa, prowadzące rachunki.

Dochód czysty w procentach kapitału czynnego.

	Wielkość gospodarstw:	(Średnia ważona):
		%
	2— 3 ha	3·88
	3— 5 „	2·91
	5—10 „	4·73
	10—15 „	6·25
	15—30 „	6·80
	30—50 „	5·12
średnia	2—50 „	5·79 ¹⁾
„	3—50 „	5·81

W dochodzie czystym obliczonym na jednostkę obszaru nie uwydatnia się tak jasno wpływ wielkości gospodarstwa na wynik gospodarki, wyraźnie spostrzegamy tę współzależność w dochodzie czystym obliczonym na 100— zł. kapitału czynnego. Ze wzrostem gospodarstwa wzrasta oprocentowanie kapitału czynnego. Przyczyną tego jest wyższy nakład gospodarczy w gospodarstwach mniejszych, a przede wszystkim nakład na pracę i zmniejszenie się kapitałów

¹⁾ Średnia arytmetyczna dla gospodarstw od 2—50 ha wynosi 5·53%.

na jednostkę obszaru ze wzrostem gospodarstwa. Odgrywa przytem dużą rolę niższe szacowanie ziemi w większych gospodarstwach.

Jeśli przyjmiemy, że gospodarstwo powinno otrzymać 6% od włożonego kapitału, to jedynie gospodarstwa od 10—30 ha osiągnęły takie oprocentowanie, pozostałe grupy podniosły stratę. Najwyższe oprocentowanie kapitału czynnego wykazuje grupa gospodarstw 15—30 ha. Przyczyny obniżenia się tych cyfr w grupie gospodarstw 30—50 ha należy poszukiwać we wpływie gospodarstw, pochodzących z województw wschodnich.

Na 100— zł. nakładu gospodarczego przypadają następujące ilości dochodu czystego:

	Wielkość gospodarstw:	zł.
	2— 3 ha	20·01
	3— 5 „	15·89
	5—10 „	33·89
	10—15 „	45·27
	15—30 „	53·78
	30—50 „	43·64
średnia	2—50 „	43·19
„	3—50 „	43·57

Ze wzrostem gospodarstwa korzystniej przedstawia się stosunek pomiędzy nakładem gospodarczym, a dochodem czystym, czyli im gospodarstwo większe, tem rentowność jest lepsza. Gospodarstwa drobne nie są źródłem rentowności, lecz okazją do zatrudnienia członków rodziny.

Wielkość gospodarstw	Dochód surowy %	Dochód czysty %	Nakład gospodarczy %
2— 3 ha	83	17	100
3— 5 „	86	14	100
5—10 „	75	25	100
10—15 „	69	31	100
15—30 „	65	35	100
30—50 „	71	29	100
średnia 2—50 ha	74	26	100
„ 3—50 „	73	27	100

Udział dochodu czystego w dochodzie surowym wykazuje poważne odchylenia pomiędzy poszczególnymi grupami gospodarstw, najkorzystniej wypadł w gospodarstwach od 15—30 ha.

5. RÓŻNICA CZYSTEGO DOCHODU.

Normalny dochód czysty to oprocentowanie kapitału czynnego według stopy procentowej, przyjętej w kraju. Kwotę taką otrzymuje się, wkładając pieniądze do banku. Różnica między normalnym dochodem czystym, a uzyskanym w gospodarstwie nazwana jest różnicą czystego dochodu. Wielkość tę można też otrzymać odejmując od dochodu surowego koszty produkcji. Odpowiada ona zyskowi lub stracie przedsiębiorcy gospodarstwa, gdy ten nie ma długów, lub też posiadając długi, płaci procent w wysokości, przyjętej do obliczenia normalnego dochodu czystego.

Różnica czystego dochodu, obliczona w procentach dochodu surowego, wykazuje nam, o jaki procent należy podnieść lub obniżyć dochód surowy, względnie ceny produktów, sprzedanych i dostarczonych dla gospodarstwa domowego prywatnego i przedsiębiorstw ubocznych, by uzyskać normalne oprocentowanie kapitału, to znaczy pokryć koszty produkcji.

Wielkość gospodarstw	Na gospodarstwo						
	Dochód surowy	Uzyskany dochód czysty	Kapitał czynny	Oprocentowanie kapitału czynnego na 6% (norm. doch. czysty)	Różnica dochodu czystego		Dochód czysty w % kapitału czynnego %
					ogólnie	w % dochodu surowego	
Z ł o t y c h							
2— 3 ha	2591·19	432·06	11135·12	668·11	—236·05	— 9·11	4·72
3— 5 „	3146·26	431·43	14812·51	888·75	—457·32	—14·54	2·91
5—10 „	4164·98	1054·26	22290·56	1337·44	—233·17	— 6·80	4·73
10—15 „	6435·89	2005·52	32068·14	1924·09	+ 81·43	+ 1·26	6·25
15—30 „	8647·53	3024·30	44474·29	2668·46	+355·84	+ 4·11	6·80
30—50 „	11312·32	3436·65	67075·09	4024·50	—587·85	— 5·20	5·12
średnia							
2—50 ha	6204·77	1871·61	33053·79	1983·23	—111·62	— 1·80	5·80
3—50 „	6325·80	1919·83	32343·46	1940·61	— 20·78	— 0·33	5·81

Do obliczenia normalnego dochodu czystego w powyższem zestawieniu przyjęto za podstawę 6% od kapitału czynnego. Różnica między tą wielkością, a uzyskanym dochodem czystym wykazuje duże odchylenia w poszczególnych wielkościach gospodarstw. Najkorzystniej przedstawia się dla gospodarstw od 15—30 ha, najgorzej dla grupy gospodarstw największych.

Różnica czystego dochodu, wyrażona w procencie dochodu surowego, wykazuje że gospodarstwa od 2—3 ha, chcąc pokryć swe

koszty produkcji powinny uzyskać za swe produkty, dostarczone na targ lub dla gospodarstwa domowego, prywatnego, przedsiębiorstw ubocznych i t. p. ceny większe o 9%, zaś gospodarstwa od 3—5 ha o 14·5%, od 5—10 ha o 6·8%, od 30—50 ha o 5·20%. Jedynie gospodarstwa od 10—15 ha i 15—30 ha wykazały dochód czysty większy od normalnego. Ceny produktów w tych gospodarstwach były wyższe od kosztów produkcji w pierwszej grupie (od 10—15 ha) o 1·3%, w drugiej (od 15—30 ha) o 4·1%. We wszystkich gospodarstwach dla pokrycia kosztów produkcji ceny produktów dostarczonych z gospodarstw na targ, dla gospodarstwa domowego i t. d., t. j. tych produktów, które wychodzą z gospodarstwa rolnego winny być wyższe średnio o 1·8%.

Przyjmując do obliczenia normalnego 5% od kapitału czynnego, należałoby obniżyć ceny produktów o 3·5%, zaś przy 7% od kapitału czynnego podwyższyć je o 7·1%.

Powyższe obliczenie nie jest dokładne, gdyż wykazuje, o jaki procent należy podnieść lub obniżyć ceny wszystkich produktów, by uzyskać pokrycie kosztów produkcji. W gospodarstwie rolnem zaś koszty produkcji poszczególnych wytworów są różne w stosunku do cen i w rzeczywistości, by otrzymać prawidłowy rachunek, należałoby ceny jednych wytworów obniżyć, innych podwyższyć. Do tego potrzeba jednak rachunkowości podwójnej, w braku której użycie podanej metody może być pożyteczne.

6. RENTA MAJĄTKOWA.

Renta majątkowa służy do oprocentowania majątku czystego, włożonego w gospodarstwo. Jest ona składnikiem dochodu rolniczego, a otrzymuje się ją, odejmując od dochodu rolniczego wynagrodzenie rodziny za pracę w gospodarstwie rolnem, wliczone do kosztów produkcji. Można ją też otrzymać z różnicy między dochodem czystym, a procentami od długów i czynszem dzierżawnym.

Renta majątkowa (średnia ważona).

Wielkość gospodarstw	Na ha Zł.	W % majątku czystego %
2— 3 ha	157·82	3·73
3— 5 „	93·57	2·74
5—10 „	131·86	4·61
10—15 „	159·17	6·41

15—30 ha	141·66	6·96
30—50 „	83·68	5·12
średnia 2—50 ha	130·84	5·84
„ 3—50 „	130·67	5·86

Renta majątkowa obliczona na jednostkę obszaru i w % majątku czystego wykazuje podobne różnice pomiędzy wielkościami gospodarstw, co i dochód czysty.

W roku sprawozdawczym 1926/27 renta majątkowa wypadła korzystnie w badanych gospodarstwach. Po wliczeniu gospodarstwom wynagrodzenia za pracę rodziny (str. 60) pozostaje jeszcze kwota, oprocentowująca majątek czysty wszystkich gospodarstw przeciętnie na 5·84%.

Nie wszystkie gospodarstwa osiągnęły takie oprocentowanie majątku czystego: najmniejsze oprocentowanie wykazały gospodarstwa od 3—5 ha, najwyższe od 15—30 ha. Powodem tego są te same czynniki, które oddziałują na dochód czysty w różnych kategoriach gospodarstw.

Różnicę między dochodem czystym a rentą majątkową stanowią procenty od długów, i czynsze dzierżawne. Podajemy poniżej te trzy wielkości, obliczone z cyfr absolutnych (średnia ważona).

N a h e k t a r .

Wielkość gospodarstw	Dochód czysty	Renta majątkowa	Procenty i czynsze dzierżawne
2—3 ha	169·92	157·82	12·10
3—5 „	103·29	93·57	9·72
5—10 „	143·09	131·86	11·23
10—15 „	167·49	159·17	8·32
15—30 „	147·62	141·66	5·96
30—50 „	89·92	83·68	6·24
średnia 2—50 ha	138·36	130·84	7·52
„ 3—50 „	138·17	130·67	7·50

Procenty i czynsze dzierżawne, obliczone na jednostkę obszaru, wykazują duże różnice pomiędzy poszczególnymi kategorjami gospodarstw. Najniżej wypadły dla gospodarstw od 15—30 ha, najwyższej zaś dla gospodarstw od 2—3 ha i 5—10 ha.

Odejmując od renty majątkowej oprocentowanie majątku czystego według przyjętej stopy procentowej otrzymuje się zysk lub stratę przedsiębiorcy gospodarstwa. W naszych badaniach dla uzyskania tej wielkości przyjmujemy 6% od majątku czystego.

Zysk przedsiębiorcy +
Strata „ —

Wielkość gospodarstwa	Na ha zł.
2 - 3 ha	— 96·04
3 - 5 „	— 111·08
5 - 10 „	— 39·76
10 - 15 „	+ 10·19
15 - 30 „	+ 19·55
30 - 50 „	— 14·30
średnia 2 - 50 ha	— 3·61
„ 2 - 50 „	— 3·05

Jedynie gospodarstwa od 10—30 ha osiągnęły zysk ze swych warsztatów. Pozostałe grupy pracowały ze stratą, która dochodzi w gospodarstwach od 3—5 ha do 110 zł. na ha. Cyfry te i powyższe (dochód czysty, renta, różnica czystego dochodu) wskazują, że im większe jest gospodarstwo, tem większa rentowność.

Drobne gospodarstwa nie są w stanie pokryć kosztów produkcji, w większych po pokryciu kosztów produkcji pozostaje jeszcze zysk. Powodem tego jest nieproporcjonalny wzrost kosztów produkcji w stosunku do wyniku ze zmniejszaniem się gospodarstw, o czem wspominaliśmy powyżej.

7. ZARÓBEK RODZINY ZA PRACĘ W GOSPODARSTWIE ROLNEM.

Dochód rolniczy składa się z wyżej omówionej renty majątkowej i wynagrodzenia rodziny za pracę, wliczonego do kosztów produkcji. Odejmując od dochodu rolniczego oprocentowanie majątku czystego, t. j. procent, jakiby otrzymano od złożonego do banku majątku, otrzymuje się zarobek za pracę. Wielkość ta wykazuje, jakie w rzeczywistości otrzymuje wynagrodzenie praca gospodarza i rodziny za udział w produkcji.

W naszych badaniach oprocentowanie majątku czystego wynosiło według przyjętej zasady 6% od 100 zł.

Podajemy poniżej zarobek za pracę na rodzinę i 1 dzień robocizny dorosłego członka rodziny (pracę dzieci do lat 14 przeliczono w stosunku do 0·6 osoby dorosłej).

Zarobek za pracę.

Wielkość gospodarstw ha	Na rodzinę zł.	Na 1 dzień robocizny zł.
2— 3	899·19	1·93
3— 5	758·07	1·66
5—10	1115·56	2·16
10—15	1888·31	3·01
15—30	2172·22	3·60
30—50	1209·38	2·05
średnia 2—50	1533·92	2·73
„ 3—50	1555·18	2·75

Im gospodarstwo większe, tem mniej wymaga robocizny pie-szej na jednostkę obszaru, dlatego ze wzrostem obszaru go-spodarstwa zwiększa się zarobek rodziny za pracę, tak w cyfrach absolutnych, jak i przeliczonych na jeden dzień robo-cizny. Gospodarstwa od 15—30 ha wykazały największy zarobek za pracę, wynoszący 2172— zł. na rodzinę, a 3·60 zł. na 1 dzień robocizny, po nich następują gospodarstwa od 10—15 ha, oraz od 30—50 ha i 5—10 ha z zarobkiem za pracę ponad 1000 zł. Naj-niższe wyniki wypadły w 2 grupach gospodarstw najmniejszych.

Powyższe cyfry wskazują, że położenie właścicieli gospodarstw małych jest dosyć niekorzystne. Jeśli gospodarz za pracę swoją i rodziny otrzymuje przeciętnie 1500— zł., to jest wprost niemożliwym, by mógł za to wyżyć i ubrać się, nie mówiąc już o oszczędnościach.

Dlatego do pokrycia spożycia służą nietylko wyniki pracy gospodarza i rodziny, lecz i dochód z kapitału. W drugiej części sprawozdania przeprowadzimy porównanie spożycia rodziny gospo-darstwa z dochodem rolniczym.

Przeliczając na godziny zarobek za pracę, otrzy-mujemy następujące cyfry:

Wielkość gospodarstw	Przy dniu pracy		
	8 godz.	10 godz.	12 godz.
2— 3 ha	24 gr.	19 gr.	16 gr.
3— 5 „	21 „	17 „	14 „
5—10 „	27 „	22 „	18 „
10—15 „	38 „	30 „	25 „
15—30 „	45 „	36 „	30 „
30—50 „	26 „	20 „	17 „
średnia 2—50 „	34 „	27 „	23 „
„ 3—50 „	34 „	28 „	23 „

Przeciętnie z 432 zamknięć gospodarz otrzymał za jedną godzinę pracy osoby dorosłej przy 8-miogodzinnym dniu pracy 34 gr., przy 10-ciogodzinnym dniu pracy 27 gr., a przy 12 godzinach 23 gr. Wyniki powyższe wskazują, jak skromne jest istotne wynagrodzenie za pracę w rolnictwie. W żadnym innem przedsiębiorstwie robotnik nie jest tak nisko wynagradzany.

Zapewne rolnikowi pozostaje jeszcze dochód z kapitału (6% od majątku czystego), ale to postaci rzeczy nie zmienia. Praca, jako jeden z ważniejszych czynników bytu gospodarstw włościańskich, powinna w wynikach gospodarki znaleźć lepsze wynagrodzenie. Inaczej postęp, wiążący się ściśle z dobrobytem, nie będzie mógł wydzwignąć drobnego rolnictwa ponad jego obecny poziom.

8. DOCHÓD ROLNICZY.

Suma dochodu z kapitału (renta majątkowa) i pracy (wynagrodzenie rodziny za pracę) nazwana jest dochodem rolniczym. Można tę wielkość otrzymać dwoma sposobami:

1. Od sumy, składającej się z przychodów kasowych, wartości świadczeń naturalij gospodarstwa rolnego dla domowego, prywatnego, przedsiębiorstw ubocznych i wartości przyrostu czystego majątku rolnego, odejmuje się rozchody kasowe, wartość pobranych produktów przez gospodarstwo rolne od innych kont, koszty utrzymania najemników i ewentualny ubytek majątku czystego gospodarstwa rolnego. Różnica stanowi dochód rolniczy.

2. Według drugiej metody oblicza się wpierw wartość spożycia rodziny gospodarstwa, dodaje się przyrost całego majątku gospodarza lub odejmuje ubytek majątku, a od reszty otrzymanej, która jest ogólnym dochodem, odejmuje się uboczne dochody gospodarza. Pozostałość jest też dochodem rolniczym.

Celem kontroli obliczeń tej wielkości używaliśmy obydwu metod.

Jeśli gospodarz i jego rodzina nie posiadają żadnych zarobków ubocznych, to wartość dochodu rolniczego może służyć do pokrycia ich spożycia bez uszczerbku majątku. Spożycie rodziny może jednak być wyższe, aniżeli dochód rolniczy, wtedy różnicę uzupełnia się z majątku czystego: powstaje zmniejszenie się majątku. Jeśli zaś spożycie jest mniejsze, aniżeli dochód rolniczy, to pozostałość służy do powiększenia majątku: majątek czysty wzrasta. Należy nadmienić, że dochód rolniczy nie składa się z samej gotówki, lecz,

jak to wyżej zaznaczono, występuje on w formie wartości produktów, dostarczonych dla gospodarstwa domowego i prywatnego. Część dochodu zwiększa majątek gospodarstwa, za który dopiero przy sprzedaży można otrzymać gotówkę, reszta dochodu wyraża się w gotówce, która może być użyta na pokrycie spożycia lub na dokupno składników majątku czystego.

Dochód rolniczy.

Wielkość gospodarstw ha	Na gospodarstwo Zł.	Na ha Zł.
2— 3	1544·70	607·49
3— 5	1612·91	386·13
5—10	2380·05	323·04
10—15	3672·11	306·68
15—30	4674·03	228·14
30—50	4953·90	129·62
średnia 2—50	3352·71	247·86
„ 3—50	3413·27	245·65

Dochód rolniczy obliczony na gospodarstwo wzrasta ze wzrostem gospodarstwa, przeliczony zaś na jednostkę obszaru maleje. Przyjmując dochód rolniczy na ha z gospodarstw od 30—50 ha za 100, otrzymujemy następujące cyfry dla pozostałych kategorii gospodarstw:

ha	
30—50	100
15—30	176
10—15	236
5—10	249
3— 5	298
2— 3	469

W gospodarstwach od 10—15 ha na jednostkę obszaru przypada przeszło dwa razy więcej dochodu rolniczego niż w gospodarstwach od 30—50 ha, w gospodarstwach zaś od 3—5 ha prawie trzy razy więcej.

Powodem takiego ustosunkowania się jest większe stosowanie pracy w gospodarstwach małych, a tem samem wzrost dochodu za pracę ze zmniejszeniem się gospodarstwa.

Dochód rolniczy na 1 dzień pracy dorosłego członka rodziny:

ha	Zł.
2— 3	3·31
3— 5	3·54
5—10	4·62
10—15	5·85
15—30	7·75
30—50	8·41
2—50	5·97
3—50	6·04

Dochód rolniczy przeliczony na 1 dzień pracy osoby dorosłej rodziny gospodarstwa wykazuje zupełnie inne wyniki. Ze wzrostem gospodarstw wzrasta dochód rolniczy przeliczony na 1 dzień pracy i najkorzystniej przedstawia się w gospodarstwach największych. Przyjmując wyniki gospodarstw od 30—50 ha za 100, otrzymujemy następujący stosunek:

ha	
30—50	100
15—30	92
10—15	70
5—10	55
3— 5	42
2— 3	39

Tutaj uwydatnia się wpływ dochodu z kapitału, który wzrasta ze wzrostem obszaru gospodarstwa.

9. OGÓLNY WYNIK.

Powyżej zapoznaliśmy się ogólnie z ustosunkowaniem się kapitałów w gospodarstwach włościańskich, kosztami produkcji, dochodem surowym i wielkościami, odnoszącymi się do rentowności i dochodowości gospodarstw. Innymi słowy poznaliśmy w ogólnych zarysach gospodarkę włościan polskich za rok 1926/27. Gospodarka ta jest funkcją wielu czynników, które dają się ująć w dwie zasadnicze grupy:

1. czynniki natury przyrodniczej,
2. czynniki natury gospodarczej.

Na pierwsze wpływ człowieka jest ograniczony, rolnik musi im w dużej mierze ulegać i chcąc byt swój utrzymać, dostosowuje się przede wszystkim do danych warunków. Wynikiem tego dostosowywania się do warunków przyrodniczych są różne hodowane rasy i odmiany zwierząt i roślin, różne sposoby uprawy i budowy, różne materiały użyte do budowy i t. d.

Warunki gospodarcze zależą zasadniczo od woli człowieka, chociaż i tutaj wpływ jego jest ograniczony. Rolnik, chociażby chciał, nie jest w stanie niejednokrotnie zmienić warunków gospodarczych i musi dostosować się do nich. Ulega więc przemocy nie tylko przyrody, lecz i stosunków gospodarczych. Wynikiem tej walki są różne systemy gospodarcze, powstałe w zależności od tych czynników i zdolności kierownika gospodarstwa. Rolnik, jako organizator swego warsztatu, znajduje rekompensatę za swą pracę przede wszystkim w wyniku gospodarki; jeśli dostosował swoje gospodarstwo do danych warunków umiejętnie, wynik jego przedstawi się korzystnie, przeciwnie — poniesie stratę przez swą nieudolność. Dlatego spotyka się różne systemy rolnicze w jednakowych warunkach przyrodniczych i gospodarczych, powstałe zależnie od zdolności organizacyjnej gospodarza.

Systemy rolnicze w Polsce dzięki rozległemu obszarowi kraju, położeniu geograficznemu, różnym glebom, odmiennym stosunkom gospodarczym i różnej kulturze włościan wykazują dużą różnorodność. Począwszy od najprymitywniejszej trójpolówki, spotyka się gospodarstwa z ulepszoną trójpolówką, formy pośrednie między trójpolówką, a gospodarstwami płodozmiennymi, gospodarstwa płodozmiennie, pastwiskowe i t. d. Kierunek zaś gospodarstw włościańskich, zahamowany w rozwoju przez produkcję dla samozaopatrzenia, jest, zależnie od położenia, przeważnie hodowlano-mleczny i zbożowy. Występują też gospodarstwa o dużej uprawie roślin przemysłowych (do tych zaliczam uprawę buraka cukrowego, cykorji, tytoniu, lnu). Ta różnorodność form gospodarstw włościańskich jest przyczyną odmiennych wyników gospodarowania. Formy bardziej intensywne dają lepsze wynagrodzenie za pracę i kapitał, zatrudniony w gospodarstwie, mniej intensywne gospodarstwa pracują ze stratą, nie oprocentowują nawet swych kapitałów.

Z tych różnych wyników gospodarowania, dzięki opracowaniu statystycznemu, uzyskuje się wyniki przeciętne. Wpływ kierownika gospodarstwa, który tak wyraźnie odzwierciedla się w wynikach poszczególnych gospodarstw, w wynikach przeciętnych, uzyskanych z większej liczby gospodarstw, jest wyeliminowany. Wyniki przeciętne są wyrazem tylko przyrodniczych i gospodarczych czynników. Rok gospodarczy 1926/27 pod względem czynników przyrodniczych był dla rolnictwa niekorzystny, natomiast w stosunkach gospodarczych daje się zauważyć poprawa.

Przytaczamy ponownie najważniejsze wyniki, uzyskane z 432 gospodarstw włościańskich, prowadzących rachunkowość.

Wielkość gospodarstw ha	Dochód czysty na ha		Renta mająt. %	Zarob. za pracę za 1 dz. rob. człon. rodz.	Doch. rolniczy na gospodarstwo Zł.
	Zł.	%		Zł.	
2— 3	169·23	3·88	3·73	1·93	1544·70
3— 5	104·52	2·91	2·74	1·66	1612·91
5— 10	142·36	4·73	4·61	2·16	2380·05
10—15	167·75	6·25	6·41	3·01	3672·11
15—30	147·84	6·80	6·96	3·60	4674·03
30—50	86·17	5·12	5·12	2·05	4953·90
śred. 2 50	142·79	5·79	5·84	2·73	3352·71
3—50	141·90	5·81	5·86	2·75	3413·27

Cyfry te nie mogą być uważane za przeciętne dla Polski, gdyż odnoszą się do niewielkiej ilości gospodarstw. Następnie poziom gospodarstw, prowadzących rachunkowość, jest wyższy od przeciętnego, nie tylko pod względem kulturalnym, ale i ekonomicznym. Dlatego wyniki naszej rachunkowości należy uważać za wyższe od przeciętnych z wszystkich gospodarstw włościańskich Polski. Mogą one jednak ułatwić poznanie położenia drobnego rolnictwa. Wielkości, dotyczące rentowności gospodarstw, t. j. dochód czysty, renta majątkowa, wypadły dosyć korzystnie dla gospodarstw o większym obszarze. Gospodarstwa te są mniej obciążone kapitałem budowlanym i inwentarza martwego. Ogólny kapitał czynny jest w nich niżej oszacowany niż w gospodarstwach drobnych, dlatego dochód czysty czy renta majątkowa wyżej oprocentowują majątek tych gospodarstw. Czyli rentowność gospodarstw większych jest pozornie wyższa, jest ona wynikiem niższego oszacowania kapitałów, w rzeczywistości zaś dochód czysty i renta majątkowa przeliczone na jednostkę obszaru wykazują mniejsze wahania w poszczególnych grupach gospodarstw, niż przeliczone na 100 zł. kapitału czynnego i majątku czystego.

W przeciętnych ze wszystkich gospodarstw od 2—50 ha lub od 3—50 ha różnice w oszacowaniu kapitałów wyrównują się, dlatego branie za podstawę średnich ze wszystkich gospodarstw do ogólnej oceny położenia rolnictwa jest najśluszniesze.

Nie rozporządzając podobnymi cyframi z lat ubiegłych, trudno jest orzec, czy wyniki za rok badany są wyższe lub niższe od średniej z szeregu lat. Można jednak twierdzić, że są niskie. Gospodarstwa włościańskie pracują przy pomocy bardzo taniego kapitału własnego, bardzo taniej pracy, nakład gospodarczy jest niski i dlatego różnica między dochodem surowym a nakładem gospodarczym powinna była wypaść prawie dwa razy większa od wykazanej w naszych badaniach.

Przyczyny tego w pierwszym rzędzie należy szukać w nie-sprzyjających warunkach przyrodniczych, drugim powodem są dość prymitywne formy gospodarstw włościańskich. Znajdują się dzielni gospodarze, umiejący dostosować swój warsztat pracy do konjunktury handlowej, rozumieją oni dobrze organizację gospodarstwa polowego, stosują nawozy racjonalnie, ich inwentarz żywy jest naprawdę dochodowym, ale takich gospodarzy mało. U większej części brak postępu, wiedza rolnicza jeszcze do nich nie dotarła, włościanie upierają się przy starym systemie gospodarki, przekazanym przez ojców. Wyniki tych ostatnich zaważyły przy obliczaniu średnich.

Ta sama przyczyna działała na wyniki, dotyczące dochodowości gospodarstw (zarobek za pracę, dochód rolniczy).

Za pracę gospodarz i jego rodzina otrzymali przeciętnie 273 zł. za 1 dzień robocizny. Tak niski zarobek nie istnieje w żadnej innej gałęzi naszego gospodarstwa narodowego, a jednak rolnik, chcąc nie chcąc musi być z niego zadowolony.

Ogólny wynik z gospodarstwa rolnego — dochód rolniczy — mający zapewnić utrzymanie rodziny gospodarstwa wynosi średnio 3350 zł. Kwota ta jest dostateczna dla pokrycia spożycia, zwłaszcza, gdy się uwzględni złe odżywianie rodzin włościańskich i konsumowanie produktów, wytworzonych w gospodarstwie. Nie wszystkie grupy gospodarstw wykazały jednakowy dochód rolniczy. Najniższy wypadł w dwu grupach gospodarstw najmniejszych. Właściciele tych gospodarstw nie są w stanie z dochodu gospodarstwa rolnego zaspokoić swych potrzeb i rodziny i muszą uciekać się do zarobków ubocznych. Gospodarstwa o większym obszarze mają więcej dochodu z gospodarstwa rolnego. Stopa życiowa rodzin tych gospodarstw jest wyższa aniżeli rodzin gospodarstw małych, dlatego i w tych gospodarstwach dochód rolniczy zapewnia jedynie pokrycie spożycia.

Ogólnie biorąc, dochód z pracy rodziny i z kapitału gospodarstwa wypadł niepomysłnie. Zapewnia on byt rodziny, ale nie może być źródłem oszczędności lub służyć do spłacania długów. Może poprawa warunków gospodarczych, zwłaszcza cen na produkty rolne, spowodują dodatnią zmianę na korzyść drobnego rolnika.

Już z tego dosyć pobieżnego opracowania wyników widać, jak duże korzyści daje rachunkowość i statystyka rolnicza. Zapewniają one bezstronne osądzenie położenia rolnictwa. Znaczenie ich wzrośnie przy porównywaniu wyników kilkuletnich, uzyskanych z większej ilości gospodarstw.

ERRATA.

Na str. 87, wiersz 23, w nagłówku zamiast:

powinno być:	Dochód surowy	Dochód czysty	Nakład gospodarczy
	Nakład gospodarczy	Dochód czysty	Dochód surowy

S.86

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
BIBLIOTEKA GŁÓWNA

4300 / 1926 / 27, 1

AE00310324